

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

2'05⁽⁴²⁾

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax: 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
A. Bartkiewicz, E. K. Chylek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2005

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 34/2005, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

SŁAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA: Liderzy rolniczych społeczności lokalnych w procesie przemian wsi i rolnictwa	5
KAZIMIERZ ŁĘCZYCKI: Uwarunkowania działalności publicznej młodzieży wiejskiej w środkowo-wschodniej Polsce	15
PAWEŁ GAŚSIOREK: Doświadczenia we współpracy z grupami producentów rolnych	25
MIROSŁAW WASILEWSKI: Określenie znaczenia zapasów metodami ABC i XYZ w indywidualnych gospodarstwach rolniczych	34
JAN ZWOLAK: Zużycie środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie polskim w latach 1999-2002	50
ALEKSANDER LEWCZUK, ALINA LEWCZUK: Uwarunkowania rozwoju chowu strusi w Polsce	60
ZOFIA DIETL: Turystyka kulturowa jako element turystyki wiejskiej na przykładzie pogórza Ciechłowickiego	78

INFORMACJE

ZOFIA WYSZKOWSKA: Bariery rozwojowe społeczności popegeerowskich.....	86
IRENA KROPSZ: Działalność pozarolnicza w wybranych gminach Dolnego Śląska	96
AGATA BALIŃSKA: Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej - istota i wybrane działania	101
JOLANTA KOWALSKA: Wymagania dla środków ochrony roślin stosowanych w rolnictwie ekologicznym	111
NOWOŚCI WYDAWNICZE	118

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

ŚLAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA: Leaders of local communities in the transformation process of rural areas and agriculture	5
KAZIMIERZ ŁĘCZYCKI: Conditions for publications undertaken by youths living in the rural areas of central-eastern Poland	15
PAWEŁ GAŚIOREK: Experiences resulting from cooperation with agricultural producer's groups	25
MIROŚLAW WASILEWSKI: The determination of the role of reserves using ABC and XYZ methods in private agricultural farms	34
JAN ZWOLAK: Utilization of fixed assets in Polish agriculture and hunting in 1999-2002	50
ALEKSANDER LEWCZUK, ALINA LEWCZUK: Conditions for development of ostriches keeping	60
ZOFIA DIETL: Culture tourism as an element of rural tourism on the example Cieżkowickie Foothills	78

INFORMATION

ZOFIA WYSZKOWSKA: Development obstacles of former state farms communities	86
IRENA KROPSZ: Non-agricultural activity in choosen gminas of Lower Silesia region	96
AGATA BALIŃSKA: Sustainable development of rural tourism - essence and choosen activities	101
JOLANTA KOWALSKA: Requirements for pesticides used in the organic farming in Europe	111
PUBLISHING NEWS	118

ARTYKUŁY

SŁAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

LIDERZY ROLNICZYCH SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W PROCESIE PRZEMIAN WSI I ROLNICTWA

1. Wstęp

Liderzy są inicjatorami zmian zachodzących w środowiskach lokalnych oraz stanowią ważny element mechanizmu dyfuzji innowacji. Zjawisko przywództwa znane jest od wielu lat i podejmowane przez badaczy w różnych krajach. Jak wskazuje Kinnunen [1996] w Europie badania nad dyfuzją innowacji zostały zapoczątkowane przez Francuza Gabriela Tarde'a pod koniec XIX wieku. W latach czterdziestych XX wieku badania nad dyfuzją innowacji rolniczych podjęli amerykańanie Bryce Ryan i Neal Gross uważani dzisiaj za ich pionierów. Dopiero jednak Everett Rogers [1995] przyczynił się do powstania osobnej dyscypliny naukowej zajmującej się teorią dyfuzji innowacji. Po II wojnie światowej dyfuzją innowacji ponownie zainteresowali się badacze europejscy [Androulidakis, Siardos 1999; van den Ban 1970; van den Ban, Hawkins 1997; Siardos 1991], a także polscy [Przychodzeń 1991; Sikorska-Wolak 1993; Zawisza 1990, 2002].

2. Metody i materiał badań

Celem prezentowanych badań było zidentyfikowanie liderów oraz opisanie zjawiska przywództwa w kilku wsiach województwa kujawsko-pomorskiego. Materiał badawczy został zebrany dzięki metodzie socjometrycznej przy pomocy opracowanego kwestionariusza wywiadu. Badania zostały przeprowadzone we wrześniu 2003 roku, w sześciu wybranych miejscowościach gminy Kowal: Dzier-

donicach, Czerniewiczkach, Nakonowie, Gołaszewie, Bogusławicach i Strzałach. Ogółem badaniami zostało objętych 50 osób, spośród których wyodrębniono 14 liderów oraz 36 naśladowców. W artykule, ze względu na ograniczoną ilość miejsca, zaprezentowane zostały wykresy struktury socjometrycznej z 2 badanych miejscowości – Gołaszewa i Strzał. Badania zostały przeprowadzone poprzez bezpośredni kontakt z respondentami i ankieter odwiedzał osoby badane w ich domach.¹

Zastosowany kwestionariusz wywiadu skierowany do właścicieli gospodarstw rolnych składał się z 57 pytań, z których 34 stanowiły pytania zamknięte, 13 półotwarte, a 10 otwarte. Zawarto także pytania dotyczące pozycji rolników w strukturze społeczności lokalnej. Rolnicy zostali oznaczeni kodami literowymi dla zachowania anonimowości, gdyż odpowiadając wskazywali nazwiska liderów produkcji, opinii i organizacji w swojej miejscowości. Niektórzy respondenci wskazali liderów spoza własnej miejscowości i wtedy taką osobę oznaczono symbolem X. Jeżeli badana osoba określiła więcej takich liderów wówczas zostały umieszczone przy znaku X indeksy (1,2,3) w zależności od liczby wskazań.

Respondenci to właściciele gospodarstw, wśród których najwięcej było mężczyzn – 88,0%, natomiast kobiety stanowiły tylko 12,0% badanej populacji. Badane osoby najczęściej były w wieku 41-50 lat (48,0%), 51-65 lat (26,0%) oraz 31-40 lat (12,0%). Niewielu rolników było w wieku do 30 lat - 8,0% i równie mało w wieku powyżej 65 lat - 6,0%. Największą grupę badanych stanowiły osoby posiadające wykształcenie zawodowe (44,0%), a następnie średnie (28,0%), podstawowe (14,0%), wyższe (8,0%) oraz inne (6,0%).

3. Wyniki badań

Spółeczność wiejską można podzielić na 3 kategorie: liderów, imitatorów oraz outsiderów (rys. 1). Największą grupę stanowią osoby postępujące zgodnie z wzorcami określonymi w systemie społecznym. Są to więc naśladowcy dostosowujący się do standardów i norm usankcjonowanych w procesie gospodarczych i społecznych przemian środowiska. Owe normy i standardy są wyznaczane przez osoby bardziej innowacyjne oraz posiadające wysoki status społeczny. Ich pozycja, prestiż i uznanie wśród mieszkańców pozwalają na skuteczny przepływ informacji do pozostałych, mniej innowacyjnych i bardziej ostrożnych mieszkańców wsi. Mechanizmem, dzięki któremu następuje przejmowanie nowych wzorów postępowania jest właśnie imitacja.

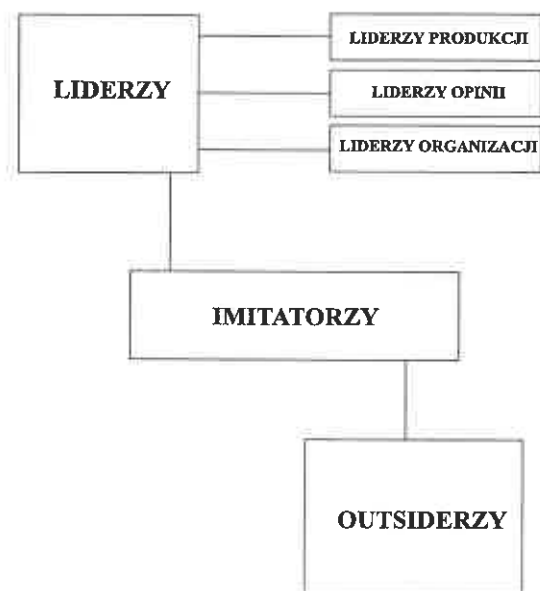
Najbardziej interesującą kategorię stanowią liderzy – osoby, które poszukują nowych rozwiązań i jako pierwsi stosują je w praktyce. Kategorię tę moż-

¹ Badania terenowe zostały przeprowadzone przez Marię Strucińską.

na scharakteryzować ze względu na typ przywództwa. Wśród rolników można zatem wyróżnić liderów produkcji, czyli tych, którzy najlepiej prowadzą swoje gospodarstwa i osiągają najlepsze rezultaty gospodarcze, zarówno w wymiarze technologicznym jak i ekonomicznym, są więc najlepszymi rolnikami. Drugi typ przywódców, to liderzy opinii – osoby, które cieszą się największym zaufaniem i uznaniem wśród członków własnej społeczności lokalnej. Mają najlepsze relacje sąsiedzkie, zatem z ich zdaniem inni liczą się najbardziej. Postępowanie tych osób jest najczęściej wyznacznikiem właściwego zachowania dla pozostałych jednostek systemu społecznego. Liderzy opinii oraz ich działania są więc najczęściej przedmiotem imitacji w środowisku. Trzecia kategoria to liderzy organizacji, to znaczy takie osoby, które inicjują wspólne podejmowanie działań w społeczności lokalnej. Chętnie angażują się w działalność różnych organizacji społecznych oraz zawodowych. Pragną odgrywać ważną rolę i mieć wpływ na losy szerszych społeczności w wymiarze lokalnym, regionalnym a nawet globalnym. To także osoby, które inicjują nowe, wspólne przedsięwzięcia w środowisku. Potrafią zainteresować innych swoim pomysłem, zachęcić do współpracy oraz przewodzić powstałej grupie. Są liderami w samoorganizowaniu się mieszkańców wokół ważnych problemów wymagających rozwiązania i wspólnej aktywności sąsiedzkiej. Tego typu przywództwo jest najbardziej pożądane szczególnie teraz, gdy wiele kompetencji administracyjnych, niegdyś usytuowanych na szczeblu centralnym, przekazano samorządom. Ten typ przywództwa jest także bardzo potrzebny w organizowaniu grup producenckich wśród rolników. W praktyce zdarza się, że osoby aktywne wykazują swą aktywność we wszystkich 3 wymiarach przywództwa.

Ostatnią grupę stanowią outsiderzy, którzy są osobami wyróżniającymi się w zbiorowości brakiem aktywności społecznej i małym zainteresowaniem sprawami własnego otoczenia. Uzyskują też gorsze od innych rezultaty w działalności gospodarczej. Są osobami reagującymi ze znacznym opóźnieniem na pojawiające się w systemie społecznym innowacje. Dokonują zmian raczej pod wpływem przykładu grupy społecznej niż konkretnej jednostki – przywódcy. Liderzy lokalni nie są dla nich wyznacznikiem sposobu postępowania. W skrajnym przypadku outsiderzy pozostają na marginesie życia społecznego, nie będąc akceptowanymi w środowisku i sami nie akceptując także innych.

Jak wskazują przeprowadzone badania w społecznościach lokalnych można wyodrębnić poszczególne typy przywództwa oraz kategorie społeczności lokalnej. W Gołaszewie wyraźnymi liderami są rolnicy oznaczeni symbolami AL i AM. Zostali oni wybrani przez swoich współmieszkańców nie tylko jako liderzy produkcji, ale też jako liderzy opinii i organizacji (rys. 2, 3 i 4).

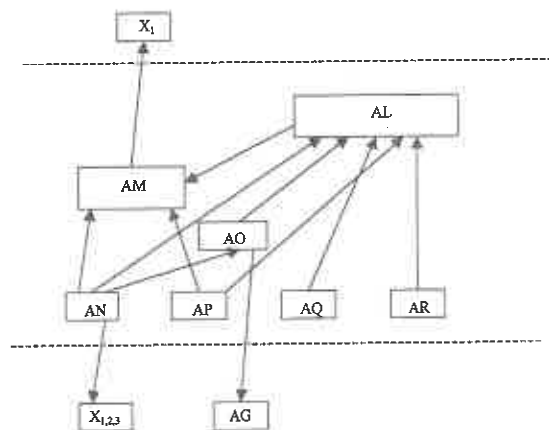
Rys. 1. Klasyfikacja adaptatorów innowacji

Źródło: Opracowanie własne.

Rolnik oznaczony symbolem AL jest częściej wskazywanym liderem produkcji i uzyskał on więcej głosów niż AM (rys. 2). Jako liderzy opinii i organizacji rolnicy ci uzyskali już taką samą liczbę głosów (rys. 3 i 4). Rolnik oznaczony symbolem AM pełni w tej wsi także formalne funkcje przywódcze, bowiem jest sołtysiem. Rolnik AO wyznaczył AG, który jest liderem opinii i organizacji w Nakonowie, miejscowości położonej nieopodal. Rolnik AN trzykrotnie wskazał na osobę oznaczoną symbolem AL. Jego wybór może być także spowodowany pokrewieństwem, bowiem jest cioteczynym bratem wskazywanej przez siebie osoby (rys. 2, 3, 4). Oprócz tego występuje także grupa naśladowców, którzy wskazują swoich liderów ale sami nie są wskazywani przez innych. Rolnik o symbolu AR nie wskazał na lidera opinii i organizacji ani też nikt nie wybrał jego. Można więc sądzić, że zajmuje miejsce na marginesie tej miejscowości, będąc outsiderem.

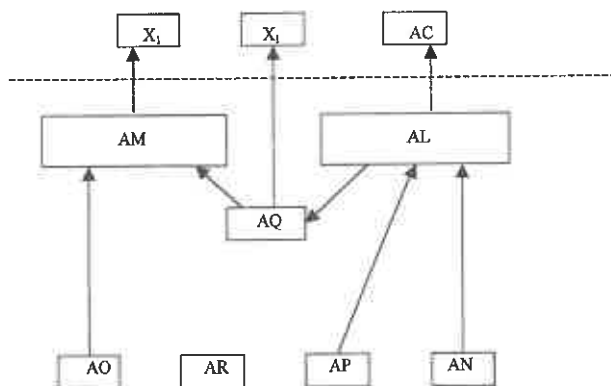
W Strzałach rolnicy uznali, iż liderem produkcji jest osoba o symbolu AX, która otrzymała 4 głosy. Rolnik oznaczony symbolem AU otrzymał natomiast 2 wybory, w tym został wskazany przez lidera (rys. 5). Rolnik AW wyznaczył osobę o symbolu A, która pochodzi z Dziardonic i tam uzyskała 3 wybory. Zdecydowanym i jedynym liderem zarówno opinii i organizacji jest rolnik o symbolu AU. Rolnik ten jest działaczem politycznym w skali kraju. Jako lider opinii uzyskał 4 wybory, a jako lider organizacji 3 wybory (rys. 6 i rys. 7). Ponownie można

w miejscowości wyodrębnić grupę imitatorów oraz osobę, która nie wskazała lidera organizacji i sama też nie została przez nikogo wybrana (rys. 7).

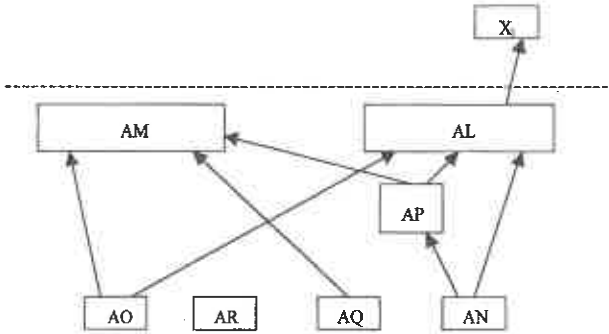
Rys. 2. Socjogram społeczności rolniczej wsi Gołszewo (liderzy produkcji)

Źródło: Badania własne.

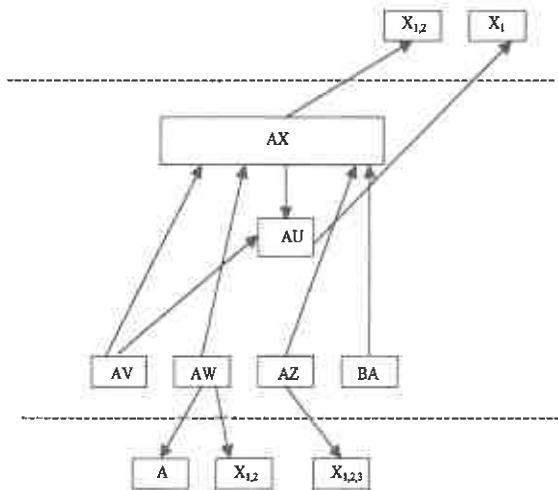
Rys. 3. Socjogram społeczności rolniczej wsi Gołszewo (liderzy opinii)

Źródło: Badania własne.

Rys. 4. Socjogram społeczności rolniczej wsi Gołaszewo (liderzy organizacji)

Źródło: Badania własne.

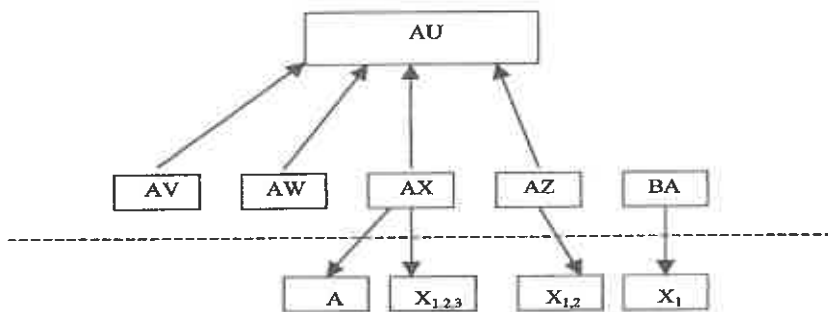

Rys. 5. Socjogram społeczności rolniczej wsi Strzały (lider produkcji)

Źródło: Badania własne.

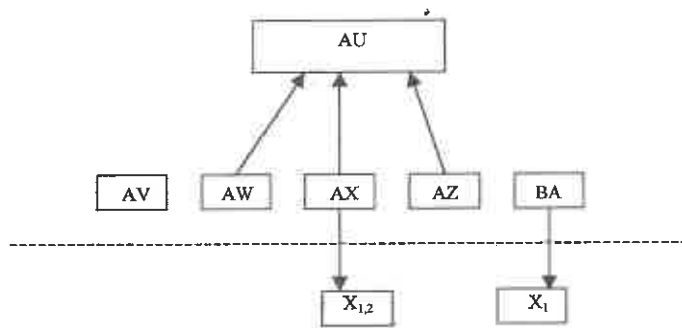
Ważną kwestią są cechy, dzięki którym można uzyskać zaufanie i szacunek społeczności lokalnej i zająć pozycję lidera. Badani rolnicy uznali, że rolnik-lider to osoba, która przede wszystkim powinna być postępową i chętnie wprowadzającą nowości do swojego gospodarstwa. Taki rolnik jest więc osobą, która podejmuje często ryzykowne działania by jak najlepiej gospodarować. Taka cecha jest najistotniejsza zarówno dla samych liderów (78,6%), jak też dla naśladowców

(50,0%). Liderzy, jako osoby bardziej innowacyjne częściej wskazywali na tę cechę od naśladowców. Inni rolnicy uznali, że liderem jest osoba posiadająca: duże, wysoko produkcyjne i opłacalne gospodarstwo – tak odpowiedziało 21,4% liderów i 33,3% pozostałych rolników.

Rys. 6. Socjogram społeczności rolniczej wsi Strzały (lider opinii)

Źródło: Badania własne.

Rys. 7. Socjogram społeczności rolniczej wsi Strzały (lider organizacji)

Źródło: Badania własne.

Dla tych respondentów liczy się, więc to by rolnik-lider potrafił sobie porządzić w taki sposób, aby jego gospodarstwo przyniosło mu wymierne efekty. Dla niektórych natomiast ważne jest także to, aby lider pomagał innym i był aktywny w środowisku. Takie opinie wyraziło 21,4% liderów oraz 30,6% ich naśladowców. Dla kilku zaledwie procent respondentów (7,1% liderów i 8,3% naśladowców) istotne jest to, aby lider był autorytetem dla pozostałych. Wśród innych odpowiedzi pojawiły się też takie cechy lidera jak wykształcenie i dobre wychowanie.

Jeden z respondentów uznał, że taki rolnik powinien posiadać wszystkie te cechy. Szczegółowe dane znajdują się w tabeli 1.

Tabela 1

Najważniejsze cechy lidera w opinii respondentów

Wyszczególnienie	Liderzy		Pozostali rolnicy	
	L	%	L	%
Postępowi, chętnie wprowadzający nowości do swoich gospodarstw	11	78,6	18	50,0
Posiadający duże gospodarstwa, wysoko produkcyjne, opłacalne	3	21,4	12	33,3
Chętnie pomagający innym, aktywni społecznie	3	21,4	11	30,6
Cieszący się największym uznaniem	1	7,1	3	8,3
Inne odpowiedzi		-	2	5,6
Razem	14	128,5*	36	127,8*

* - suma przekracza 100% ponieważ respondenci udzielali więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

4. Wnioski

Uzyskane wyniki badań potwierdzają, że istnieje wśród rolników pewna grupa osób – liderów - znacznie wyróżniających się wśród pozostałych. Populacja badanych rolników potrafiła wskazać w swoim otoczeniu tych, którzy wyraźnie odbiegają od innych w działalności i postępowaniu, osiągniętych rezultatach gospodarczych oraz wpływem na opinie i postawy swego otoczenia. Zamieszczone socjogramy potwierdzają istnienie hierarchicznej struktury socjometrycznej w środowiskach wiejskich. Badani rolnicy potrafili zidentyfikować w swoich miejscowościach osoby, które różnią się od innych określonymi cechami. W ten sposób zostali wskazani ci rolnicy, którzy osiągają najlepsze efekty produkcyjne i są oni nazywani liderami produkcji. Respondenci wskazali także tych, którzy aktywnie uczestniczą w życiu społeczności lokalnej będąc członkami organizacji funkcyjnych na wsi i koordynatorami wszelkich działań. Tacy rolnicy to liderzy organizacji. Trzeci rodzaj liderów stanowią ci, których poglądy i opinie cieszyły się największym uznaniem i szacunkiem wśród rolników – są to liderzy opinii.

W świetle badań, dla rolników wzorem do naśladowania jest przede wszystkim osoba postępową i chętnie wprowadzającą nowości do swojego gospodarstwa. Badani rolnicy, a zwłaszcza liderzy, cenią zatem postawy proinnowacyjne,

zmierzające do rozwoju i unowocześniania gospodarstw. Istotnym czynnikiem umożliwiającym zajęcie pozycji lidera jest również osiągnięcie znaczących rezultatów gospodarczych oraz dobre relacje w środowisku społecznym – chęć pomagania innym i aktywność społeczna. Takie cechy są jednak ważniejsze dla grupy naśladowców niż liderów. Z badań wynika, że liderami produkcji, opinii oraz organizacji są najczęściej te same osoby, dostrzegane oraz wysoko oceniane przez pozostałe jednostki środowiska społecznego. Wysokie pozycje społeczne związane są czasem z pełnieniem formalnych stanowisk w środowisku, a na wskazania liderów ma wpływ pokrewieństwo pomiędzy rolnikami.

LITERATURA

1. Androulidakis S. & Siardos G. (1999): Leadership Ability Dimensions as Related to Rural Women's Characteristics: A Methodological Approach for Further Consideration. [In:] 14th European Seminar on Extension Education „The Role of Extension in a Global World”. Cracow, 163-174.
2. Kinnunen J. (1996): Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. *Acta Sociologica, Journal of the Scandinavian Sociological Association*, Vol. 39, No 4, 431-442.
3. Przychodzeń Z. J. (1991): *Zarys innowatyki rolniczej*. PWRiL Warszawa.
4. Rogers E. M. (1995): *Diffusions of Innovations*. Fourth Edition. The Free Press, New York.
5. Siardos G. C. (1991): The Structures of Farmers' Characteristics and Their Influence on the Adoption of Farm Practices: A Case Study in Northern Greece. *Agricultura Mediterranea*, 121, 144-153.
6. Sikorska-Wolak I. (1993): *Dyfuzja innowacji rolniczych w wiejskiej społeczności lokalnej i jej społeczno-ekonomiczne uwarunkowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
7. van den Ban A. W. (1970): Interpersonal Communication and the Diffusion of Innovations. *Źociologia Ruralis*, Vol. X, No 3, 199-220.
8. van den Ban A. W. & Hawkins H. S. (1997): *Doradztwo rolnicze*. Wydawnictwo MSDR, Kraków.
9. Zawisza S. (1990): Procesy rozprzestrzeniania się innowacji rolniczych. „*Wies i Rolnictwo*”, nr 3, ss. 76-98.
10. Zawisza S. (2002): Innowacyjność oraz przywództwo w wiejskich społecznościach lokalnych. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IV, z. 6, ss. 204-208.

SLAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA

LIDERZY ROLNICZYCH SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W PROCESIE
PRZEMIAN WSI I ROLNICTWA

STRESZCZENIE

Przeprowadzone we wrześniu 2003 roku, badania 6 wsi województwa kujawsko-pomorskiego wykazały, że społeczności rolnicze wsi posiadają nieformalną strukturę hierarchiczną i potrafią określić liderów: produkcji, opinii oraz organizacji. Z badań wynika, że liderami w 3 kategoriach są najczęściej te same osoby, dostrzegane oraz wysoko oceniane przez pozostałe jednostki środowiska społecznego. Nieformalne funkcje przywódcze związane są czasami z pełnieniem formalnych stanowisk w środowisku, a na wskazania liderów ma czasem wpływ pokrewieństwo pomiędzy rolnikami. Badani rolnicy wybierając liderów cenią najbardziej postawy proinnowacyjne, zmierzające do rozwoju i unowocześniania gospodarstw. Ważnymi czynnikami umożliwiającymi zajęcie pozycji lidera są również: osiąganie znaczących rezultatów gospodarczych i dobre relacje w środowisku społecznym, w tym zwłaszcza chęć pomagania innym oraz aktywność społeczna. Takie cechy są jednak ważniejsze dla grupy naśladowców niż liderów, dla których najbardziej cenna jest innowacyjność obserwowanego wzorca.

SLAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA

LEADERS OF LOCAL COMMUNITIES IN THE TRANSFORMATION PROCESS OF RURAL
AREAS AND AGRICULTURE

SUMMARY

Examinations of 6 villages in the Kujawsko-Pomorskie Province carried out in September 2003 revealed that rural communities have informal hierarchic structures and are able to indicate their production, opinion and organization leaders. The examination results showed that leaders in these 3 categories are most frequently the same persons, perceived and highly appreciated by other community members. Informal leadership functions are sometimes connected with holding an official office, and it often happens that family relationships between the farmers affect their indications, too. The surveyed farmers most respect these persons whose attitudes are pro-innovative and who aim at modernizing and developing their farms. Important factors determining the possibility of being chosen a community leader are also: good economic situation, good relations with other community members especially willingness to help others, and involvement in the social life of the community. These qualities are, however, of more importance for the group of imitators than the leaders for whom it is innovativeness determines the attractiveness of the observed person.

KAZIMIERZ ŁĘCZYCKI
Akademia Podlaska w Siedlcach

UWARUNKOWANIA DZIAŁALNOŚCI PUBLICZNEJ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ W ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ POLSCE

1. Wstęp

Problematyka udziału mieszkańców obszarów wiejskich w aktywnym życiu społecznym to jedno z kluczowych zagadnień przemian ustrojowych w Polsce. Możemy o nim mówić w przypadku tworzenia różnych grup zespołowego prowadzenia działalności gospodarczej (grupy producenckie, grupy marketingowe itp.) i jest to gospodarczy kontekst analizowanego zagadnienia. Drugi obszar obejmuje aktywny udział w tworzeniu nowych organizacji i instytucji o charakterze społeczno-politycznym. Chodzi tutaj o wypracowanie nowych koncepcji ich funkcjonowania oraz sposobów na zorganizowanie i bieżące prowadzenie. Ważny jest również sam udział w życiu publicznym (np. głosowanie w wyborach do rady gminy, parlamentu, wyborach prezydenckich, udział w referendach itp.). Mieszkańcom wsi w jej historycznym rozwoju towarzyszyły działania wspólne, które obecnie określane są mianem działań zespołowych. Najczęściej były one spowodowane koniecznością rozwiązywania problemów przekraczających możliwości i siły pojedynczych rodzin wiejskich [Jachimowicz 2000].

Udział w życiu publicznym to w zasadzie działanie o charakterze politycznym. W Polsce, szczególnie od początku lat 50. ubiegłego stulecia ruch społeczny (głównie ze względów ustrojowych) ulegał stopniowemu sformalizowaniu i do końca 1989 r. charakterystyczna była duża niechęć do tego typu aktywności. W środowisku wiejskim jedynie organizacje o charakterze wybitnie apolitycznym (np. Ochotnicza Straż Pożarna czy Koła Gospodyń Wiejskich) prowadziły swoją działalność w sposób nieprzerwany. Inne (np. kółka rolnicze czy organizacje młodzieżowe) zawsze miały okresy wlotów i upadków, ponieważ były jednoznacznie kojarzone z ówczesnym systemem społeczno-politycznym.

Bierna w chwili obecnej postawa społeczna mieszkańców obszarów wiejskich ma swoje uzasadnienie historyczne. W pierwszej kolejności była to niska pozycja społeczna chłopów (w zasadzie do końca XIX w.), która nie sprzyjała postawom prospołecznym. Dopiero na przełomie XIX i XX w. nastąpiły w tym względzie pewne zmiany, kiedy to zaczął się tworzyć samodzielny ruch ludowy.

Powyższe krytyczne uwagi, dotyczące poprzedniego systemu społeczno-politycznego, nie mogą przysłańcać faktu, że w latach 1945–1990 było wiele przykładów pięknych kart społecznej działalności mieszkańców wsi. Miały one jednak niewielki zakres. Wynikało to przede wszystkim z dyskryminacji wsi przez ówczesne władze, niszczenia prywatnej własności w rolnictwie. W związku z tym rolnicy musieli na zaniedbanych od dziesiątków lat obszarach samodzielnie rozwiązywać swoje problemy, szczególnie w zakresie infrastruktury technicznej.

Celem niniejszego opracowania jest próba przedstawienia, na tle teoretycznych rozważań dotyczących kapitału społecznego, opinii i poglądów młodzieży z obszarów środkowo-wschodniej Polski na temat ich udziału w aktywnym życiu publicznym.

2. Metodyka i organizacja badań

Badania zostały przeprowadzone na przełomie maja i czerwca 2004 r. w grupie 246 studentów studiów dziennych (II i IV rok) - kierunku rolnictwo - Akademii Podlaskiej w Siedlcach. Za narzędzie badawcze posłużył specjalnie w tym celu przygotowany kwestionariusz wywiadu. Wykorzystano 2 kryteria podziału respondentów (tabela 1).

Tabela 1

Charakterystyka badanych respondentów (n = 246)

Kryterium podziału	Wyszczególnienie	Liczebność	%
Płeć	Mężczyźni	94	38,2
	Kobiety	152	61,8
Miejsce pochodzenia, stałego zamieszkania	Wieś	111	45,1
	Siedziba (wieś lub miasto) gminy	43	17,5
	Miasto – siedziba powiatu	86	35,0
	Miasto wojewódzkie	6	2,4

Źródło: Badania własne.

Pierwszym z nich była płeć. Przyjęto założenie, że czynnik ten może mieć istotne znaczenie w kształtowaniu aktywności społecznej młodzieży, ze względu na jej specyfikę. W badanej grupie respondentów (246 osób) mężczyźni stanowili

38,2 %, natomiast kobiety 61,8%. Powyższe dane liczbowe odzwierciedlają proporcje istniejące wśród społeczności studenckiej, tj. wyraźną przewagę liczebną kobiet. Drugim kryterium podziału było miejsce stałego zamieszkania. Wyodrębniono 4 grupy miejscowości: wieś, miejscowość (wieś lub miasto) stanowiące siedzibę gminy, miasto – siedzibę powiatu oraz miasto wojewódzkie. Wśród badanych respondentów dominowała młodzież pochodząca ze wsi, która stanowiła blisko połowę badanej grupy. Wyodrębnione zostały miejscowości będące siedzibami gmin, które posiadają z reguły zdecydowanie lepszą infrastrukturę społeczną (szkoły, ośrodki zdrowia, biblioteki itp.) oraz sieć handlową. Dzięki temu lepsze są w nich warunki do rozwoju intelektualnego młodzieży w porównaniu z typowymi miejscowościami wiejskimi. Trzecim obszarem zamieszkania były miasta – siedziby powiatu (wywodziła się z nich ok. jedna trzecia badanych studentów). Marginalne znaczenie w tej grupie miały osoby pochodzące z miast wojewódzkich.

3. Wyniki badań

3. 1. Udział w życiu publicznym jako element kapitału społecznego

W okresie przekształceń ustrojowych oraz integracji z Unią Europejską muszą się dokonać głębokie przewartościowania poglądów na rolę i wpływ czynnika ludzkiego na dynamikę rozwoju społecznego. Społeczeństwo polskie ma na szczęście już poza sobą okres wielkich budów, przedsięwzięć ponad swoje siły i możliwości. Funkcjonujemy w uwarunkowaniach, gdzie najważniejsze jest wykorzystanie potencjału tkwiącego nie w strukturach decyzyjnych i administracyjno-gospodarczych, ale w lokalnych siłach społecznych [Stępień 2002]. Istotą kapitału społecznego są istniejące więzi międzyludzkie oraz spójność lokalnej społeczności. Tworzone wszelkiego rodzaju różne związki nieformalne oraz organizacje społeczne umożliwiają ich członkom wzajemną pomoc oraz współpracę. Dlatego tak ważne znaczenie mają zewnętrzne uwarunkowania funkcjonowania tych organizacji tworzone przez rząd. Układ stosunków społecznych i gospodarczych we współczesnym świecie tak się kształtuje, że wymienione powyżej działania mogą mieć istotny wpływ na standard życia oraz dobrobyt.

Aktywność społeczna, jako rodzaj działalności, z organizacyjnego punktu widzenia należy do trudnych problemów. Jak podaje prof. Kłodziński [2001] wzrost aktywności społecznej na obszarach wiejskich rozpoczyna z reguły budowa lub remont drogi, szkoły itp. Po zakończeniu takiego przedsięwzięcia najczęściej zanika inicjatywa społeczna. Rzecz polega więc na tym żeby udało się utrzymać działalność powstałych już struktur i skierować je na kolejne działania. Dużą rolę w podtrzymaniu inicjatyw mają do spełnienia władze lokalne. Z badań prowa-

dzonych w IRWiR PAN wynika, że liderzy społeczności wiejskich są dla władz lokalnych niewygodni, ponieważ członkowie władz uwikłani w miejscowe układy boją się utraty prestiżu, który im grozi ze strony liderów lokalnych społeczności. Niezbędne jest więc nowe podejście do tych problemów. Konieczne jest zrzucenie odium przeszłości (szczególnie to wywodzące się z lat 50., związane z próbami kolektywizacji). „Trzeba otworzyć okna, przewietrzyć cały dom, wyjść na świeże powietrze, stworzyć rzeczowe, obiektywne warunki współudziału polskiej myśli w życiu całego cywilizowanego świata”. Jest to pogląd, który wyraził prof. J. Chałasiński [1997], a dotyczył inteligencji polskiej. Postulat taki, można przenieść na grunt polskiej wsi. Dopiero wówczas będzie można mówić szerzej o zmianach w obszarze aktywności społecznej.

Szczególna uwaga powinna być zwrócona na działania, których celem będzie pobudzenie aktywności liderów społeczności wiejskiej. Mają to być ludzie [Perepeczko 2000], którzy będą zdolni do budowy porozumienia wśród przeważającej części społeczności danej wsi. Za niepokojące należy jednak uznać zjawisko braku na wsi ludzi, którzy posiadają umiejętności pozwalające na efektywne działanie w sytuacji pojawienia się sprzecznych tendencji i konfliktów [Krzyżanowska 2000]. W kontekście powyższych stwierdzeń, zasadniczego znaczenia nabiera kwestia kształtowania osobowości człowieka (szczególnie młodego człowieka) dla którego aktywne funkcjonowanie w swoim środowisku lokalnym będzie czymś normalnym.

Wydaje się, że pogląd wyrażony przez Wołoszyna [2003], a dotyczący sylwetki absolwenta średniej szkoły rolniczej można w pełni odnieść również do absolwentów uczelni rolniczych. Otóż chodzi o to, żeby szkoła oddziaływała nie tylko na stronę edukacyjną swoich wychowanków, ale dbała również o ich wszechstronny rozwój. Przede wszystkim absolwent szkoły rolniczej powinien być zaangażowany w życie społeczne swojego środowiska, posiadać wizję swojego życia zawodowego i umiejętności współpracy z innymi ludźmi, doskonalić swoje umiejętności oraz radzić sobie w trudnych sytuacjach życiowych. Konieczność aktywnego udziału w życiu publicznym młodych mieszkańców obszarów wiejskich sygnalizuje również prof. Wieczorek [2001]. Dlatego też zasadniczą kwestią staje się udział młodego pokolenia na obszarach wiejskich w aktywnym, szeroko rozumianym życiu publicznym. Mając na względzie fakt, że ok. 50% mieszkańców terenów wiejskich posiada wykształcenie podstawowe staje się oczywiste, że absolwenci szkół rolniczych, szczególnie wyższych, mają tutaj do odegrania swoją rolę.

3.2. Środowisko zewnętrzne w kształtowaniu postaw prospołecznych

W całej analizowanej grupie dla 59,2% badanych, negatywne wrażenia z obserwacji obecnego życia społeczno-politycznego stanowiło decydującą przesłankę o braku chęci do aktywnej działalności publicznej. Jest charakterystyczne, że

czynnik ten był również często wskazywany jako drugi, który zniechęcał do angażowania się w życie społeczne¹. Dla mężczyzn wskaźnik ten wyniósł 63,5%, natomiast dla kobiet 56,5%. Tak więc mężczyźni zdecydowanie bardziej negatywnie oceniali polską scenę polityczną. W oparciu o wyniki obliczeń prezentowane w tabeli 2 można uznać, że miejsce pochodzenia w zasadzie nie miało wpływu na ocenę tego czynnika na angażowanie się w działalność publiczną. W przypadku obserwacji aktualnego życia społeczno-politycznego oraz następnych czynników nie uwzględniamy w analizie opisowej miast wojewódzkich, ponieważ jedynie dla 2,4% badanych studentów było to miejsce ich stałego zamieszkania.

Drugi czynnik najczęściej wskazywany jako podstawowa przyczyna braku udziału w życiu publicznym to negatywna ocena tego typu aktywności życiowej wśród młodzieży akademickiej. Potwierdza to pogląd o silnym oddziaływaniu grupy rówieśniczej na zachowania młodzieży. Jak wynika z badań prowadzonych w Akademii Rolniczej w Szczecinie [Dydycz 2001] na przełomie 1999/2000 r., zaangażowanie społeczne jako wartość ceniona przez studentów została wybrana jedynie przez 7,2% badanych respondentów (istniała możliwość wskazania kilku odpowiedzi). Dominujące znaczenie miały takie wartości jak szczęście rodzinne i osobiste oraz praca i kariera zawodowa. W badaniach będących przedmiotem niniejszej analizy w zasadzie brak było zróżnicowania we wskazaniach kobiet i mężczyzn. W przypadku zróżnicowania respondentów wg miejsca stałego zamieszkania spośród osób pochodzących z miast powiatowych, 20,8% uznało negatywne oddziaływanie ze strony środowiska studenckiego, natomiast w przypadku respondentów wywodzących się z obszarów wiejskich udział wskazań był o kilka punktów procentowych wyższy.

Trzecim z badanych czynników był stosunek do działalności publicznej wyniesiony z domu rodzinnego. Otóż miał on zdecydowanie najmniej wskazań jako źródła negatywnego stosunku do aktywnej postawy w życiu społecznym (10,8% badanych respondentów). Taki udział w poglądach studentów odnośnie tego czynnika pokazuje, że rola domu rodzinnego w kształtowaniu stosunku młodzieży do udziału w życiu publicznym miała dla badanej grupy młodzieży zdecydowanie mniejsze znaczenie. Negatywne oddziaływanie domu rodzinnego było wyraźnie wyższe w przypadku kobiet (12,3%) niż mężczyzn (8,2%). Nie miało natomiast miejsca zróżnicowanie jeżeli chodzi o miejsce stałego zamieszkania.

Ostatni z badanych czynników to kwestia kojarzenia aktywności w życiu publicznym z poprzednim systemem społeczno-politycznym, w którym to niejako

¹ Nieprawidłowości, które mają miejsce w życiu społeczno-politycznym w Polsce po 2000 r., na poziomie krajowym i lokalnym, są powszechnie znane. Są szeroko przedstawiane, analizowane i komentowane w środkach masowego przekazu. Mają one z reguły charakter publicystyczny. Opracowania naukowe prezentujące mechanizmy wytworzenia się takiej sytuacji są dopiero w początkowej fazie.

„na siłę” próbowano różne społeczności lokalne i zawodowe zmusić do publicznej działalności. Skutek był najczęściej odwrotny. Dlatego też bardzo często mamy do czynienia z kojarzeniem działalności publicznej z poprzednim ustrojem. W literaturze socjologicznej pojawiło się określenie „postawa homo sovieticus”, którą prof. J. Szczepański [1993] scharakteryzował następująco: rezygnacja z aktywnej postawy w życiu, bierność poddanie się instytucjom partii i państwa, akceptacja ich siły i władzy nad sobą, wykonywanie pracy zgodnie z biurokratycznymi przepisami bez troski o jakość produktu, szukanie korzyści w szczelinach organizacyjnych i prawnych, utożsamianie zatrudnienia z pracą, ciągłe zgłaszanie roszczeń konsumpcyjnych nie uzasadnionych pracą, bierność powtarzanie deklaracji ideologicznych i branie udziału w uroczystych ceremoniach. Postawa taka w polskim życiu publicznym stanowiła fragment prowadzonych badań. Dla 8,0% respondentów skojarzenia działalności społecznej z poprzednim ustrojem miały decydujący wpływ na nieangażowanie się w życie publiczne. W zdecydowanie większym stopniu dotyczyło to studentek niż studentów. Przyjmując za kryterium podziału miejsce stałego zamieszkania (tabela 2), osoby pochodzące z miast będących siedzibą powiatu oraz miast wojewódzkich zwracały na ten czynnik największą uwagę.

Tabela 2

Uwarunkowania zewnętrzne kształtujące stosunek młodzieży do aktywnego udziału w życiu publicznym w zależności od płci i miejsca stałego zamieszkania (%)

Wyszczególnienie	Płeć		Miejsce stałego zamieszkania			
	M	K	Wieś	Miejscowość gminna	Miasto powiatowe	Miasto wojewódzkie
Negatywne wrażenia z obserwacji aktualnego życia społeczno-politycznego	63,5	56,5	59,0	62,5	59,7	33,3
Negatywne oddziaływanie na ten rodzaj aktywności życiowej ze strony koleżanek i kolegów z grupy studenckiej	22,4	21,7	23,0	25,0	20,8	16,7
Negatywny stosunek do działalności społecznej wyniesiony z domu rodzinnego	8,2	12,3	11,0	10,0	10,4	16,7
Skojarzenia działalności publicznej z poprzednim systemem społeczno-politycznym	5,9	9,5	7,0	2,5	9,1	33,3

Źródło: jw.

3.3. Wybrane cechy charakteru człowieka a działalność publiczna

Spośród czynników określonych jako cechy charakteru człowieka w analizie zostały uwzględnione 3 z nich, a mianowicie: brak predyspozycji do działalności publicznej, brak czasu oraz brak zainteresowania działalnością publiczną. 41,3%

ogółu badanych brak czasu uznano za podstawową przyczynę nie angażowania się w życie publiczne. Wydaje się, że problem ten należy rozpatrywać w kontekście bieżących zjawisk w życiu mieszkańców naszego kraju. Procesy przekształceń ustrojowych spowodowały, że ludzie koncentrują uwagę bardziej na sprawach osobistych, na problemach zorganizowania i prowadzenia firm itp. (sprawy osobiste i zawodowe zawsze były i będą stawiane na pierwszym miejscu w działalności człowieka, co zresztą należy uznać za normalne). Wyniki niniejszych badań potwierdziły znane prawidłowości występujące w tym zakresie. Brak było natomiast znaczących różnic w przypadku analizowania tego czynnika w zależności od płci (wyniki obliczeń przedstawia tabela 3).

Tabela 3

Cechy charakteru człowieka kształtujące stosunek młodzieży do aktywnego udziału w życiu publicznym w zależności od płci i miejsca stałego zamieszkania (%)

Wyszczególnienie	Płeć		Miejsce stałego zamieszkania			
	M	K	Wieś	Miejscowość gminna	Miasto powiatowe	Miasto wojewódzkie
Brak czasu	40,6	41,7	41,6	44,2	38,2	57,1
Brak predyspozycji do działalności publicznej	37,5	34,0	38,9	32,6	33,7	14,3
Brak zainteresowania działalnością publiczną	21,9	24,7	19,5	23,2	28,1	28,6

Źródło: jw.

Dla 35,3% ogółu respondentów podstawową przyczyną braku udziału w życiu publicznym swoich społeczności był brak predyspozycji do tego typu aktywności życiowej. Działalność publiczna związana jest najczęściej z posiadaniem pewnych wrodzonych lub nabytych predyspozycji. Możemy tutaj wymienić między innymi: posiadanie rozległej wiedzy ogólnej, zainteresowanie życiem społeczno-politycznym i gospodarczym kraju czy regionu, łatwość nawiązywania kontaktów z ludźmi, poczucie pewności siebie itp. Niewątpliwie dla dużej grupy osób są to umiejętności i cechy trudne do spełnienia. Przyjmując z kolei za kryterium podziału respondentów płeć nieznacznie wyższy był udział wskazań w przypadku mężczyzn. Jeżeli natomiast kryterium grupowania było miejsce zamieszkania to w największym stopniu brak predyspozycji do działalności publicznej miał miejsce w przypadku młodzieży pochodzącej ze wsi (38,9% respondentów). Oznacza to, że dla tej grupy studentów konieczna byłaby dodatkowa praca nad ich rozwojem i kształceniem ogólnym.

Aż 23,4% badanych studentów stwierdziło, że absolutnie nie interesuje ich działalność publiczna. W przypadku kobiet udział wyniósł 24,7 % i był o 2,8%, a więc nieznacznie, wyższy w stosunku do mężczyzn. Natomiast w przypadku

drugiego kryterium miała miejsce pewna tendencja. Otóż całkowity brak zainteresowania aktywnością w życiu publicznym najczęściej był wskazywany przez studentów pochodzących z miast siedzib powiatów, o 4,9% niższy dla osób pochodzących z miejscowości – siedzib gmin. Najmniej wskazań (czyli brak zainteresowania był najmniejszy) wystąpił wśród młodzieży pochodzącej ze wsi.

4. Wnioski

1. W rozwoju i umacnianiu demokracji parlamentarnej i gospodarki rynkowej szczególną rolę do spełnienia ma udział społeczności lokalnej w życiu publicznym. Między innymi uwarunkowania historyczne spowodowały, że społeczność wiejska traktuje działalność publiczną z dużą rezerwą. Dlatego konieczne są działania ze strony różnych środowisk objaśniające znaczenie działalności publicznej na szczeblu lokalnym w rozwoju danego regionu.
2. Negatywne wrażenia z obserwacji aktualnego życia społeczno-politycznego są dominującym czynnikiem, który osłabia zainteresowanie studentów aktywnym udziałem w życiu publicznym. Miejsce stałego zamieszkania nie miało istotnego znaczenia w wyrażonych opiniach, natomiast mężczyźni w porównaniu z kobietami częściej wyrażali negatywne poglądy.
3. Brak predyspozycji do działalności publicznej oraz brak czasu sklasyfikowane zostały przez badanych studentów na zbliżonym poziomie pod względem ich wpływu na udział młodzieży w życiu publicznym, natomiast brak zainteresowania działalnością publiczną wskazywany był przez badanych respondentów zdecydowanie rzadziej.

LITERATURA:

1. Chałasiński J. (1997): *Przeszłość i przyszłość inteligencji polskiej*. Świat i Książka, Warszawa, 52-57.
2. Dresler E. (2003): *Spółczesność obywatelska – nowa idea obecna w strategiach rozwoju lokalnego obszarów wiejskich*. [w:] *Strategie rozwoju lokalnego*. T. I. Adamowicz M. (red.): *Aspekty instytucjonalne*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 179-188.
3. Dydycz B. (2001): *Praca w systemie wartości studentów Akademii Rolniczej*. [w:] *Ziejewski T. (red.): Strategia inwestowania i rozwoju przedsiębiorstw oraz kształcenia kadr w gospodarce żywnościowej XXI w.* Wyd. WERiOGŻ AR w Szczecinie, Szczecin, 451-456.

4. Jachimowicz E. (2000): Optymalizacja czynności decyzyjnych w działaniach zbiorowych. [w:] Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K. (red.): Rola doradztwa rolniczego w rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 34-41.
5. Kłodziński M. (2001): Czynniki warunkujące rozwój przedsiębiorczości wiejskiej. [w:] Gutkowska K., Ozimek J.: Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w perspektywie integracji z Unią Europejską. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 279-290.
6. Krzyżanowska K. (2000): Strategia edukacyjno-doradcza w funkcjonowaniu organizacji producenckich. [w:] Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K. (red.): Rola doradztwa rolniczego w rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 122-137.
7. Perepeczko B. (2000): Trudności zespołowej przedsiębiorczości polskich rolników – między wspólnotą a zrzeszeniem. [w:] Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K. (red.): Rola doradztwa rolniczego w rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 42-50.
8. Stepień J. (2002): Kapitał społeczny – jego rola w przeobrażaniu struktur lokalnych. [w:] Łęczycki K., Piechowicz B. (red.): Ekonomiczno-społeczne instrumenty wspierania przekształceń rolnictwa i obszarów wiejskich. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, 259-266.
9. Szczepański J. (1993): Polskie losy. Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa, 41-42.
10. Wieczorek T. (2001): Kształcenie na potrzeby wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Strategia inwestowania i rozwoju przedsiębiorstw oraz kształcenia kadr w gospodarce żywnościowej XXI w. Wyd. WEIOGŻ AR w Szczecinie, Szczecin, 421-430.
11. Wołoszyn J. (2003): Oddziaływanie szkół rolniczych na środowisko lokalne. [w:] Adamowicz M. (red.): Strategie rozwoju lokalnego. T. I. Aspekty instytucjonalne. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 225-235.

KAZIMIERZ ŁĘCZYCKI

UWARUNKOWANIA DZIAŁALNOŚCI PUBLICZNEJ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ W ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ POLSCE

STRESZCZENIE

W ustroju, którego podstawą jest demokracja parlamentarna i gospodarka rynkowa istotną rolę ma do spełnienia udział mieszkańców w życiu publicznym. Jest to ważny element kapitału społecznego. Młodzież pochodząca z obszarów środkowo-wschodniej Polski, w największym stopniu zniechęca do działalności publicznej negatywna ocena aktualnego życia społeczno-politycznego, a następnie negatywny stosunek do pracy społecznej koleżanek i kolegów. Spośród badanych cech charakteru człowieka wyróżniły się głównie brak predyspozycji do działalności publicznej oraz brak czasu.

KAZIMIERZ ŁĘCZYCKI

CONDITIONS FOR PUBLICACTIONS UNDERTAKEN BY YOUTHS LIVING
IN THE RURAL AREAS OF CENTRAL-EASTERN POLAND

SUMMARY

In political system based on parliamentary democracy and market economy the participation of citizens in public life plays a significant role. It is an important factor of social capital. The youths originating from Central-Eastern Poland are discouraged from undertaking any public actions, to the greatest extent, by their negative evaluation of present social and political life, and negative attitude to social work of colleageues. Among the features of man`s character it is a lack of capacity for engaging in public activities, and then a lack of time that are reasons for young people`s low engagement in public life.

PAWEŁ GAŚIOREK

Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie

DOŚWIADCZENIA ZE WSPÓŁPRACY Z GRUPAMI PRODUCENTÓW ROLNYCH

1. Wstęp

Na bazie kilkuletniej współpracy z grupami producentów rolnych chciałbym się podzielić niektórymi doświadczeniami. Nie jest moim zamiarem pokazanie schematu pracy doradcy z grupami. Praktycznie jest to niemożliwe z uwagi na złożoność tego procesu. Współpracując z grupami producentów rolnych należy uwzględniać wiele czynników, tak zewnętrznych jak i wewnętrznych. Współpraca doradcy z rolnikami i wzajemne zaufanie są warunkami niezbędnymi do założenia grupy i jej zaistnienia na rynku, w pierwszych latach działalności. Doradca musi stale pamiętać o swojej misji, tj. pomocy w realizacji zamierzeń zespołu rolników chcących wspólnie gospodarować, tworząc własną firmę. Główną motywacją tworzenia grup jest poprawa pozycji rynkowej i sytuacji finansowej rolników, a firma (w tym przypadku grupa producentów) jest przedłużeniem działalności ich gospodarstw [Gaśiorek 2002]. Doradca musi uświadomić rolników, że grupa musi generować zysk, z którego będą czerpać korzyści, jednak sami muszą także solidarnie ponosić odpowiedzialność za wspólne działania grupy.

2. Etapy współpracy z rolnikami na drodze do utworzenia grupy producentów

Pierwszym krokiem, o zasadniczym znaczeniu jest identyfikacja zainteresowanych rolników, którzy chcieliby stworzyć wspólną organizację producentów. W Podlaskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego wytworzyły się trzy kanały (źródła) informacyjne:

- pierwszy, tzw. rolniczy, gdy zainteresowani rolnicy kontaktują się z Ośrodkiem. Jest to najcenniejsze źródło informacji, gdyż pochodzi bezpośrednio od zainteresowanych.

- drugi, to tzw. doradczy - informacja o zainteresowaniu się rolników zagadnieniem wspólnego gospodarowania dostarczona jest przez doradców pracujących w terenie.
- trzeci, tzw. własny, to osobiste kontakty z rolnikami, w ramach planowanych szkoleń i różnych spotkań.

Pierwsze spotkanie z liderem lub grupą rolników jest ważnym momentem dla obu stron. Jest to zazwyczaj spotkanie typowo informacyjne. W trakcie tego spotkania zawiązują się odpowiednie relacje między doradcą i rolnikami, a miarą wspólnego sukcesu może być w przyszłości powołanie i założenie grupy producentów rolnych.

Chcąc uzyskać sprawność działań doradczych przyjąłem pewien model postępowania. Jestem zwolennikiem modelu, który zorientowany jest na osiągnięcie zaplanowanych rezultatów [Duda 2004]. Takie zarządzanie przez rezultaty, w przypadku pracy z grupami obejmuje następujące działania:

- zdefiniowanie, po przeprowadzeniu stosownej analizy, realnych rezultatów jakich spodziewam się uzyskać;
- rozpoznanie beneficjentów i ich oczekiwań oraz zaprogramowanie działań spełniających oczekiwania rolników;
- stałe monitorowanie, dokonywane przy pomocy odpowiednich wskaźników, także w aspekcie zasobów zużywanych dla osiągnięcia określonych rezultatów;
- identyfikacja i zarządzanie ryzykiem, w aspekcie spodziewanych rezultatów i niezbędnych do ich osiągnięcia zasobów;
- podnoszenie umiejętności beneficjentów, poprzez stałą ocenę dokonań oraz uwzględnienie wniosków z ocen przy podejmowaniu decyzji;
- raportowanie o osiągniętych rezultatach oraz zaangażowanych zasobach.

Metoda ta nie jest łatwa, a wprowadzenie dobrego raportowania dokonań wymaga wiele czasu i wysiłku.

Taki tok postępowania (zarządzanie przez rezultaty) pozwala na szukanie odpowiedzi na trzy fundamentalne pytania:

1. Co grupa chce osiągnąć?
2. Jak powinna to osiągnąć?
3. Skąd wie, że to co zamierza zostało osiągnięte?

Najtrudniejszym etapem jest programowanie (planowanie), w którym należy precyzyjnie opisać oczekiwane rezultaty grupy. Można stwierdzić, że najważniejszym krokiem początkowym jest osiągnięcie rozsądnego konsensusu dotyczącego definiowanych kluczowych rezultatów jakie mają być osiągnięte. Wybór działania, niezależnie od ważności, jest wymiarem operacyjnym, to znaczy każde działanie kończy się kiedyś osiągnięciem określonego rezultatu, który można opisać określonymi miernikami, tak w obszarze ilościowym jak i jakościowym.

Oceny konkretnego działania dokonuję w dwóch aspektach:

1. Ilościowym - sposób opisanego uzyskanego rezultatu, w celu porównania tego co zamierzaliśmy, z tym co osiągnęliśmy jako rezultat naszych działań.
2. Jakościowym- sposób opisanego jakości uzyskanego rezultatu.

Pomiar dokonań jest zdarzeniem kluczowym. Jeśli nie potrafimy zmierzyć wyników procesu i ocenić go, tym bardziej nie potrafimy nim zarządzać (czytaj doradzać).

Krytycznym krokiem, w pomiarze dokonań, jest zdecydowanie co należy mierzyć i uznać za pomiar dokonań [Zawicki 2003]. Jest to ściśle związane z przyjętymi celami planowanymi do osiągnięcia. Przyjęte cele powinny więc być konkretne, mierzalne, osiągalne, istotne i określone w czasie.

Taka analiza, zwykle powinna być wspomagana, poprzez zarządzanie wiedzą w grupie. Można ją podzielić na wiedzę skodyfikowaną, wyrażoną poprzez zbiór standardów, wzorów, regulacji, dokumentów, a także wiedzą ukrytą, zakorzenioną w każdym członku grupy. Celem zarządzania wiedzą jest zwiększenie skuteczności jej transferu pomiędzy członkami grupy oraz wyzwolenie kreatywności wśród nich. Rola kapitału ludzkiego, w każdej organizacji jest bardzo istotna, ponieważ uczenie się wymaga interakcji, w których wzajemny szacunek i zaufanie są niezwykle ważne. Jeżeli więzi te zostaną naderwane lub nie przywiązuje się do nich szczególnej wagi, procesy uczenia się mogą zanikać, a istniejący kapitał intelektualny może zacząć się deprecjonować.

Powstanie organizacji wspólnego gospodarowania obfituje w liczne spotkania, jest to praca długofalowa, charakteryzująca się ze strony doradcy konsekwencją, a czasem wręcz uporczywością w działaniu. W procesie tym można wyodrębnić cztery zasadnicze etapy, porównując ten proces do procesu technologicznego robienia wina sposobem domowym [Gąsiorek 2004]:

- Tworzenie się grupy

Lider lub grupa rolników, wypracowywanie tożsamości i podstawowych reguł, określenie celów, zbieranie informacji i wiedzy z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej w ramach wspólnych przedsięwzięć, ograniczone uczestnictwo.

- „Burzenie się”

Konflikt, brak jedności, tarcia, część potencjalnych członków rezygnuje z współdziałania założenia grupy, pozostali tworzą trzon grupy inicjatywnej, wspólne wypracowanie projektu przedsięwzięcia, założeń działania grupy.

- Normalizowanie się

Grupa spaja się, tworzą się normy i zasady postępowania, harmonia, ustalenie podziału ról, grupa analizuje atuty i słabe strony, określa przyszłe cele fizyczne i finansowe, rolnicy identyfikują się z projektem planowanych zamierzeń, opracowanie projektu statutu, regulaminów wewnętrznych.

- Działanie

Dojrzałość, pełne uczestnictwo, energia i koncentracja grupy, założenie firmy i rejestracja grupy, wola, otwartość i gotowość do realizacji planowanych zadań oraz decyzji podjętych przez zarząd grupy.

Z praktyki wynika, że rolnicy potrzebują szczególnie wsparcia edukacyjnego w przedmiocie tworzenia i działania grupy producenckiej. Zakres jest dość szeroki - od możliwości organizacyjno-prawnych i zagrożeń finansowych grupy po sprawdzanie realności planowanego przedsięwzięcia oraz możliwości uzyskania pomocy finansowej. Najistotniejsze jest to, że doradca nie powinien być bezpośrednim pomysłodawcą czy organizatorem procesu powstawania grup producentów rolnych. Rolą doradcy jest inspirowanie, podpowiadanie możliwych rozwiązań, inaczej mówiąc, rola doradcy ogranicza się do stymulowania i wspierania aktywności rolników.

Dość często stosuję metodę, którą nazywam „dawkowaniem informacji”, szczególnie w trakcie spotkań z grupą rolników, którzy nie posiadają wiedzy na temat tworzenia i funkcjonowania grup. Przedstawienie zbyt wielu szczegółowych zagadnień na pierwszym spotkaniu to często zbyt duża dawka wiedzy specjalistycznej dla rolnika. Efekt takiego podejścia bywa najczęściej taki, że grupa w dotychczasowym składzie już się nie spotka z doradcą, a część słuchaczy przekáže sąsiadom i znajomym jakie są trudności we wspólnym gospodarowaniu i jak trudno osiągnąć w grupie jakiegokolwiek korzyści. Często daje się to zauważyć po spotkaniach z grupą inicjatywną rolników z terenu jednej wsi.

Doradca musi się do każdego spotkania, szczególnie pierwszego, dobrze przygotować i obrać strategię kierowania spotkaniem. Mocnym atutem doradcy powinno być wcześniejsze rozeznanie kto jest liderem czyli inicjatorem spotkania, kto będzie uczestniczył, jakie cechy osobowe, wiedzę, umiejętności posiadają rolnicy zainteresowani przyszłym spotkaniem, jakie cele i motywy skłoniły rolników aby się spotkać i porozmawiać o założeniu wspólnej firmy. Ta wiedza może pomóc w prawidłowym prowadzeniu, kierowaniu spotkaniem, zgodnym z założonym celem, być przydatna w spełnieniu oczekiwań rolników.

Rolnicy sami powinni zdecydować czy rozwój swoich gospodarstw opierać będą o wspólne działania w ramach grup producentów rolnych. Doradca powinien wpływać na przekonania, wiedzę i umiejętności rolników, pod warunkiem wcześniejszego wejścia z nimi w pozytywne relacje (doradca – rolnik). Wiedza i doświadczenie doradców, którzy potrafią prowadzić dyskusję i są doskonale przygotowani merytorycznie mogą przerodzić się w sukces. Grupa producentów rolnych formalna czy nieformalna może stanowić dla doradcy tzw. „grupę rozwojową”, z którą realizować można z dużym powodzeniem wszelkie inne zadania. Korzyści wynikające ze współpracy dla obu stron to [Dominik i inni 2004]:

- pozyskanie informacji specjalistycznych,

- rozwiązywanie problemów,
- pomoc i współpraca w testowaniu nowych pomysłów,
- kontakty, przyjaźnie,
- pewność siebie przy podejmowaniu decyzji,
- sprzyjanie doskonaleniu indywidualnemu,
- bardziej efektywne wykorzystanie czasu,
- podnoszenie kwalifikacji specjalistycznych,
- orientowanie się na bieżąco, w tym, co dzieje się w okolicy,
- utrzymywanie regularnych kontaktów.

Uczestnicząc w pracach grupy, doradca powinien przede wszystkim udzielać odpowiedzi i pomagać w rozwiązywaniu problemów. Współpraca jest tym bardziej satysfakcjonująca, im członkowie grupy cechują się silniejszą wolą pogłębienia wiedzy, dzielenia się wynikami i osiągnięciami w ramach grupy oraz są lojalni w stosunku do wcześniej, wspólnie ustalonych reguł, postępowania w grupie.

Każdy z doradców zadaje sobie pytanie, do jakiego momentu i w jakim zakresie ma trwać współpraca z grupą producentów? Staram się, w miarę możliwości, obejmować pomocą w sposób kompleksowy każdą grupę, szczególnie dotyczy to spotkań grup inicjatywnych. Jednak nie zapominam o grupach już funkcjonujących, chociaż jest to inna forma i zakres usług doradczych, a w szczególności doradztwa związanego z:

- poszerzeniem oferty o nowy produkt;
- wprowadzeniem na rynek nowego produktu;
- opracowaniem strategii umieszczenia produktu na nowym rynku zbytu;
- zdobywaniem nowej grupy klientów czy odbiorców;
- racjonalizacją przepływów informacji wewnątrz grupy;
- racjonalizacją logistyki sprzedaży towarów i usług;
- poprawą zarządzania wewnątrz grupy;
- promocją grupy i reklamą ich produktów;
- wykorzystaniem zewnętrznych źródeł finansowych.

3. Przygotowanie doradców do współpracy z grupami producentów rolnych

Czy każdy doradca, zatrudniony na stanowisku ds. grup producentów w Ośrodkach, jest przygotowany do pracy w tym zakresie? Nowa ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego ujednotolica organizację wewnętrzną Ośrodków i określa CDR w Brwinowie jako ośrodek wsparcia merytorycznego dla doradców. Efektywne doradztwo musi mieć możliwości rozwoju instytucji doradczej i samych doradców. Możemy poświęcić cały swój talent i energię na znajdowanie nowych zleceń i zajmowanie się problemami swoich beneficjentów, zaniedbując dbałość o rozwój

własny i instytucji doradczej. Rolnicy nie zawsze zdają sobie z tego sprawę. Często słyszymy: „doradco, doradzaj sobie sam”. Przekaz tego typu nie może być bardziej oczywisty. Doradca musi być postrzegany jako „stosujący to, czego naucza”. Jeżeli jest inaczej, rolnicy odnoszą się mniej lub bardziej cynicznie do zdolności doradcy. Zadaniem Centrum Doradztwa winno być również rozwiązywanie naszych problemów, a cele edukacyjne są równie ważne, jeśli nie ważniejsze.

Doradcy zajmujący się grupami producentów rolnych muszą działać bezpośrednio z rolnikami i spędzać więcej czasu z nimi. Kierownictwo Ośrodków, musi mieć pewność że może polegać na kompetencjach i prawości swoich pracowników. W praktyce sytuacja jest bardziej złożona z kilku powodów. Doradztwo dla grup producentów rolnych jest doradztwem o stosunkowo krótkim stażu, a doradcy zatrudnieni na tych stanowiskach w Ośrodkach mają zwykle różną przeszłość w zakresie edukacji i praktyki zawodowej. Doksztalcanie i poszerzanie wiedzy z tego zakresu jest wręcz koniecznością, aby Ośrodek mógł realizować zadania i rozwiązywać problemy funkcjonowania grup na rynku w okresie długofalowym. Cykliczne spotkania doradców powinny być oczkiem w głowie dla Centrum Doradztwa Rolniczego. Wymiana doświadczeń doradców specjalizujących się we współpracy z grupami producentów, w swoich regionach, może być niesłychanie cenna dla podniesienia jakości usług doradczych w kraju.

W tym miejscu można zadać pytanie – czy i jak ważne jest dla Ośrodków wspieranie grup producentów rolnych? Jeżeli tak, to należałoby określić sposób pracy i postępowania w doradztwie na rzecz pomocy w zakładaniu i funkcjonowaniu grup w kraju, stworzyć system doksztalcania doradców i umiejscowić taki zespół doradców, w sposób trwały, w ramach struktury każdego ODR-u. Zazdrości dzisiaj można doradcom ds. rolnictwa ekologicznego i programów rolno-środowiskowych. Są już umiejscowieni w systemie krajowym, mogą się spotykać, podnosić swoje kwalifikacje, wymieniać poglądy tworząc w miarę upływu czasu zespoły specjalistów o wysokich kwalifikacjach, przygotowanych do rozwiązywania problemów w ich obszarze działania. Grupy producentów rolnych są istotnym elementem dostosowania polskiego rolnictwa do funkcjonowania w UE. Mogą stanowić o funkcjonowaniu i organizacji rynku wielu produktów rolnych.

W tym miejscu przypomnę fakty, które mogłyby zmienić dzisiejszy stan rzeczy odnośnie umiejscowienia działań dotyczących „wspierania grup producentów rolnych” w strukturze działalności ODR-ów. Krajowe Centrum Doradztwa we współpracy z Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi realizowało w latach 2003-2004 projekt, którego celem było między innymi usprawnienie istniejącego systemu doradztwa, w tym między innymi, w zakresie pomocy rolnikom w tworzeniu grup producentów rolnych [Krajowy system 2004]. Odpowiedzialny za wykonanie tego zadania - komponentu był Zespół Roboczy, składające się ze specjalistów z krajów UE oraz Polski (autor był jednym z pięciu członków Zespołu).

Opracowano program szkolenia doradców pracujących z grupami producentów rolnych, przeprowadzono pilotażowe szkolenia dla 32 doradców, z całego kraju (po 2 doradców z każdego województwa). Przygotowano i wydano 2 broszury dla doradców: „Grupy producentów rolnych – przykłady zorganizowanej działalności”, oraz „Przewodnik dla doradców współpracujących z grupami producentów rolnych”.

W drugim etapie, w ramach podwyższenia kwalifikacji zawodowych doradców w zakresie promowania idei i organizowania grup producentów rolnych, przeszkolono 75 osób. W szkoleniu uczestniczyli doradcy ze wszystkich województw, zgłoszeni przez dyrektorów jednostek doradztwa rolniczego. Każdy uczestnik otrzymał pakiet materiałów szkoleniowych zawierający materiały przygotowane przez wykładowców, a ponadto certyfikat potwierdzający ukończenie szkolenia. Podczas dyskusji plenarnej zastanawiano się nad możliwościami wykorzystania dorobku projektu w dalszej pracy doradztwa rolniczego i kontynuowaniu koordynacji działań doradztwa na rzecz wspierania grup producentów rolnych. Mam nadzieję, że zapoczątkowane w ramach projektu wspólne działania będą kontynuowane.

4. Podsumowanie

Moim zdaniem doradztwo dla grup producentów rolnych stoi przed następującymi wyzwaniami:

1. Jak stworzyć - na aktualnej bazie - jednorodny system doradztwa składający się z ludzi posiadających różnorodne doświadczenia i umiejętności (np. finanse i księgowość, informatyka, statystyka, ekonomia, prawo, psychologia)?
2. Jak opracować wspólną filozofię doradztwa, utrzymując jednocześnie różnorodność osobowości, postaw i podejść doradców, niezbędną dla różnego rodzaju zadań, która może być istotnym źródłem innowacji i większego osobistego zaangażowania specjalistów w inspirowaniu rolników do tworzenia własnych firm?
3. Jak określić odpowiedni stopień decentralizacji decyzji technicznych dotyczących zadań i zleceń decydentów (np. pytania, w kwestii których decyzję może podjąć doradca ds. grup realizujący zadanie oraz takie, dla których potrzebna jest opinia lub decyzja kierownictwa Ośrodka)?
4. Jak dostarczać poradcom współpracującym z grupami producentów rolnych informacyjne i techniczne wsparcie, w celu zapewnienia jak najwyższej efektywności pracy w stosunku do aktualnych potrzeb beneficjentów (czy nie ograniczyć ilość dotychczasowych zadań, a wręcz specjalizować doradcę, któremu przypisano współpracę z grupami - wyposażenie w komputer osobisty typu Laptop nie tylko podnosi prestiż w oczach rolników, ale przede wszystkim ułatwia pracę)?

5. Jak upewnić się, że nie tylko umiejętności, ale również osobowość i styl pracy doradcy będzie na tyle odpowiadał rolnikowi, że da się stworzyć właściwą (efektywną) relację doradca – rolnik, w każdym indywidualnym przypadku?
6. Jak zbudować, utrzymać i wykorzystywać kolektywną bazę wiedzy doradców w Ośrodkach, w zakresie wspierania grup producentów rolnych?

LITERATURA

1. Dominik A., Gąsiorek P., Góralska M., Miłośławska-Kozak M., Nowak W. (2004): Poradnik dla doradców współpracujących z grupami producentów rolnych. KCDRRiOW Brwinów.
2. Duda J., Jeżowski A., Miśiąg W., Nowak B., Szlachta J., Zaleski J. (2004): Mierzenie ilości i jakości usług publicznych jako element programu rozwoju instytucjonalnego. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa.
3. Gąsiorek P. (2003): Wyniki wywiadu z rolnikami na temat funkcjonowania grup producentów rolnych w województwie podlaskim, w latach 2001-2002. PODR Szepietowo.
4. Gąsiorek P. (2004): Organizacja grup producentów rolnych – prezentacja. Polagra Farm, Poznań.
5. Krajowy system doradztwa rolniczego – projekt PHARE PL 0104.02. Praca zbiorowa (2004). KCDRRiOW Brwinów.
6. Program Rozwoju Instytucjonalnego. Przewodnik (2003). Pod red.: Zawicki M. i Mazur S. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Kraków.

PAWEŁ GĄSIOREK

DOŚWIADCZENIA ZE WSPÓŁPRACY Z GRUPAMI PRODUCENTÓW ROLNYCH

STRESZCZENIE

Autor artykułu jest doradcą dla grup producentów rolnych w Podlaskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego. Opisuje doświadczenia wynikające z wielu lat pracy na tym stanowisku, zwracając szczególną uwagę na najważniejsze czynniki efektywnej współpracy doradców z grupami producentów rolnych. Na podstawie tych doświadczeń wskazuje również jakie działania należałoby podjąć dla wspierania doradztwa dla grup producentów rolnych w skali kraju. Za najważniejsze z nich uważa systematyczne podwyższanie kwalifikacji zawodowych doradców współpracujących z grupami producentów rolnych, między innymi poprzez wymianę doświadczeń doradców z różnych ośrodków doradztwa rolniczego i kontynuowanie pracy zespołu konsultacyjno-szkoleniowego ds. grup producentów rolnych, wzorując się na rozwiązaniach w zakresie doradztwa rolno-środowiskowego oraz doradztwa ds. rolnictwa ekologicznego.

PAWEŁ GAŚSIÓREK

**EXPERIENCES RESULTING FROM COOPERATION WITH AGRICULTURAL
PRODUCERS' GROUPS**

SUMMARY

The author of this article is an adviser for agricultural producers' groups in Podlaski Agricultural Advisory Centre. The author describes experiences resulting from many years of his work on this standing taking into consideration the most important elements of effective cooperation of an adviser with agricultural producers' groups. On the basis of these experiences he also indicates which activities should be undertaken to support of advisory service for agricultural producers' groups on the State scale. The most relevant activities are regular increasing professional skills of advisers working with agricultural producers' groups throughout exchange of experiences of advisers from different agricultural advisory centres and continuing work of the consulting and training group for agricultural producers' groups including solutions on agri-environmental and ecological agriculture advisory.

MIROŚLAW WASILEWSKI
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa*

OKREŚLANIE ZNACZENIA ZAPASÓW METODAMI ABC I XYZ W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

1. Wstęp

Przemiany gospodarcze w okresie ostatnich lat spowodowały potrzebę dostosowania się rolnictwa i agrobiznesu do szybko zmieniającego się otoczenia ekonomiczno-gospodarczego. Zarządzający gospodarstwami rolniczymi w wyniku wzrostu konkurencyjności po wejściu Polski do Unii Europejskiej zmuszeni są do poszukiwania możliwości wzrostu efektywności produkcji. Jednym z elementów, które w wydatny sposób mogą się przyczynić do oszczędności kosztowych jest umiejętne zarządzanie znaczącym składnikiem aktywów obrotowych, jakimi są zapasy [Wasilewski 2003c]. Składają się one z określonej struktury asortymentowej, którą można uporządkować stosując jako kryterium ich ważność w zakresie realizacji procesu technologicznego. Potrzebę uszeregowania pozycji asortymentowych wchodzących w skład zapasów według ich znaczenia po raz pierwszy dostrzegł w 1951 r. H. F. Dicky z General Electric [Brown 1982]. Zasugerował on klasyfikowanie tych pozycji według względnej wielkości sprzedaży, związanych z nimi przepływów pieniężnych, czasu dostawy lub kosztów wyczerpania się tych zapasów. Do klasyfikacji pozycji asortymentowych wykorzystał procedurę, którą dziś określamy mianem analizy ABC. System klasyfikacji pozwala na zaliczenie składowanych pozycji do trzech grup, według względnego znaczenia lub wartości pozycji tworzących daną grupę. Pozycje asortymentowe, które mają np. największe znaczenie lub wartość, tworzą grupę A, natomiast pozycje mające mniejsze znaczenie lub wartość zostały przydzielone odpowiednio do grup B i C [Ruppenthal, McKinnel 1968]. Politykę zakupów surowców, materiałów, części, towarów itp. powinno się także prowadzić przez pryzmat ich „cenneści”, określanej

np. udziałem w wartości łącznego zużycia. Posłużyć się przy tym można również metodą ABC podziału zapasów na trzy grupy [Wesołowski 1989, Woźniak 1992, Kempny 1995, Abt 1998, Ciesielski 1999, Gołemska 1999, Krzyżaniak 2002]. Użytecznym podziałem zapasów z punktu widzenia zarządzania logistycznego w firmie (przedsiębiorstwie, gospodarstwie rolniczym) jest zatem ich klasyfikacja na następujące wymienione już grupy:

- grupa A - zapasy „cenne” (*vital few*), stanowiące 5-20% liczebności asortymentowej zapasów, ale mające znaczący udział w wartości, sięgający 75-80%; grupę tę, o wysokiej wartości i (lub) dużym udziale w kosztach materiałowych ogółem, należy traktować ze szczególną uwagą w zakresie:
 - analizy rynkowej, cenowej i struktury kosztów,
 - szczegółowego przygotowania zamówień handlowych,
 - precyzyjnych procedur dysponowania w przedsiębiorstwie,
 - właściwego zarządzania poziomami zapasów,
 - precyzyjnego ustalania poziomów, tzw. zapasów bezpieczeństwa.
- grupa B - zapasy mające udział w wysokości 15-20% zarówno w liczebności asortymentowej zapasów, jak i w ich wartości;
- grupa C - zapasy o charakterze masowym (*trivial many*), mające największy udział w liczebności asortymentowej (60-80%) i bardzo niski udział w wartości (około 5%).

Przedziały udziałów procentowych w ujęciu wartościowym i ilościowym zapasów kwalifikowanych do grup ABC według poszczególnych autorów nie są jednolite. Opinie te są najbardziej zbliżone w przypadku grupy A, która na ogół stanowi około 70-80% wartości zapasów magazynowych, natomiast udział ilościowy tej grupy w całkowitej ilości składowanych materiałów wynosi tylko 20%. Natomiast udział materiałów z grupy B w wartości ogólnej określany jest na około 15-20%, zaś ich udział ilościowy na poziomie 30-40%. Udział grupy C może także stanowić odpowiednio: 5-15% i 40-50% [Kowalska 1996, Kasiewicz 1996].

W metodzie ABC kładzie się nacisk na asortymenty o podstawowym znaczeniu dla produkcji. Uwzględnia się następujące kategorie cenności zapasów:

- najwyższy priorytet: zapasy krytyczne (nie mogą się wyczerpać),
- wysoki priorytet: zapasy istotne (limitowany poziom zapasów),
- średni priorytet: zapasy potrzebne, okazjonalnie limitowane (dopuszczalne wyczerpanie),
- niski priorytet: zapasy pożądane (dozwolone wyczerpanie).

Częstym błędem popełnianym w wyniku analiz ABC jest przywiązanie nadmiernej wagi do grupy A i lekceważenie lub pomijanie pozycji z grup B i C jako mniej ważnych. Tymczasem, jeśli cała uwaga zarządzających przedsiębiorstwem jest skoncentrowana na pozycjach grupy A, pozycje grup B i C mogą się okazać za mało dostępne. Wszystkie grupy A, B, C są w jakimś stopniu bowiem ważne i każda zasługuje na swoją własną strategię dostępności z uwzględnieniem kosz-

tów. Grupy zapasów B i C czasami mogą stanowić pozycje komplementarne wobec pozycji grupy A. Może też być tak, że pozycje grupy C to jakieś nowe produkty, które mogą w przyszłości dobrze się sprzedawać, albo też są to pozycje rentowne, mimo że ich udział w sprzedaży jest niewielki. Coyle, Bardi, Langley [2002] twierdzą, że tak naprawdę istnieją cztery podstawowe modele zapasów: model stałej wielkości/stałego okresu zamawiania, model stałej wielkości/nierregularnego okresu, model nierregularnej wielkości/stałego okresu oraz model nierregularnej wielkości/nierregularnego okresu. Dla firmy mającej pewność co do wielkości popytu i długości cyklu realizacji zamówienia najlepsza będzie klasyczna formuła ekonomicznej wielkości zamówienia (EOQ) [Beier, Rutkowski 1993, Skowronek, Sarjusz-Wolski 1999, Sarjusz-Wolski 2000, Ciesielski 2000, Krawczyk 2001] bądź stały okres zamawiania (oba rozwiązania dadzą w efekcie te same wyniki). Kiedy jednak zachodzą zmiany, czy to w popycie, czy też w cyklu produkcji, wybór metody musi uwzględnić potencjalne konsekwencje braku zapasów. W przypadkach pozycji zapasów z grupy A najlepsza może być metoda stałej wielkości/nierregularnego okresu zamawiania. Metoda nierregularnej wielkości/stałego okresu mogłaby być najlepsza dla pozycji zapasów z grupy C. Tylko w bardzo specyficznych okolicznościach przedsiębiorstwo może usprawiedliwić wykorzystanie w zarządzaniu zapasami metody nierregularnych wielkości/nierregularnego okresu.

Specjalną odmianę metody ABC stanowi metoda XYZ. Jeżeli analizuje się zużycie poszczególnych materiałów w przedsiębiorstwie przez dłuższy czas, to można stwierdzić, że występują materiały, których zapotrzebowanie kształtuje się na pewnym stałym poziomie, a także takie, których zapotrzebowanie podlega określonym wahaniom oraz wykorzystywane są też materiały potrzebne nieregularnie. Przy stosowaniu metody XYZ poszczególne rodzaje materiałów zostają podzielone na podstawie regularności zapotrzebowania na trzy grupy:

- grupa X, składająca się z materiałów, które charakteryzuje regularne zapotrzebowanie (przy założeniu możliwości występowania niewielkich wahań), jak również wysoka dokładność prognozowania poziomu tego zapotrzebowania (zużycia);
- grupa Y, tj. materiały, które charakteryzuje zapotrzebowanie mające charakter wahań sezonowych lub określonego trendu oraz średnia dokładność prognozowania;
- grupa Z, w skład której wchodzi materiały o bardzo nieregularnym zapotrzebowaniu i niskiej dokładności jego prognozy.

Celowe jest łączne stosowanie analizy ABC i XYZ [Ciesielski 1999, Dworecki 1999]. Wówczas zapasy są dzielone na 9 kategorii różniących się celowością i możliwością minimalizacji. Grupa AX to zapasy, które trzeba koniecznie objąć działaniami na rzecz ich zmniejszenia i można tu rozważać wprowadzenie kon-

cepcji Just-in-Time [Wasilewski 2003a] lub systemów MRP i DRP [Blaik 1997, Witkowski 1999, Ciesielski 1999, Wasilewski 2003b, Abt 2000, Milewscy 2001]. Natomiast dla materiałów kategorii AZ trzeba poszukiwać lepszych metod prognozowania zużycia, bo zmniejszenie tych zapasów daje duże korzyści. Jednakże zapas bezpieczeństwa dla AZ musi być większy niż w grupie AX. Można też poszukiwać względnie tanich sposobów zmniejszania zapasów kategorii BY i CX, a dostępność zapasów z kategorii CZ trzeba zapewnić, utrzymując bardzo duży zapas bezpieczeństwa.

Celem opracowania jest określenie możliwości wykorzystania metod ABC i XYZ do zarządzania zapasami materiałów i produktów gotowych w gospodarstwach indywidualnych o typach rolniczych (1) „uprawy polowe”, (6) „zwierzęta żywione paszami treściwymi” oraz (7) „produkcja mieszana”¹, ustalonych na podstawie metodyki stosowanej przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ). Badaniem objęto 95 gospodarstw indywidualnych położonych w województwach wielkopolskim i kujawsko-pomorskim, prowadzących rachunkowość dla IERiGŻ. Do badań wybrano wszystkie gospodarstwa prowadzące nieprzerwanie rachunkowość rolną w okresie lat 1997-2000. Dla wszystkich lat okresu 1997-2000 wyznaczono jedno najbardziej typowe gospodarstwo indywidualne w danym typie rolniczym, stosując jako metodę wyboru odległość euklidesową i miejską [Dziechciarz 2002, Jajuga 1993], wykorzystując w tym celu 16 podstawowych zmiennych charakteryzujących potencjał wytwórczy gospodarstw oraz wyniki produkcyjno-ekonomiczne.

2. Wyniki badań

W tabeli 1 przedstawiono zastosowanie metody ABC do określania ważności poszczególnych grup zapasów w gospodarstwie indywidualnym o typie rolniczym „uprawy polowe”. Łączny zapas ilościowy w gospodarstwie wynosił 52 265 kg. Podkreślenia wymaga fakt nie posiadania przez to gospodarstwo zapasów pasz treściwych z zakupu, co może być przesłanką stosowania zarządzania nimi w sposób terminowy (na czas) według bieżącego zapotrzebowania. W strukturze zapasów dominowała pszenica, z udziałem na poziomie 42,1%, oraz ziemniaki (udział

¹ Typ rolniczy określany jest udziałem Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej (SGM) poszczególnych działalności w ogólnej wartości SGM gospodarstwa. Odzwierciedla on system produkcji danego gospodarstwa. W zależności od pożądanego stopnia dokładności stosuje się różne poziomy ustalania typów gospodarstw: ogólne, podstawowe, szczegółowe lub podtypy. Gospodarstwa, w których udział jednej z działalności przekracza 2/3 SGM – nazywane są gospodarstwami „specjalistycznymi”. Te, w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od 1/3 do 2/3 SGM – noszą miano „dwukierunkowych”. Natomiast te, w których żadna z działalności nie przekracza 1/3 całego SGM – określane są gospodarstwami mieszanymi.

28,7%), podczas gdy obrotowy inwentarz żywy bydła i trzody chlewnej² w zapasach łącznych stanowił jedynie 11,7%.

Tabela 1

Zastosowanie metody ABC w gospodarstwie o typie rolniczym
„uprawy polowe” (stan na 31.12.2000 r.)

Ustalanie kolejności zapasów według wartości						
Zapas	Zapas według ilości		Cena jedn. w zł/kg	Zapas według wartości		Kolejność
	kg	%		zł	%	
1. Pszenica	22 000	42,1	0,46	10 120	31,0	1
2. Żyto	2 500	4,8	0,33	825	2,5	6
3. Mieszanka zbożowa	6 000	11,5	0,40	2 400	7,4	5
4. Ziemniaki	15 000	28,7	0,20	3 000	9,2	4
5. Nawozy mineralne	640	1,2	0,50	320	1,0	8
6. Środki ochrony roślin	15	0,0	35,0	525	1,6	7
7. Inwentarz żywy obrotowy - bydło	4 330	8,3	2,27	9 829	30,1	2
8. Inwentarz żywy obrotowy - trzoda chlewna	1 780	3,4	3,16	5 625	17,2	3
RAZEM	52 265	100,0	X	32 644	100,0	X

Ustalanie kategorii zapasów ABC

Zapasy według starej kolejności numeracji	Skumulowany zapas ilościowy (%)	Zapas ilościowy na klasę (%)	Wartość zapasów (zł)	Skumulowana wartość zapasów (zł)	Skumulowane zapasy według wartości (%)	Udział zapasów w klasie (%)	Klasa
1. Pszenica	42,1	} 50,4	10 120	10 120	31,0	} 61,1	A
7. Bydło	50,4		9 829	19 949	61,1		
8. Trzoda	53,8	} 32,1	5 625	25 574	78,3	} 26,4	B
4. Ziemniaki	82,5		3 000	28 574	87,5		
3. Mieszanka zbożowa	94,0	} 17,5	2 400	30 974	94,9	} 12,5	C
2. Żyto	98,8		825	31 799	97,4		
6. Środki ochro- ny roślin	98,8		525	32 324	99,0		
5. Nawozy mineralne	100,0		320	32 644	100,0		

Źródło: Badania własne.

² Przy wykorzystaniu metod ABC i XYZ w przypadku inwentarza żywego do zapasów zakwalifikowano jedynie obrotowy inwentarz żywy, tzw. stado obrotowe (tzn. prosięta, warchlaki, tuczniaki, młode bydło opasowe, cielęta, itp.). Przedstawiona w opracowaniu kwalifikacja stada obrotowego do zapasów w gospodarstwach rolniczych jest zgodna z Ustawą o rachunkowości, Międzynarodowym Standardem Rachunkowości nr 41 „Rolnictwo” oraz rozwiązaniami przyjętymi w Sieci Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolnych, tzw. PL FADN, nadzorowanym przez IERiGŻ w Warszawie. Natomiast stado podstawowe (krowy, buhaje, maciory, knury) jest składnikiem aktywów trwałych (nie jest zapasem) i nie było przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu.

W ujęciu wartościowym natomiast łączna wartość zapasów wynosiła 32 644 zł. W ich strukturze dominowały także zapasy pszenicy, z udziałem 31%, o wartości 10 120 zł. Relatywnie duży udział wystąpił także w przypadku zapasów inwentarza obrotowego bydła (30,1%). Natomiast stosunkowo niewielka wartość zapasów dotyczyła środków do produkcji pochodzenia nierolniczego z zakupu. Wynika to z sezonowego zapotrzebowania na nie, zatem z punktu widzenia angażowania środków pieniężnych przez zarządzającego gospodarstwem, jest to zachowanie racjonalne. Grupę zapasów A stanowiły w analizowanym gospodarstwie zapasy pszenicy i bydła z udziałem na poziomie 50,4%, natomiast w wyrażeniu wartościowym udział tej grupy zapasów wynosił 61,1%. Zatem nie wystąpiła znacząca dywersyfikacja udziału ilościowego i wartościowego zapasów w analizowanym gospodarstwie. Do grupy B zakwalifikowano zapasy trzody chlewnej i ziemniaków, których udział ilościowy wynosił 32,1%, natomiast w wyrażeniu wartościowym 26,4%. Pozostałe rodzaje zapasów zakwalifikowano do grupy C ze zbliżonym udziałem ilościowym i wartościowym, na poziomie odpowiednio 17,5% i 12,5%. Można zatem stwierdzić, że pod względem ujęcia wartościowego i ilościowego nie występują zasadnicze różnice w udziale procentowym zapasów w poszczególnych ich kategoriach. Zbliżone znaczenie ilościowe i wartościowe zapasów w danej grupie np. A, oznacza, że ewentualne działania optymalizacyjne w ujęciu ilościowym i wartościowym powinny dotyczyć wszystkich zapasów. Znaczenie zapasów grupy B jest także stosunkowo duże, a ich zastosowanie technologiczne jest uwarunkowane biologicznym, powiązaniem charakterem produkcji rolniczej. Rozpatrując zmniejszenie zapasów ogółem w celu racjonalizacji ich poziomu powinno się wyłączyć z ocen wartość żywego inwentarza obrotowego. Inwentarz ten jest bowiem częściowym efektem wytwarzania produktu końcowego, przez co założenie zmniejszania jego wartości byłoby nie celowe. Wartość żywego inwentarza obrotowego jest odzwierciedleniem efektu skali produkcji, a zatem występuje rozłożenie kosztów stałych działalności gospodarstwa na większą liczbę produktów. Ponadto nie można oczekiwać sprzedaży zwierząt ze stada obrotowego przez właściciela gospodarstwa przed terminem jego dojrzałości technologicznej, wtedy jak nie jest to wymuszone, np. z tytułu konieczności spłaty kredytu. Abstrahując jednak od tych zależności można stwierdzić, że aby zmniejszyć wartość zapasów ogółem np. o 10% trzeba by zmniejszyć zapasy grupy A o około 16,4%, grupy B o 37,8% a grupy C o 80,2%. W analizowanym gospodarstwie natomiast zakładając zmniejszenie jedynie z grupy A zapasów pszenicy, to powinny one zmniejszyć się o 32,3%, natomiast w grupie B, wyłączając trzodę chlewną, należałoby sprzedać wszystkie ziemniaki, których wartość zapasów wynosiła 3000 zł, podczas gdy łączne zmniejszenie zapasów o 10% jest równoważne w ujęciu wartościowym kwocie 3 264 zł. Można zatem stwierdzić, że pomimo odmiennych relacji udziałów ilościowych i wartościowych poszczególnych grup zapasów (ABC), niż w branżach

pozarolniczych, znaczenie zapasów grupy A jest największe, z racji ich najwyższej wartości, a przez to zaangażowania największych środków finansowych.

Jeżeli analiza XYZ zostanie włączona przez sferę zaopatrzenia jako instrument wsparcia decyzyjnego, to na jej podstawie może się okazać konieczne wprowadzenie systemu zaopatrzenia zsynchronizowanego z procesami produkcyjnymi dla zapasów zakwalifikowanych do grupy X, dla artykułów kategorii Y systemu zaopatrzenia z zadaniem utworzenia określonego poziomu zapasów magazynowych, a w odniesieniu do grupy Z – systemu zaopatrzenia zgodnego z nieregularnymi potrzebami. W analizowanym gospodarstwie do grupy X zarządzający gospodarstwem zakwalifikował inwentarz obrotowy bydła i trzody chlewnej z racji technologicznych i potrzeby ich przyrostu adekwatnego do ponoszonych nakładów, jak również z racji potrzeb paszowych dla zwierząt, zapasy mieszanki zbożowej i żyta (tabela 2).

Tabela 2

Połączenie metod ABC i XYZ przy klasyfikacji podstawowych zapasów w gospodarstwie o typie rolniczym „uprawy polowe” (stan na 31.12.2000 r.)

Dokładność prognozy	Poziom zapotrzebowania		
	Wysoki – grupa A	Średni – grupa B	Niski – grupa C
Wysoka – grupa X	Bydło	Trzoda chlewna	Mieszanka zbożowa, żyto
Średnia – grupa Y	Pszenica	Ziemniaki	Nawozy mineralne, środki ochrony roślin
Niska – grupa Z	—	—	—

Źródło: Badania własne.

Natomiast grupę C tworzą nawozy mineralne i środki ochrony roślin, na które zapotrzebowanie jest okresowe, zatem zakup tych środków odbywa się w niewielkiej odległości czasowej od ich zużycia, zatem dokładnej prognozie powinno podlegać określenie wielkości zakupu, aby utrzymywany zapas był jak najmniejszy. Przy czym w przypadku tej grupy zapasów wysoki poziom zapotrzebowania występuje w okresie sezonowym (wiosna, jesień), natomiast w pozostałych okresach zapas tych środków jest zbędny, chyba, że jest to uzasadnione korzystnymi cenami na tyle, że zamrożenie kapitału w tej postaci jest opłacalne. Przy czym średnia dokładność prognozy nie oznacza utrzymywania zapasów na wysokim poziomie. Ważny jest natomiast odpowiedni moment zakupu, aby zaspokoić potrzeby technologiczne roślin uprawnych i zwierząt.

W przypadku gospodarstwa o typie rolniczym „zwierzęta żywione paszami treściwymi” w strukturze ilościowej dominowały zapasy mieszanki zbożowej, z udziałem na poziomie 50,2%, natomiast zapas (waga) trzody chlewnej stanowił 12,6%, a pszenżyta 12,5% (tabela 3). Natomiast w wyrażeniu wartościowym udział trzody chlewnej był zdecydowanie dominujący na poziomie 48,7%, podczas gdy

mieszanki zbożowej wynosił 24,6%. W przypadku pozostałych grup zapasów ich znaczenie wartościowe było niewielkie, widoczne zwłaszcza na przykładzie zapasów środków ochrony roślin i nawozów mineralnych (0,5-0,7% udziału w strukturze zapasów). W tym typie rolniczym gospodarstw do grupy A zaliczone zostały zapasy trzody (inwentarz obrotowy) i mieszanki zbożowej, z łącznym udziałem ilościowym na poziomie 62,8% i około 10 pkt% wyższym udziałem wartościowym. Różnica między udziałem ilościowym i wartościowym w tym gospodarstwie była zatem zbliżona, jak w gospodarstwie o typie rolniczym „uprawy polowe”. Przyjmując jednak jako grupę A zapasów jedynie trzodę chlewną, przy jej udziale ilościowym w łącznych zapasach na poziomie 12,6%, udział wartościowy stanowił 48,7%.

Tabela 3

**Zastosowanie metody ABC w gospodarstwie o typie rolniczym (6)
„zwierzęta żywione paszami treściwymi” (stan na 31.12.2000 r.)**

Ustalanie kolejności zapasów według wartości						
Zapas	Zapas według ilości		Cena jedn. w zł/kg	Zapas według wartości		Kolejność
	kg	%		zł	%	
1. Żyto	5 750	7,2	0,33	1 898	2,9	5
2. Jęczmień	4 000	5,0	0,43	1 720	2,6	6
3. Mieszanka zbożowa	40 000	50,2	0,40	16 000	24,6	2
4. Pszenżyto	10 000	12,5	0,42	4 200	6,4	4
5. Ziemniaki	6 000	7,5	0,20	1 200	1,8	7
6. Nawozy mineralne	600	0,8	0,50	300	0,5	9
7. Środki ochrony roślin	13	0,0	35,0	455	0,7	8
8. Inwentarz żywy obrotowy - bydło	3 379	4,2	2,27	7 670	11,8	3
9. Inwentarz żywy obrotowy - trzoda chlewna	10 029	12,6	3,16	31 692	48,7	1
RAZEM	79 771	100,0	X	65 135	100,0	X

Ustalanie kategorii zapasów ABC

Zapasy według starej kolejności numeracji	Skumulowany zapas ilościowy (%)	Zapas ilościowy na klasę (%)	Wartość zapasów (zł)	Skumulowana wartość zapasów (zł)	Skumulowane zapasy według wartości (%)	Udział zapasów w klasie (%)	Klasa
9. Trzoda	12,6	} 62,8	31 692	31 692	48,7	} 73,3	A
3. Mieszanka zbożowa	62,8		16 000	47 692	73,3		
8. Bydło	67,0	} 16,7	7 670	55 362	85,1	} 18,2	B
4. Pszenżyto	79,5		4 200	59 562	91,5		
1. Żyto	86,7	} 20,5	1 898	61 460	94,4	} 8,5	C
2. Jęczmień	91,7		1 720	63 180	97,0		
5. Ziemniaki	99,2		1 200	64 380	98,8		
7. Środki ochrony roślin	99,2		455	64 835	99,5		
6. Nawozy mineralne	100,0		300	65 135	100,0		

Źródło: Badania własne.

Nie odzwierciedla to zalecanej relacji w branżach pozarolniczych dla grupy A zapasów na poziomie 20/80, ale w obu przypadkach różnica między skrajnymi

wielkościami jest czterokrotna. Natomiast w przypadku grupy B zapasów (bydło i pszenżyto) udziały procentowe i wartościowe były zbliżone (16-18%). Pozostałe zapasy zakwalifikowane do grupy C charakteryzowały się relacją udziału ilościowego i wartościowego odpowiednio w proporcjach 20,5/8,5%, a zatem były bardziej charakterystyczne dla grupy C, niż w gospodarstwie o typie rolniczym „uprawy polowe”. Można zatem stwierdzić, że w gospodarstwie o typie rolniczym „zwierzęta żywione paszami treściwymi” występowała bardziej widoczna dywersyfikacja różnic w udziałach ilościowych i wartościowych zapasów, co może być przesłanką do klasyfikacji zapasów według hierarchii ich wartości i bardziej zindywidualizowanego zarządzania nimi. Na podstawie oceny stanu zapotrzebowania, i z tym związanej prognozy, właściciel gospodarstwa jako grupę AX zapasów określił trzodę chlewną, natomiast AY zapasy mieszanki zbożowej, która była uzupełniającym źródłem paszy do produkcji zwierzęcej (tabela 4). Natomiast do grupy CY, podobnie jak przy typie gospodarstwa „uprawy polowe”, zakwalifikowano zapasy nawozów mineralnych i środków ochrony roślin. Prognoza ich zapotrzebowania powinna być jednak bardzo precyzyjna w okresie wegetacyjnym, bowiem od terminowości zastosowania i dawki zależy poziom plonów roślin uprawnych.

Tabela 4

Połączenie metod ABC i XYZ przy klasyfikacji podstawowych zapasów w gospodarstwie o typie rolniczym „zwierzęta żywione paszami treściwymi” (stan na 31.12.2000 r.)

Dokładność prognozy	Poziom zapotrzebowania		
	Wysoki – grupa A	Średni – grupa B	Niski – grupa C
Wysoka – grupa X	Trzoda chlewna	Bydło	Żyto, jęczmień, ziemniaki
Średnia – grupa Y	Mieszanka zbożowa	Przenżyto	Nawozy mineralne, środki ochrony roślin
Niska – grupa Z	—	—	—

Źródło: Badania własne.

W tabeli 5 przedstawiono klasyfikację zapasów według metody ABC w gospodarstwie o typie rolniczym „produkcja mieszana”. W strukturze ilościowej zapasów dominowała pszenica, z udziałem na poziomie 39,3%, następnie zapasy jęczmienia z udziałem o połowę niższym. W tym gospodarstwie wagowa ilość bydła charakteryzowała się udziałem na poziomie 9,8% i była czterokrotnie wyższa niż trzody chlewnej. Natomiast niewielkim udziałem (do 1,5%) charakteryzowały się zapasy środków ochrony roślin, nawozów mineralnych i żyta. Udział ilościowy w strukturze zapasów pozostałych upraw był zbliżony (na poziomie 7-10%). W strukturze wartościowej zapasów dominowało natomiast bydło z udziałem na poziomie 32,7%, podczas gdy dominujące w strukturze ilościowej zapasy pszenicy charakteryzowały się w ujęciu wartościowym udziałem o wielkości 26,7%. Zbli-

zony udział wartościowy wystąpił w przypadku jęczmienia i trzody chlewnej (12-13%), natomiast znaczenie w strukturze wartościowej pozostałych grup zapasów było niewielkie.

Tabela 5

Zastosowanie metody ABC w gospodarstwie o typie rolniczym „produkcja mieszana” (stan na 31.12.2000 r.)

Ustalanie kolejności zapasów według wartości						
Zapas	Zapas według ilości		Cena jedn. w zł/kg	Zapas według wartości		Kolejność
	kg	%		zł	%	
1. Pszenica	28 000	39,3	0,46	12 880	26,7	2
2. Żyto	1 050	1,5	0,33	347	0,7	9
3. Jęczmień	15 000	21,0	0,43	6 450	13,3	3
4. Mieszanka zbożowa	5 000	7,0	0,40	2 000	4,1	6
5. Pszenżyto	7 000	9,8	0,42	2 940	6,1	5
6. Ziemniaki	5 900	8,3	0,20	1 180	2,4	7
7. Nawozy mineralne	500	0,7	0,50	250	0,5	10
8. Środki ochrony roślin	20	0,0	35,0	700	1,4	8
9. Inwentarz żywy obrotowy - bydło	6 950	9,8	2,27	15 777	32,7	1
10. Inwentarz żywy obrotowy - trzoda chlewna	1 855	2,6	3,16	5 862	12,1	4
RAZEM	71 275	100,0	X	4 8386	100,0	X

Ustalanie kategorii zapasów ABC

Zapasy według starej kolejności numeracji	Skumulowane zapasy ilościowy (%)	Zapas ilościowy na klasę (%)	Wartość zapasów (zł)	Skumulowana wartość zapasów (zł)	Skumulowane zapasy według wartości (%)	Udział zapasów w klasie (%)	Klasa
9. Bydło	9,8	} 49,1	15 777	15 777	32,7	} 59,4	A
1. Pszenica	49,1		12 880	28 657	59,4		
3. Jęczmień	70,1	} 23,6	6 450	35 107	72,7	} 25,4	B
10. Trzoda	72,7		5 862	40 969	84,8		
5. Pszenżyto	82,5	} 27,3	2 940	43 909	90,9	} 15,2	C
4. Mieszanka zbożowa	89,5		2 000	45 909	95,0		
6. Ziemniaki	97,8		1 180	47 089	97,4		
8. Środki ochrony roślin	97,8		700	47 789	98,8		
2. Żyto	99,3		347	48 136	99,5		
7. Nawozy	100,0	250	48 386	100,0			

Źródło: Badania własne.

Grupę zapasów A stanowiło bydło i pszenica ze skumulowanym udziałem ilościowym na poziomie 49,1%, podczas gdy ich udział wartościowy wynosił 59,4%. Przy czym ta zależność dla samego inwentarza obrotowego bydła wynosiła odpowiednio 9,8% i 32,7%, zatem różnica między udziałem ilościowym i wartościowym była około trzykrotna. Można zatem stwierdzić, że znaczenie tej grupy inwentarza żywego dla gospodarstwa jest największe, bowiem dotychczasowe za-

angażowanie kosztowe w przyrost masy żywej powinno się zwrócić w momencie sprzedaży, która z racji technologicznych nie może być wydatnie przyspieszona. Obrotowy inwentarz żywy jest bowiem sprzedawany w wadzie ubojowej, charakterystycznej dla danej grupy inwentarza. Do grupy B zapasów zakwalifikowano jęczmień i trzodę chlewną, z udziałem ilościowym i wartościowym na zbliżonym poziomie, odpowiednio w relacji 23,6% i 25,4%. Natomiast udział ilościowy grupy C zapasów był około dwukrotnie wyższy niż wartościowy, zatem ich znaczenie ilościowe jest relatywnie duże w stosunku do wartości. W odniesieniu do standardu ilościowego w działach pozarolniczych, udział ten bowiem powinien wynosić około 80%. W gospodarstwie o typie rolniczym „produkcja mieszana” do grupy AX zakwalifikowano inwentarz obrotowy bydła, natomiast do grupy AY zapasy pszenicy (tabela 6). Do grupy BX zarządzający gospodarstwem zakwalifikował trzodę chlewną, natomiast z racji paszowych do grupy CX o niskim poziomie zapotrzebowania, ale o wysokim stopniu prognozy zakwalifikował żyto, pszenżyto, mieszankę zbożową oraz ziemniaki. Należy podkreślić, że kwalifikacja grup zapasów do poszczególnych kategorii ABC i/lub XYZ jest w dużym stopniu warunkowana sposobem prowadzenia produkcji. Korzystanie w większym stopniu z pasz własnych, w zależności od dominacji produkcji trzody chlewnej lub bydła opasowego, zwiększa ich ilościowe znaczenie prognostyczne, natomiast charakterystycznym jest, że we wszystkich typach rolniczych gospodarstw występował obrotowy inwentarz żywy, co w dużej mierze wynika z organicznego i powiązanego charakteru produkcji rolniczej.

Tabela 6

Połączenie metod ABC i XYZ przy klasyfikacji podstawowych zapasów w gospodarstwie o typie rolniczym „produkcja mieszana” (stan na 31.12.2000 r.)

Dokładność prognozy	Poziom zapotrzebowania		
	Wysoki – grupa A	Średni – grupa B	Niski – grupa C
Wysoka – grupa X	Bydło	Trzoda chlewna	Żyto, pszenżyto, mieszanka zbożowa, ziemniaki
Średnia – grupa Y	Pszenica	Jęczmień	Nawozy mineralne, środki ochrony roślin
Niska – grupa Z	—	—	—

Źródło: Badania własne.

W tabeli 7 przedstawiono zestawienie łączne zapasów w wybranych gospodarstwach indywidualnych w zależności od ich typu rolniczego. Najwyższą ilością zapasów charakteryzowało się gospodarstwo o typie rolniczym 1 (uprawy polowe) (2 302 kg/ha UR), podczas gdy w gospodarstwie o typie 6 (zwierzęta żywione paszami treściwymi, głównie trzoda chlewna) były o 140 kg/ha UR niższe. W wyrażeniu wartościowym natomiast zależności były odwrotne. Gospodarstwo o typie

6 charakteryzowało się wyższymi zapasami o 22,7% w stosunku do gospodarstwa o typie rolniczym 1. Świadczy to o wyższej wartości jednostkowej zapasów w tym gospodarstwie, i jednocześnie większym, różnicującym związku w ujęciu ilościowym i wartościowym. W przypadku grupy A zapasów ich udział ilościowy i wartościowy w typie 6 gospodarstwa był o około 12 pkt% wyższy niż w gospodarstwie w typie rolniczym 1, które z kolei udział ten miały nieznacznie wyższy w stosunku do gospodarstwa typu 7. Gospodarstwo typu rolniczego 1 charakteryzowało się najwyższym udziałem zapasów grupy B, zwłaszcza w stosunku do gospodarstwa o typie 6. Widoczna jest nieznaczna dominacja gospodarstwa typu 7 pod względem zapasów grupy C, zwłaszcza w przypadku ich ilościowego ujęcia. Największa różnica w udziale zapasów między grupami A i C występowała w gospodarstwie o typie 6, widoczna zwłaszcza w ujęciu wartościowym (64,8 pkt%).

Tabela 7

Zestawienie łączne zapasów w zależności od typu rolniczego gospodarstwa

Lp.	Wyszczególnienie	Typ rolniczy gospodarstwa			Różnica (6)-(1)	Różnica (7)-(1)
		Roślinny (1)	Trzodowy (6)	Mieszany (7)		
1.	Ilość zapasów (kg/ha UR)	2 302	2 162	2 220	-140	-82
2.	Wartość zapasów (zł/ha UR)	1 438	1 765	1 507	327	69
3.	Udział (%) zapasów z grupy A w ujęciu:					
	• ilościowym	50,4	62,8	49,1	12,4	-1,3
	• wartościowym	61,1	73,3	59,4	12,2	-1,7
4.	Udział (%) zapasów z grupy B w ujęciu:					
	• ilościowym	32,1	16,7	23,6	-15,4	-8,5
	• wartościowym	26,4	18,2	25,4	-8,2	-1,0
5.	Udział (%) zapasów z grupy C w ujęciu:					
	• ilościowym	17,5	20,5	27,3	3,0	9,8
	• wartościowym	12,5	8,5	15,2	-4,0	2,7
6.	Różnica (pkt%): grupa A – grupa C w ujęciu:					
	• ilościowym	32,9	42,3	21,8	x	x
	• wartościowym	49,0	64,8	44,2		
7.	Różnica (pkt%): grupa B – grupa C w ujęciu:					
	• ilościowym	14,6	-3,8	-3,7	x	x
	• wartościowym	13,9	9,7	10,2		
8.	Różnica (pkt%): grupa A – grupa B w ujęciu:					
	• ilościowym	18,3	46,1	25,5	x	x
	• wartościowym	34,7	55,1	34,0		

Źródło: Badania własne.

W pozostałych typach rolniczych gospodarstw zależności były zbliżone. W zestawieniu udziału wartościowego zapasów z grup B i C widoczna jest zbliżona zależność między typami rolniczymi gospodarstw. W wypadku ujęcia ilościowego jedynie w gospodarstwie o typie 1 dominował udział zapasów z grupy B, wyższy

o 14,6 pkt% niż zapasów grupy C. Największa różnica na korzyść udziału zapasów z grupy A w porównaniu z grupą B wystąpiła w gospodarstwie typu 6, przy jednocześnie najmniej zróżnicowanym udziale w wyrażeniu ilościowym i wartościowym (odpowiednio o 46,1 pkt% i 55,1 pkt%). W wypadku pozostałych typów rolniczych gospodarstw zależności były zbliżone, przy czym na znacznie niższym poziomie zróżnicowania między grupami zapasów A i B.

3. Wnioski

W opracowaniu przedstawiono analizę wykorzystania metod ABC i XYZ do zarządzania zapasami w gospodarstwach indywidualnych o typach rolniczych „uprawy polowe”, „zwierzęta żywione paszami treściwymi” oraz „produkcja mieszana”. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski końcowe:

1. We wszystkich analizowanych typach rolniczych gospodarstw różnice w proporcjach ilościowych i wartościowych zapasów były odmienne niż w działalności pozarolniczej. W gospodarstwie o typie „uprawy polowe” dominującym zapasem pod względem ilościowym była pszenica ozima i ziemniaki. W wyrażeniu wartościowym natomiast udział zapasów pszenicy był tylko nieznacznie wyższy niż inwentarza obrotowego bydła. Cena jednostkowa inwentarza obrotowego jest bowiem relatywnie wyższa niż w przypadku zbóż. Ponadto uwarunkowania technologiczne produkcji zwierzęcej nie pozwalają na zachowanie takie jak w zakresie zapasów produktów pochodzenia roślinnego. Dotyczy to możliwości ich sprzedaży zaraz po zbiorach, co obniża poziom zapasów na dzień bilansowy. W tej grupie gospodarstw jako propozycję proporcji ilościowej i wartościowej zapasów dla grupy A można zaproponować relację 50/60%, grupy B 30/25%, a C 20/15%. W zestawieniu natomiast z klasyfikacją XYZ grupę AX stanowi inwentarz obrotowy bydła, z racji dużej wartości i potrzeby dokładnej prognozy z powodu biologicznego procesu produkcji. Natomiast grupę YC stanowią na ogół zapasy pochodzenia nierolniczego z zakupu, z powodu sezonowego zapotrzebowania, szczególnie w przypadku nawozów mineralnych i środków ochrony roślin.
2. W gospodarstwie o typie rolniczym „zwierzęta żywione paszami treściwymi” w strukturze ilościowej zapasów dominowała mieszanka zbożowa z udziałem aż 50%, podczas gdy udział wagowy stada obrotowego trzody był 4-krotnie niższy. W ujęciu wartościowym natomiast dominacja tej grupy zwierząt była wyraźna na poziomie około 50%. Było to spowodowane znaczącą dywersyfikacją cenową tej grupy zwierząt w stosunku do ich wagi. W przypadku produktów roślinnych różnice cenowe były niewielkie, co w ujęciu

wartościowym nie pozwalało na wydzielenie dominującej grupy zapasów. Znaczenie pozostałych grup zapasów było marginalne, chociaż rodzajowo były one dostosowane do potrzeb produkcji zwierzęcej. W tej grupie gospodarstw zaproponowano dla grupy A zapasów relację 65/70%, grupy B 15/20%, natomiast grupy C 20/10%. Do grupy AX zakwalifikowano trzodę chlewną, grupy BX bydło - z powodu niewielkiej skali produkcji, natomiast kategorię CY stanowiły zapasy pochodzenia nierolniczego z zakupu. Nie wystąpiła grupa zapasów kategorii Z dlatego, że w gospodarstwach rolniczych, nawet przy uwzględnieniu sezonowości produkcji i koncentracji zapotrzebowania na środki do produkcji, nie można założyć niskiej dokładności prognozy.

3. W gospodarstwie o typie rolniczym „produkcja mieszana” w ujęciu ilościowym zauważalna była dominacja udziału zapasów zbóż, zwłaszcza pszenicy (39,3%). Pomimo małego ilościowego udziału inwentarza obrotowego bydła, w wyrażeniu pieniężnym pozycja ta dominowała z udziałem na poziomie 32,7%. Było to spowodowane większą dywersyfikacją zależności ilość – cena za jednostkę ilości, co nie występowało w przypadku zbóż. Ich ceny jednostkowe bowiem są zbliżone, a różnica w plonach nie jest tak znacząca, aby w sposób zasadniczy zmienić zależności (proporcje) ilościowo – wartościowe. Na podstawie analizy z wykorzystaniem klasyfikacji zapasów metodą ABC proponuje się następujące relacje ilościowo – wartościowe dla tego typu rolniczego gospodarstw: zapasy grupy A 50/60%, B 25/25%, a C 25/15%. W przypadku natomiast łącznej klasyfikacji zapasów z dodatkowym wykorzystaniem metodyki XYZ, do grupy AX zaliczono inwentarz obrotowy bydła, natomiast CX zboża paszowe, wykorzystywane do produkcji trzody chlewnej, której produkcja była niewielka. Do grupy CY zakwalifikowano natomiast zapasy środków chemicznych i nawozów mineralnych. W gospodarstwie nie wystąpiły natomiast zapasy grupy Z.

LITERATURA

1. Abt S. (1998): Zarządzanie logistyczne w przedsiębiorstwie. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
2. Abt S. (2000): Zarządzanie logistyczne w praktyce. Akademia ekonomiczna w Poznaniu. Zeszyty Naukowe nr 3, Poznań.
3. Beier F.J., Rutkowski K. (1993): Logistyka. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
4. Błaik P. (1997): Logistyka. Koncepcja zintegrowanego zarządzania przedsiębiorstwem. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
5. Brown R.G. (1982): Advanced Service Parts Inventory Control. Materials Management Systems, Norwich.
6. Ciesielski M. (1999): Logistyka w strategiach firm. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, Poznań.

7. Ciesielski M. (2000): Logistyka. Wydawnictwo TERRA, Poznań.
8. Coyle J.J., Bardi E.J., Langley C.J. Jr. (2002): Zarządzanie logistyczne. PWE, Warszawa.
9. Dworecki S.E. (1999): Zarządzanie logistyczne. Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, Pułtusk.
10. Dziechciarz J. (red) (2002): Ekonometria. Metody, przykłady, zadania. Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław.
11. Gołębska E. (red.) (1999): Kompendium wiedzy o logistyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
12. Jajuga K. (1993): Statystyczna analiza wielowymiarowa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
13. Kasiewicz S. (1996): Zarządzanie zapasami w przedsiębiorstwie. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
14. Kempny D. (1995): Zapasy w systemie logistycznym firmy. Gospodarka Materiałowa i Logistyka nr 6, Warszawa.
15. Kowalska K. (1996): Logistyka zaopatrzenia w przedsiębiorstwie. Wydawnictwo AE w Katowicach, Katowice.
16. Krawczyk S. (2001): Metody ilościowe w logistyce (przedsiębiorstwa). Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa.
17. Krzyżaniak S. (2002): Podstawy zarządzania zapasami w przykładach. Instytut Logistyki i Magazynowania EAN Polska, Poznań.
18. Milewscy B. D. (2001): Just-in-Time. Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków.
19. Ruppenthal K., McKinnel H. A. (1968): Business Logistics in American Industry. Stanford University, Stanford.
20. Sarjusz-Wolski Z. (2000): Sterowanie zapasami w przedsiębiorstwie. PWE, Warszawa.
21. Skowronek Cz., Sarjusz-Wolski Z. (1999): Logistyka w przedsiębiorstwie. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
22. Wasilewski M. (2003a): Just-in-Time w gospodarstwach rolniczych. Przegląd Organizacji nr 11, Wydawnictwo TNOiK, Warszawa.
23. Wasilewski M. (2003b): System wspomagający zarządzanie SAP R3. [w:] Informatyka narzędziem zarządzania w XXI wieku. Wydawnictwo PJWSTK, Warszawa.
24. Wasilewski M. (2003c): Kształtowanie poziomu i kosztów zapasów w gospodarstwach rolniczych. Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G-Ekonomika Rolnictwa, tom 90, zeszyt 1. Wydawnictwo „Wieś Jutra”, Warszawa.
25. Witkowski J. (1999): Logistyka firm japońskich. Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław.
26. Woźniak H. (1992): Wykorzystanie analizy typu ABC i XYZ w logistyce sfery zaopatrzenia. Gospodarka Materiałowa i Logistyka, nr 7/8, Warszawa.
27. Wesolowski S. (1989): Organizowanie gospodarki materiałami w przedsiębiorstwie. Wydawnictwo IOPM, Warszawa.

MIROSŁAW WASILEWSKI

OKREŚLANIE ZNACZENIA ZAPASÓW METODAMI ABC I XYZ W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono wykorzystanie metod ABC i XYZ do zarządzania zapasami w wybranych typach rolniczych gospodarstw indywidualnych. We wszystkich typach gospodarstw różnice w proporcjach ilościowych i wartościowych zapasów były odmienne, niż występujące w działalności pozarolniczej. W grupie gospodarstw o typie (1) „uprawy polowe” zaproponowano dla grupy A zapasów ich relację ilościowo-wartościową na poziomie 65/70%, grupy B 15/20%, a grupy C 20/10%. Natomiast dla typu (6) „zwierzęta żywione paszami treściwymi” dla grupy A zapasów proponuje się relację 50/60%, grupy B 30/25% oraz C 20/15%, podczas gdy w gospodarstwie o typie rolniczym (7) „produkcja mieszana”, relacja ilościowo-wartościowa zapasów kształtowała się następująco: zapasy grupy A - 50/60%, B - 25/25% oraz C - 25/15%. Według łącznej klasyfikacji zapasów metodami ABC i XYZ, grupę AX w gospodarstwach typu 1 i 7 stanowił inwentarz obrotowy bydła, natomiast w gospodarstwach typu 6 – inwentarz obrotowy trzody chlewnej. We wszystkich typach rolniczych gospodarstw do grupy YC zakwalifikowano zapasy nawozów mineralnych i środków ochrony roślin.

MIROSŁAW WASILEWSKI

THE DETERMINATION OF THE ROLE OF RESERVES USING ABC AND XYZ METHODS IN PRIVATE AGRICULTURAL FARMS

SUMMARY

In the paper the use of ABC and XYZ methods for reserves managements in selected types of private farms is presented. In all of the types of farms differences in quantitative and valuable proportions of reserves differ from non-agricultural activity. In group (1) of farms “cultivations” the quantitative and valuable proportion for A group of reserves was proposed at the level of 65/70%, for B group of reserves at the level of 15/20% and for C group of reserves at level of 20/10%. In group (6) of farms “animals fed with protein feed” for A group of reserves the proportion was proposed at level of 50/60%, for group B 30/25% and for group C 20/15% while in group (7) of farms “mixed production” the quantitative and valuable proportion was at the level 50/60% for A group, at level of 25/25% for B group and at level of 25/15% for group C. According to the total classification of reserves with ABC and XYZ methods, group AX in (1) and (7) group of farms was circulating cattle livestock, while in group (6) of farms – circulating swine livestock. In the all of the agricultural types of farms in group YC of reserves was reserves of mineral fertilizers and crop protection chemicals was classified.

JAN ZWOLAK
Akademia Rolnicza w Lublinie

ZUŻYCIE ŚRODKÓW TRWAŁYCH W ROLNICTWIE I ŁOWIECTWIE POLSKIM W LATACH 1999 – 2002

1. Uwagi wstępne

Środki trwałe są zasobem realnym, który może być wykorzystywany wielokrotnie w procesach produkcyjnych i usługowych. Określa je, wartość brutto, jako potencjalnie rozporządzalny zasób. Oznacza to, że wartość ich ulega zmianie w czasie i przestrzeni. Z kolei, wartość użytkowa określa, ich przydatność ilościowo-jakościową w danym procesie wytwórczym. Zmienia się ona również w czasie wraz ze zużyciem fizycznym, i równocześnie pojawiającymi się cechami nowoczesności i innowacyjności technicznych środków, co wskazuje, że równoległe następuje ich zużycie fizyczne i moralne. Każda z form zużycia ma tę samą moc i ważność, jako kryterium podejmowania decyzji o odnowie częściowej lub całkowitej. Wynika z tego, że to kryterium jest obowiązujące które następuje jako pierwsze.

Zużycie fizyczne określa merytoryczne zmiany w pierwotnych właściwościach na skutek działań określonego czynnika. W wyniku zmian następuje uwolnienie tych cech, i ich przeniesienie na nowo wytwarzane dobra lub usługi. Rezydualną formą zużycia fizycznego każdego środka trwałego jest zużycie moralne, stanowiące formę zużycia, która nie może zostać przeniesiona na produkt lub usługę [Borowiecki, Czaja, Jaki 1997]. Natomiast, jakościowe cechy wbudowane w środki trwałe mogą być przekazane, jako cechy użytkowe (jakościowe) wytworzonym produktom lub usługom. Zapewniają przez to wytwarzanie produktów lub usług, których oczekiwana przeciętna wartość użytkowa może rosnąć w czasie, i być społecznie akceptowana. W wyniku tego, następuje sukcesywne zbliżanie się wartości użytkowej i wymiennej (rynkowej). Z tego wynika, że zmiana wartości użytkowej środka trwałego znajduje odzwierciedlenie w zmianie realnej i nominalnej wartości wymiennej.

Poza wymienionymi wartościami ekonomicznymi środków trwałych określającymi ich stan występuje również kategoria trzecia: wartość kosztowa, która odpowiada wartościowaniu środków technicznych na podstawie kosztu odtworzenia (wartość odtworzeniowa). Jest to najczęściej wykorzystywany sposób ustalenia wartości bieżącej środka trwałego. Wszystkie wymienione trzy wartości środka trwałego określają jego wartość w wymiarze absolutnym [Famielec 1997]. W zastosowaniach rachunkowych wartość księgowa wyraża również poziom aktywów kapitału realnego. Jest ona również podstawą określenia wartości strumieniowej przeniesionej na nowo wytworzone dobra i usługi (amortyzacji). Zwłaszcza, że w przypadku istotnych zmian warunków zewnętrznych otoczenia rynkowego, kiedy nie jest ona weryfikowana przez pozostałe wartości, może „zniekształcać” realny koszt użycia danego produkcyjnego środka trwałego. Poszczególne wartości stanowią określony zbiór cech paradygmatu „wartości” środka trwałego. Kategorie te charakteryzują związki, które wyrażają zależności interakcyjne i skumulowane owej wartości.

Celem badań jest identyfikacja stopnia zużycia niektórych rodzajów środków trwałych oraz ocena ich średniego rocznego tempa zużyci, a także określenie przemian w strukturze ekonomicznej zużycia, jak i wskazanie właściwości (funkcji) współdziałania badanych elementów środków trwałych.

2. Materiały i metody

Badania przeprowadzono w oparciu o dane empiryczne zawarte w rocznikach statystycznych GUS, z 2000-2003 r. Pozwoliły one, na identyfikację takich rodzajów środków trwałych, jak: budynki i budowle, maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia oraz środki transportowe. Wykorzystane źródła nie pozwoliły na włączenie do badania rodzaju pozostałe środki trwałe, które są również elementem systemu środków trwałych. Ostatnio powołany rodzaj obejmuje takie grupy środków, jak wartość: melioracji, zasadzeń wieloletnich i stada podstawowego. Melioracje są związane z ziemią i przez oddziaływanie pośrednie optymalizują własną siłę wytwórczą ziemi, przez co, zwiększają zdolność produkcyjną tego zasobu, który jest również kapitałem realnym w systemie środków trwałych rolnictwa i łowiectwa¹. Przez wzrost możliwości produkcyjnych melioracje zwiększają wartość użytkową i wymienną jednostki ziemi.

Spośród różnych rodzajów melioracji, występują takie, które zwiększają powierzchnię UR ziemi. Mają one charakter trwały, a ich wartość nie ulega zmniejsz-

¹ Leśnictwo, łowiectwo, rybactwo i rybolówstwo w historycznym swym rozwoju było podstawą wyodrębnienia się sfery rolnictwa. Aktualnie występują także powiązania interakcyjne, co oznacza, że stanowią one elementy systemu agrobiznesu.

szeniu podczas eksploatacji. Kolejnym rodzajem są melioracje, które wymagają okresowych konserwacji, i pomimo to, zmniejszają swoją wartość, co wskazuje na konieczność naliczania amortyzacji. Trzeci rodzaj melioracji ma na celu wzrost poziomu produktywności, i ochronę gleby przed erozją. Niezbędna jest tu okresowa konserwacja. Tak duże zróżnicowanie spełnianych funkcji i z tym związanych kosztów przez melioracje, w rolnictwie i łowiectwie polskim utrudnia to określenie uśrednionego stopnia ich zużycia.

Podobne trudności występują w kwantyfikacji stopnia zużycia zasadzeń wieloletnich. W których występują: winnice, chmielniki, wikliny i lasy, w których zużycie fizyczne nie występuje albo jest marginalne. Występuje jedynie zużycie moralne wynikające z postępu biologicznego (inżynierii genetycznej). To ostatnie bardzo trudno poddaje się kwantyfikacji, gdyż odległe jest w czasie. Występują też takie zasadzenia jak, sady szkółki drzew i krzewów, które podlegają obu formom zużycia ekonomicznego. I tu wartościowanie jest niezbędne i stosunkowo proste do skwantyfikowania.

Równolegle, stada podstawowe charakteryzuje wartość użytkowa będąca następstwem postępu biologicznego, a wzrost ich siły produkcyjnej ujawniają optymalne warunki utrzymania i chowu. Oznacza to, że ujawniają ponad przeciętne cechy użytkowe (jakościowe), które nie zawsze mogą być przeniesione w formie potencjału genetycznego na stado użytkowe produkcyjne. Wskazuje to, na ich trudność w kwantyfikacji wartości i określenia stopnia zużycia. Z ostatnio wymienionych miar, kwantyfikacja wartościowa stanowi mniejsze trudności aniżeli określenie raty amortyzacji. Pokazuje to, obiektywne trudności istniejące w stopniu poddawania się tych cech do określenia umorzenia wartości w okresie eksploatacji tych środków trwałych

Szczególnym stopniem trudności, w kwantyfikacji zużycia poszczególnych środków trwałych jest ustalenie okresu ich eksploatacji oraz należnego oprocentowania wartości kapitału środka trwałego (kapitalizacja). Pewnym narzędziem przybliżającym te wielkości w ujęciu skumulowanym jest ustalenie tzw. amortyzacji aktuarialnej². Umożliwia ona, ustalenie rocznych rat amortyzacji środka technicznego w okresie eksploatacji, który bliski jest faktycznym potrzebom odtworzenia. Natomiast, liniowe wyznaczanie owych rat zwiększa ich poziom względem potrzeb odtworzenia.

Badania stanowiące przedmiot niniejszego opracowania oparto, o wskaźniki dynamiki o podstawie zmiennej i stałej oraz wskaźniki struktury, a także niektóre

² Amortyzacja aktuarialna uwzględnia liniowy zwrot nakładów oraz kapitalizację rocznych rat amortyzacyjnych. Przyjęta jako przeciętna stawka amortyzacji środków trwałych określa obrót kapitału, który wyznacza okres eksploatacji środka technicznego. W gospodarce rozwojowej nadto uwzględnia ona minimalny graniczny poziom efektywności środka trwałego [Borowiecki 1996].

miary statystyczne. Powiązane i skumulowane zastosowanie tych miar umożliwiło przeprowadzenie analizy i syntezy podjętych badań.

3. Wyniki

Alokacja na rynku produkcji towarowej i jej asortymentów kształtuje poziom towarowości rolnictwa i łowiectwa. Rozwój bowiem towarowości rolnictwa i łowiectwa oraz wzrost stopnia zużycia środków trwałych wiąże w związek przyczynowy potrzebę alokacji środków trwałych. To z kolei, wskazuje potrzeby podejmowania przedsięwzięć rozwojowych środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie polskim. Kształtowanie się rozwoju towarowości rolnictwa i łowiectwa i zużycia niektórych rodzajów środków trwałych w latach 1999–2002 przedstawia tabela 1.

Tabela 1

**Towarowość rolnictwa i łowiectwa i stopień zużycia środków trwałych
wg ich rodzajów w latach 1999–2002 (%)**

Rok	Towarowość rolnictwa i łowiectwa	Stopień zużycia środków trwałych:			
		ogółem	budynki i budowle	maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	środki transportowe
1999	59,8	64,7	59,1	72,7	92,0
2000	59,8	66,5	60,5	76,3	94,2
2001	59,6	68,2	62,1	77,8	94,8
2002	62,4	69,0	63,4	79,6	93,6

Źródło: Roczniki statystyczne GUS 2000, 2001, 2002 i 2003, Warszawa.

Dane zawarte w tabeli 1, prezentują ekonomiczne zużycie niektórych środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie, a na tle tego zużycia kształtowanie się towarowości produkcji tych sfer. Badane środki trwałe będące na wyposażeniu rolnictwa i łowiectwa, w latach 1999–2002 istotnie zmniejszały zdolność ekonomicznego oszczędzania kosztów realizowanych procesów wytwórczych i usługowych tych sfer. Stopień ich zużycia fizycznego, a w szczególności moralnego względem początku w badanym okresie wzrósł o 4,3 p.p., przy bardzo dużym poziomie ich zużycia. Wskazuje to, że wzrost towarowości rolnictwa i łowiectwa o jeden punkt procentowy wiązał w tym okresie przeciętnie 1,65 p.p. stopnia zużycia badanych środków trwałych [Zwolak 1998/1999]. Oznacza to, umiarkowane używanie się eksploatowanych środków trwałych i sukcesywne zmniejszanie się ich wartości użytkowej i funkcjonalnej oraz ich deprecjację. W obrębie biernych rodzajów środków trwałych najwyższym stopniem zużycia w badanym okresie charakteryzowały się budynki i budowle (4,3 p.p.), takim samym, jak przeciętne zużycie badanych środków trwałych ogółem. Spośród aktywnych rodzajów najwyższym

stopniem zużycia w badanym okresie charakteryzowały się maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia (6,9 p.p.), a najmniejszym środki transportowe (1,6 p.p.). Okazuje się, że najbardziej luźno związane z procesem wytwórczym bierne rodzaje środków trwałych oprócz swego naturalnego obciążenia, swym nadmiernym zużyciem istotnie ograniczały możliwości zmniejszania kosztów wytwarzania w rolnictwie i łowiectwie polskim. Nadto, istotne ograniczenie ich wartości użytkowej i stwarzanych przez nie warunków zmniejszało efektywną alokację środków obrotowych i pozostałych zasobów czynników³. Największym jednak obciążeniem wyrażonym stopniem zużycia były maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia, które również zwiększały koszty bieżące ich remontu, i przez bardzo wysoki poziom ich zużycia sukcesywnie ograniczały związki substytucyjne i konkurencyjne, a więc możliwości zmniejszania kosztów i uzyskiwania przewagi na rynku. Środki transportowe stosunkowo najmniejszym kosztem stałym obciążały produkcję, jednak, jak można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, istotnie obciążały produkcję kosztem zmiennym, niekoniecznie związanym ze wzrostem produkcji i usług. Ujawnione różnice w stopniu zużycia rodzajów środków trwałych determinują strukturę nakładów inwestycyjnych ogółem w kierunku konieczności odnowy głównie środków transportowych, maszyn, urządzeń technicznych i narzędzi, a w końcu budynków i budowli.

Związki tendencji zmian syntetycznej kategorii udziału w rynku rolnictwa i łowiectwa, ze stopniem zużycia niektórych rodzajów środków trwałych przedstawiają dane zawarte w tabeli 2.

Tabela 2

Dynamika towarowości rolnictwa i łowiectwa i stopnia zużycia środków trwałych wg rodzajów, w latach 1999–2002 (%)

Rok	Towarowość rolnictwa i łowiectwa		ogółem		budynki i budowle		maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia		środki transportowe	
	rok poprzedni =100	rok 1999=100	rok poprzedni =100	rok 1999=100	rok poprzedni =100	rok 1999=100	rok poprzedni =100	rok 1999=100	rok poprzedni =100	rok 1999=100
1999		100,00		100,00		100,00		100,00		100,00
2000	100,04	100,04	102,78	102,78	102,37	102,37	104,95	104,95	102,39	102,39
2001	99,58	99,63	102,56	105,41	102,64	105,08	101,97	107,02	100,64	103,04
2002	104,68	104,29	101,17	106,65	102,09	107,28	102,31	109,49	98,73	101,74

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych tabeli 1.

³ Bodźce innowacyjne są zwykle silniejsze bardziej dla endogennych niż egzogennych efektów zewnętrznych działalności gospodarczej oraz endogenne efekty zewnętrzne działalności gospodarczej mogą odwrócić wyniki tak, że bodźce innowacyjne są silniejsze w sytuacji ilościowej konkurencji, bardziej niż konkurencji cenowej [Gersbach, Schmutzler 2003].

Z danych zawartych w tabeli 2, dotyczących wskaźników dynamiki przeciętnych przekrojowych zmian w rolnictwie i łowiectwie w latach 1999–2002 wynika, że zużycie poszczególnych rodzajów środków trwałych wzrastało sukcesywnie, ale umiarkowanie. Natomiast, w tym samym okresie badano towarowość rolnictwa i łowiectwa była stabilna w roku 1999 i 2000, a w roku 2001 była ujemna względem roku 1999, zaś w roku 2002 istotnie wzrosła (4,68 p.p.). Spośród poszczególnych rodzajów środków trwałych najwyższe zużycie w badanych punktach czasowych wykazywały maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia [Zwolak 2004]. Zużycie budynków i budowli w przekroju badanego okresu rosło w tempie zbliżonym do przeciętnego badanych środków trwałych ogółem. Stosunkowo najniższe tempo zużycia w przekroju badanego okresu wystąpiło w eksploatacji środków transportowych, a w roku 2002 zużycie ich zmalało. W przekroju badanego okresu ponad przeciętne zużycie najszybciej rosło w przypadku rodzaju środków transportowych, zaś towarowość rolnictwa i łowiectwa na ogół była taka sama, poza rokiem 2002. Wskazuje to, na stosunkowo duże obciążenie produkcji towarowej kosztem stałym i ciągle wzrastającym.

Wskaźniki dynamiki o podstawie zmiennej (tabela 2) cechuje zróżnicowany charakter tempa poszczególnych badanych rodzajów środków trwałych w latach 2000–2002. Towarowość rolnictwa i łowiectwa wykazywała taką samą dyspersję zmian, jak w przekroju badanego okresu, istotnie zróżnicowaną. Oznacza to, że tempo zużycia środków trwałych nie było zgodne z tempem wzrostu towarowości rolnictwa i łowiectwa. Tym samym w roku 2001 istotnie zwiększał się koszt wolumenu jednostki produkcji towarowej. Natomiast, w roku 2002 pojawiły się możliwości obniżania kosztów stałych. Ciekawe zjawisko zużycia przedstawiają bierne rodzaje budynków i budowli, które wykazują stabilny stan zużycia w całym badanym okresie. W obrębie aktywnych rodzajów, maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia wystąpił regres zużycia w roku 2001 i 2002. Z kolei, środki transportowe cechuje regres zużycia w latach 2000–2002, a w roku 2002 wystąpiło ujemne zużycie względem roku 1999. Aktywne rodzaje środków trwałych charakteryzuje cykliczne ich zużycie. Wskazuje to, że w obrębie tych rodzajów środków w pewnym zakresie występuje całkowita ich odnowa, połączona równoległe z wycofaniem zużytych lub przestarzałych środków trwałych.

Ostatnio analizowane wskaźniki dynamiki o podstawie zmiennej zostały wykorzystane do oszacowania średniego rocznego tempa wzrostu ich zużycia w rolnictwie i łowiectwie w latach 2000–2002, które zamieszczono w tabeli 3.

Z porównania średniego rocznego tempa wzrostu (tabela 3) towarowości rolnictwa i łowiectwa i zużycia badanych środków trwałych ogółem wynika, że były one zbliżone (różnica 0,37 p.p.). Prawie takie samo średnie roczne tempo wzrostu zużycia wystąpiło w eksploatacji budynków i budowli i we wzroście towarowości rolnictwa i łowiectwa. Oznacza to, że obciążenie strumieniem amortyzacji ze strony budynków i budowli rosło wprost proporcjonalnie do wzrostu towarowości

produkcji rolnictwa i łowiectwa. Tak więc, budynki i budowle w układzie systemowym środków trwałych nie pozwalały na obniżanie kosztów stałych skali towarowej produkcji rolnictwa i łowiectwa. W największym stopniu jednak towarowość produkcji rolnictwa i łowiectwa obciążały kosztem stałym maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia w badanych latach 2000–2002 (różnica w tempie 1,28 p.p.). Nieco ponad 5-krotnie mniejsze było średnie roczne tempo wzrostu zużycia środków transportowych aniżeli wzrostu towarowości rolnictwa i łowiectwa. Wyjaśnia to, że kreowały one stosunkowo niski poziom kosztów stałych. A degresywna ich tendencja zużycia sugeruje sukcesywne ich wycofywanie z eksploatacji, ze względu na bardzo wysoki stopień zużycia ekonomicznego.

Tabela 3

Średnie roczne tempo wzrostu towarowości rolnictwa i łowiectwa i stopnia zużycia środków trwałych wg rodzajów w latach 1999–2002 (%)

Wyszczególnienie	Lata:
	2000 - 2002
Towarowość rolnictwa i łowiectwa	2,34
Środki trwałe:	
ogółem	1,97
budynki i budowle	2,23
maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	3,62
środki transportowe	0,55

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych tabeli 2.

Dynamiczne zróżnicowanie w tempie wzrostu towarowości rolnictwa i łowiectwa i stopniu wzrostu zużywania się poszczególnych rodzajów środków trwałych kształtowało zmiany ich struktury ekonomicznej zużycia w latach 1999–2002 w rolnictwie i łowiectwie. Przeciętną strukturę zużycia badanych rodzajów środków trwałych w poszczególnych punktach czasowych przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Struktura ekonomiczna zużycia środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie wg rodzajów, w latach 1999–2002 (%)

Rok	Zużycie środków trwałych ogółem	w tym:		
		budynki i budowle	maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	środki transportowe
1999	100,00	26,41	32,48	41,11
2000	100,00	26,19	33,03	40,78
2001	100,00	26,46	33,15	40,39
2002	100,00	26,80	33,64	39,56

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych tabeli 1.

Uwagi zawarte w prowadzonej dotychczas analizie dynamicznych zmian badanych zmiennych, znalazły odzwierciedlenie w przeciętnej strukturze ekonomicznej zużycia poszczególnych rodzajów środków trwałych. Z porównania danych zawartych w tabeli 4 wynika, że udział w strukturze zużycia budynków i budowli w badanym okresie nie zmieniał się. Co oznacza, że zmiany w strukturze zużycia mogły dokonywać się jedynie w aktywnych rodzajach środków trwałych. Spośród aktywnych rodzajów środków trwałych, maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia wykazywały wzrost w strukturze zużycia w latach 2000–2002, ale był on bardzo spowolniony. Wskazuje to, na dokonujące się w obrębie tego rodzaju środków trwałych zmiany ewolucyjne w odnowie i modernizacji tych środków, w ostatnio powołanym okresie badań. Z kolei, udział w strukturze zużycia środków transportowych sukcesywnie malał w całym badanym okresie (-1,55 p.p.). Oznacza to, że w obrębie środków tych odnowa i wymiana dokonywała się bardzo rzadko. Co oznacza, że głównie eksploatowano najbardziej zużyte spośród badanych rodzajów środki transportowe. Wynika z tego, że angażowały one stosunkowo wysoki poziom kosztów zmiennych, który w dużym stopniu nie był związany ze wzrostem towarowości rolnictwa i łowiectwa. Wskaźniki struktury udziału poszczególnych rodzajów środków trwałych wskazują, głównie, zmiany w stopniu zużycia i odnowie, a także modernizacji maszyn, urządzeń technicznych i narzędzi w rolnictwie i łowiectwie w latach 2000–2002.

4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza dynamiczna pozwala na uogólnienie syntezy i przedstawienie następujących uwag:

1. Między poszczególnymi rodzajami środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie w latach 1999–2002 występowały istotne dysproporcje w poziomie ich zużycia, zwłaszcza w obrębie aktywnych rodzajów. Zostały one utrzymywane o czym dowodzi, zbliżony poziom wskaźników dynamiki poszczególnych rodzajów w przekroju badanego okresu. Był to okres ograniczonego rozwoju systemu środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie polskim w latach 1999–2002.
2. Dynamika zużycia biernych rodzajów środków trwałych była zbieżna z przeciętną zużycia środków trwałych ogółem i taka sama. Na ogół, zbliżone do przeciętnego zużycia środków trwałych było zużycie aktywnych i rodzajów. Na niewielkie ożywienie przemian w obrębie maszyn, urządzeń technicznych i narzędzi, wskazuje wzrost tempa ich zużycia. Jest to właściwy kierunek, który może w średniookresowej perspektywie usprawnić system środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie polskim.
3. W badanym okresie w rolnictwie i łowiectwie następowało względne zmniejszanie się użyteczności środków trwałych, ponieważ malała wartość

użytkowa środków, głównie przez ich moralne zużycie. Oznacza to, że zmniejszała się właściwość systemu środków trwałych. Dowodzi to, względnie stała struktura ekonomiczna zużycia poszczególnych ich rodzajów, która w badanym okresie zmniejszała swoje właściwości (jakościowej użyteczności).

4. Na ogół stosunkowo niskie średnie roczne tempo wzrostu stopnia zużycia poszczególnych rodzajów środków trwałych nie mogło istotnie zmienić struktury ekonomicznej ich zużycia, spowodowało natomiast nasilenie ich zużycia moralnego, głównie w wyniku następującego postępu techniczno-technologicznego. Stanowiły one przyczynę stosunkowo niskiego składu ograniczonego zasobów czynników, co znalazło odzwierciedlenie w niskim tempie wzrostu towarowości rolnictwa i łowiectwa w latach 2000–2002.

LITERATURA

1. Borowiecki R., Czaja J., Jaki A. (1997): Strategia gospodarowania kapitałem w przedsiębiorstwie. Zagadnienia wybrane. TNOiK Warszawa – Kraków,
2. Efektywność przedsięwzięć rozwojowych. Metody – analiza – przykłady. Red. Borowiecki. AE – TNOiK, Warszawa – Kraków, 1996.
3. Famielec J. (1997): Wartość przedsiębiorstwa i wartość firmy jako czynniki konkurencyjności przedsiębiorstw. [w:] Red. Borowiecki R.: Restrukturyzacja a konkurencyjność przedsiębiorstw. TNOiK Kraków.
4. Gersbach H., Schmutzler A. (2003): Endogenous Technological Spillovers: Causes and Consequences, *Journal of Economics & Management Strategy*. Vol. 12, nr 2.
5. Rocznik statystyczny GUS 2000, 2001, 2002 i 2003 Warszawa.
6. Zwolak J. (1998/1999): Zmiany w technikach wytwarzania gospodarstw rodzinnych prowadzących rachunkowość rolną w 1990 i 1991 roku w makroregionie środkowoschodnim. *Annales UMCS*, s. H. vol. XXXII/XXXIII.
7. Zwolak J. (2004): Wydajność nakładów pracy żywej wyposażonej w środki trwałe produkcyjne w gospodarstwach rolnych różnej wielkości w roku 2001. *Roczniki Nauk Rolniczych*, Tom 91, Zeszyt 2.

JAN ZWOLAK

ZUŻYCIE ŚRODKÓW TRWAŁYCH W ROLNICTWIE I ŁOWIECTWIE POLSKIM
W LATACH 1999–2002

STRESZCZENIE

Na opracowanie składają się dwie ich części. Pierwsza z nich zawiera teoretyczne przedstawienie zbioru wartości środków trwałych, ich zależności interakcyjne i skumulowane (kompleksowe). Na tle trudności w oszacowaniu wartości, na podstawie stopnia zużycia

środków trwałych, pokazano stosunkowo wysoką złożoność tej problematyki. Druga z kolei część opracowania zawiera badania oryginalne, stopnia zużycia środków trwałych, rolnictwa i łowiectwa w latach 1999–2002. Ustalono poziom, dynamikę, tempo i strukturę ekonomiczną zużycia środków trwałych w badanym okresie. Badania wykazały niskie średnie roczne tempo wzrostu zużycia poszczególnych rodzajów środków trwałych i względnie stabilną strukturę ich zużycia w badanym okresie, a także stosunkowo duży stopień ich zużycia ekonomicznego zarówno fizycznego jak i moralnego. Ograniczało to średnie roczne tempo wzrostu towarowości rolnictwa i łowiectwa w badanym okresie.

JAN ZWOLAK

UTILIZATION OF FIXED ASSETS IN POLISH AGRICULTURE AND HUNTING
IN 1999-2002

SUMMARY

An elaboration consists of two parts. The first one concerns theoretic base of fixed assets values collection which state their inter-action and cumulated dependences of that value. Difficulties in values estimation as well as fixed assets utilization degree was the base to show high complexity of that problem. The second part regards original survey of fixed assets utilization in agriculture and hunting within 1999-2002. One stated both level, dynamics, tempo, and economic structure of fixed assets utilization in investigated period. Survey showed low, average annual growth tempo of particular fixed assets utilization and relative stabile structure of their utilization in surveyed period. Moreover one stated relative high degree of fixed assets economic utilization both physic and moral. It reduced average annual commodity growth tempo both as for agriculture and hunting in surveyed period.

ALEKSANDER LEWCZUK

ALINA LEWCZUK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

UWARUNKOWANIA ROZWOJU CHOWU STRUSI W POLSCE ¹

1. Wstęp

Pogarszająca się coraz bardziej sytuacja materialna mieszkańców wsi, a zwłaszcza ludności rolniczej wymaga poszukiwania dodatkowych lub alternatywnych źródeł dochodów. W tej sytuacji konieczne staje się poszukiwanie nowych kierunków działalności gospodarczej w oparciu o lepsze wykorzystanie zasobów lokalnych, a zwłaszcza gospodarstwa i ziemi. W poszukiwaniu czynników (możliwości) poprawy sytuacji ekonomicznej ludności wiejskiej na pierwszym miejscu wymienia się konieczność dywersyfikacji źródeł dochodów. Dywersyfikacja źródeł dochodów z kolei ściśle powiązana jest z podejmowaniem działalności gospodarczej na własny rachunek, a więc rozwojem przedsiębiorczości.

Realizacja idei rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, a zwłaszcza o charakterze niekonwencjonalnym wymaga od ludności wiejskiej posiadania pomysłu na jej prowadzenie. Do tego celu niezbędne są kompetencje jednostki, w zakres których wchodzi cały zespół cech osobowych oraz posiadanie zasobów materialnych. Aby posiadane kompetencje i zasoby mogły zostać wykorzystane muszą zaistnieć szczególne okazyje, których umiejętność wycucia jest główną przesłanką bycia przedsiębiorczym [Makarski 2001].

Powszechnie wiadomo, że na obszarach wiejskich występuje bardzo dużo problemów związanych z rozwojem przedsiębiorczości i przedsiębiorczym wychowaniem ludności. Oznacza to, że istnieje pilna potrzeba badań i opracowania systemu edukacji i doradztwa na rzecz przedsiębiorczego wychowania ludności, a zwłaszcza młodego pokolenia wsi. Szczególnie pilnym i ważnym problemem

¹ Wykonano w ramach tematu: 3 P06 R 064 25.

jest edukacja i doradztwo na rzecz pozyskiwania dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu w oparciu o niekonwencjonalne kierunki rozwoju przedsiębiorczości [Gotkiewicz i inni 2000, Lewczuk 2002].

Jednym z niekonwencjonalnych kierunków rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w wielu krajach Europy i świata jest chów i hodowla strusi. Również na obszarach wiejskich w Polsce coraz bardziej upowszechnia się opinia, że chów i hodowla strusi afrykańskich może stanowić ważne źródło dochodów, zwłaszcza w małych gospodarstwach rolnych.

Pierwsza ferma strusi afrykańskich w Polsce powstała w 1993 r. w Garczynie. W 2000 roku w Polsce istniało już 190 ferm strusich, hodujących 9 000 ptaków. Obecnie szacuje się, że w Polsce istnieje około 600 ferm, w których hoduje się około 20 tysięcy ptaków, z czego stado podstawowe wynosi około 4,5 tys. sztuk [Dobrowolski 2004].

Chów i hodowla strusi w Polsce ma charakter wielokierunkowy. Do głównych kierunków użytkowania oraz pozyskiwania produktów i korzyści można zaliczyć [Horbańczuk 2003, Krysztofiak 1998]:

1. Produkcja mięsa, które charakteryzuje się niską zawartością tłuszczu, korzystnym profilem kwasów tłuszczowych oraz niewielką zawartością cholesterolu. Na szczególne podkreślenie zasługują wysokie walory smakowe i dietetyczne mięsa strusiego.
2. Bardzo cennym produktem strusim jest skóra, z której wyrabia się wykwintną galanterię. Ocenia się, że wartość skóry stanowi połowę wartości całego strusia.
3. Cennym produktem strusi są również jaja, które mają zastosowanie w piekarnictwie oraz w codziennej konsumpcji. Ze względu na grubość skorupy jaj (ok. 2 mm) można na nich rzeźbić i grawerować oraz używać do wyrobu cennej i oryginalnej biżuterii.
4. Innym, również cennym produktem strusim są pióra, szczególnie białe, które wyrastają tylko u kogutów na skrzydłach i ogonie. Używa się ich do wyrobów artystycznych, głównie w plastyce i zdobnictwie.
5. Do innych produktów i korzyści można zaliczyć wyrób luksusowych pędzli malarskich ze strusich rzęs, wartościowych naszyjników z dużego pazura oraz popularnych i poszukiwanych afrodyzjaków z dziobów i pazura.
6. Chów i hodowla strusi stanowi również bardzo dużą atrakcję turystyczną w gospodarstwach agroturystycznych i innych obiektach turystycznych. Wymienić tu można tzw. małą gastronomię, np. konsumpcję jajecznicę z jednego jaja lub zorganizowane przejażdżki na strusiach.

Horbańczuk (2003) podaje, że w porównaniu z innymi zwierzętami gospodarskimi, rachunek ekonomiczny produkcji strusi przedstawia się obiecująco i rokuje nadzieje na to, że ta niekonwencjonalna działalność przedsiębiorcza zostanie upowszechniona na obszarach wiejskich w Polsce.

2. Cel i metody badań

Praca niniejsza jest fragmentem szerszych badań poświęconych społeczno-ekonomicznym problemom powstawania, funkcjonowania i rozwoju ferm strusich na obszarach wiejskich w Polsce. Ten nowy kierunek niekonwencjonalnej przedsiębiorczości jest bardzo obiecującym źródłem dochodu, gdyż chów i hodowla strusi rozwija się dość dobrze w wielu krajach Europy i świata. Mając to na uwadze w opracowaniu tym szczególną uwagę zwrócono na problemy rozwoju chowu strusi w Polsce i rolę doradztwa w udzielaniu pomocy fermom.

Badania zostały przeprowadzone w 70 fermach strusich, zlokalizowanych na obszarach wiejskich w całym kraju. Właścicielami 51 badanych ferm byli rolnicy, posiadający gospodarstwo rolne. Natomiast właścicielami 19 ferm była ludność pozarolnicza wsi i miast. Dobór ferm do badań był losowy. Badania przeprowadzono w 2004 roku.

W badaniach wykorzystano ankietę, która składała się z dwóch części. Tematem pierwszej części była problematyka powstawania, funkcjonowania i rozwoju ferm strusich. Natomiast druga część ankiety była poświęcona gospodarstwu rolnemu i rolnikom - hodowcom strusi.

3. Wyniki badań

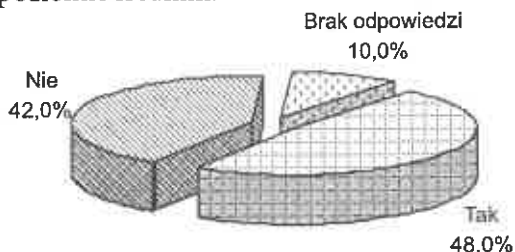
3.1. Ekonomiczne problemy chowu strusi

Chów strusi w Polsce boryka się z wieloma problemami. Stąd też w badaniach własnych ważne było poznanie opinii właścicieli ferm strusich na temat opłacalności tego kierunku produkcji drobiarskiej. Z badań wynika, że tylko 48,0% ferm strusich osiągnęło opłacalność produkcji w ostatnich latach (rysunek 1). Z kolei 42,0% właścicieli ferm stwierdziło, że produkcja strusiarska nie jest opłacalna. Natomiast 10,0% hodowców strusi uchyliło się od odpowiedzi na to pytanie.

Właściciele ferm strusich stwierdzili jednocześnie, że 50,8% ogółu dochodu w ich gospodarstwie domowym pochodził z chowu strusi. Jednak skala dochodu z chowu strusi w całości dochodu rodziny była bardzo zróżnicowana i wahała się od 5 do 100%.

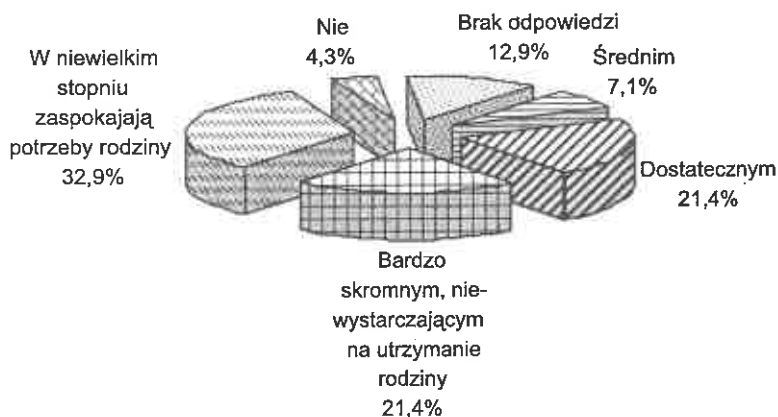
W badaniach szczególnie interesujące było poznanie czy dochody uzyskiwane z prowadzenia chowu strusi (nie uwzględniając dochodów z innych źródeł) zapewniają rodzinie właściciela fermy warunki bytu i na jakim poziomie. Z wypowiedzi prawie co trzeciego właściciela fermy (32,9%) wynika, że dochody uzyskiwane z chowu strusi w niewielkim stopniu zaspokajają potrzeby rodziny (rysunek 2). Natomiast ponad co piąty właściciel fermy stwierdził, że dochody z chowu strusi są bardzo skromne i nie wystarczające na utrzymanie rodziny (21,4% właścicie-

li) lub zapewniają poziom dostateczny (kolejnych 21,4% właścicieli). Tylko 7,1% właścicieli ferm strusich osiągało poziom dochodów, które pozwalają na utrzymanie rodziny na poziomie średnim.

Rys. 1. Opłacalność chowu strusi w opinii ich właścicieli

Źródło: Badania własne.

Rys. 2. Osiągany poziom warunków bytu rodziny właściciela fermy z chowu strusi

Źródło: Badania własne.

Badanych właścicieli ferm strusich zapytano również o wysokość kwoty pieniędzy, która w wymiarze miesięcznym jest niezbędna rodzinie. Z sondażu wynika, że niezbędna kwota na utrzymanie odpowiedniego poziomu życia była bardzo zróżnicowana i wahała się od około 2400 zł do 5800 zł (tabela 1).

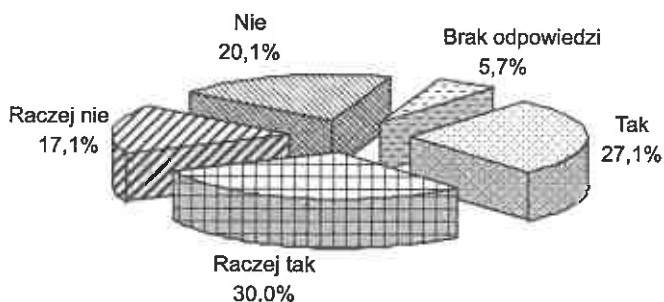
Tabela 1

Kwota w wymiarze miesięcznym niezbędna rodzinie (w zł)

Wyszczególnienie	Średnio	Min	Max
Zaspokojenie podstawowych potrzeb	2368,2	1000	5000
Utrzymanie średniego poziomu życia	3642,1	4000	8000
Dostatnie życie	5766,7	6000	10000

Źródło: Badania własne.

Jak wcześniej podkreślono dochody uzyskiwane z chowu strusi tylko w niewielkim stopniu zaspokajają potrzeby rodziny właściciela fermy. Mając to na uwadze badanym właścicielom ferm postawiono pytanie o możliwości zwiększenia ich dochodów w ramach obecnie prowadzonej działalności. W odpowiedzi ponad połowa właścicieli ferm (57,1%) stwierdziła, że „tak” (27,1%) lub „raczej tak” (30,0%) (rysunek 3). Pozostali respondenci stwierdzili, że możliwości takie „raczej nie istnieją” (17,1%) lub „nie istnieją” (20,1%) albo uchylili się od odpowiedzi (5,7%).

Rys. 3 Możliwość zwiększenia swoich dochodów w ramach obecnie prowadzonej działalności w chowie strusi

Źródło: Badania własne.

Przedstawiona sytuacja dotycząca poziomu dochodów uzyskiwanych przez właścicieli ferm strusich w aspekcie zaspokajania podstawowych potrzeb ich rodzin nie napawa optymizmem. Stąd też badanym właścicielom ferm postawiono pytanie – jakie czynniki wewnętrzne mogą decydować o poprawie sytuacji finansowej ich fermy. Odpowiedzi przedstawiono w tabeli 2. Do najważniejszych czynników wewnętrznych, mogących decydować o poprawie sytuacji finansowej fermy można zaliczyć:

- wysoką jakość produktów i usług (4,5 pkt),
- organizację grup producenckich (4,5 pkt),
- odpowiednią reklamę i marketing (4,4 pkt),
- zaufanie klientów (4,1 pkt),
- potencjał finansowy i materiałowy (4,1 pkt),
- dobrą współpracę z klientami (4,1 pkt).

Hodowcy strusi wymienili również czynniki wewnętrzne mogące wpływać na pogorszenie się sytuacji finansowej ich ferm (tabela 3). Zdaniem hodowców czynnikiem najsilniej oddziałującym na pogorszenie się sytuacji ich ferm może być brak zbytu (5,0 pkt) i zapotrzebowania na produkty strusie (4,7 pkt) oraz zubożenie społeczeństwa (4,7 pkt). Do innych ważniejszych czynników hodowcy strusi zaliczyli:

- niską jakość produktów, usług i towarów (4,1 pkt),
- brak działań marketingowych (3,8 pkt),
- brak inwestycji (3,2 pkt),

- brak systemu motywacji pracowników (3,1 pkt),
- bazę lokalową (3,1 pkt).

Tabela 2

Czynniki wewnętrzne mogące decydować o poprawie sytuacji finansowej fermy¹

Wyszczególnienie	Średnio	Min	Max
Wysoka jakość produktów i usług	4,5	2	5
Niska cena	3,6	1	5
Zaufanie klientów	4,1	1	5
Dobra lokalizacja	3,3	1	5
Dobra baza maszynowa i lokalowa	3,2	1	5
Potencjał finansowy i materiałowy	4,1	1	5
Dobrzy fachowcy (kadra)	3,7	1	5
Bogaty asortyment	3,6	1	5
Tradycja firmy	2,8	1	5
Współpraca z klientami	4,1	1	5
Reklama i marketing	4,4	1	5
Grupy producenckie	4,5	4	5
Tworzenie ubojni klasy A	1	1	1
Zamożność społeczeństwa	3	1	5

¹ Czynniki podano w skali wzrastającej od 1 do 5, gdzie 5 oznacza czynnik najważniejszy.

Źródło: Badania własne.

Tabela 3

Czynniki wewnętrzne mogące decydować o pogarszaniu się sytuacji fermy²

Wyszczególnienie	Średnio	Min	Max
Niska jakość produktów, usług i towarów	4,1	1	5
Baza lokalowa	3,1	1	5
Wysokie ceny	3,8	1	5
Brak systemu motywacji	3,1	1	5
Brak zapotrzebowania na produkty	4,7	1	5
Brak działań marketingowych	3,8	1	5
Brak dobrych pracowników	3,0	1	5
Brak inwestycji	3,2	1	5
Zła lokalizacja	3,0	1	5
Park maszynowy	2,4	1	5
Brak zbytu	5,0	5	5
Zubożenie społeczeństwa	4,7	4	5

² Czynniki podano w skali wzrastającej od 1 do 5, gdzie 5 oznacza czynnik najważniejszy.

Źródło: Badania własne.

W badaniach ważne było również poznanie opinii właścicieli ferm strusich o zagrożeniach zewnętrznych ich działalności (tabela 4). Do najważniejszych zagrożeń zewnętrznych hodowcy strusi zaliczyli import produktów strusich (5,0 pkt), brak ubojni klasy A (5,0 pkt) oraz biurokrację (5,0 pkt). Ważnymi zagrożeniami są również:

- brak rynku zbytu (4,7 pkt),
- malejące dochody ludności (4,4 pkt),
- brak systemu informacji rynkowej (4,0 pkt).

Tabela 4

Czynniki zewnętrzne zagrażające przedsięwzięciu³

Wyszczególnienie	Średnio	Min	Max
Rosnąca liczba firm konkurencyjnych	3,3	1	5
Malejące dochody ludności	4,4	1	5
Istnienie „szarej strefy”	3,1	1	5
Niekorzystne warunki kredytowania	3,6	1	5
Brak systemu informacji rynkowej	4,0	1	5
Brak rynku zbytu	4,7	4	5
Import	5,0	5	5
Biurokracja	5,0	5	5
Brak ubojni klasy A	5,0	5	5

³ Czynniki podano w skali wzrastającej od 1 do 5, gdzie 5 oznacza czynnik najważniejszy

Źródło: Badania własne.

Właściciele ferm wymienili również szanse i możliwości w działaniach związanych z rozwojem chowu strusi (tabela 5). Do największych szans i możliwości hodowcy zaliczyli zysk i praca dla rodziny (5,0 pkt), rozwój rynku (4,7 pkt) oraz eksport (4,0 pkt).

Tabela 5

Szanse i możliwości w działaniach związanych z rozwojem chowu strusi⁴

Wyszczególnienie	Średnio	Min	Max
Rozwój rynku	4,7	2	5
Poszerzenie asortymentu oferowanych produktów	3,7	1	5
Specjalizacja działalności	3,7	1	5
Preferencyjne kredyty	3,1	1	5
Zysk i praca dla rodziny	5	5	5
Eksport	4	1	5

⁴ Czynniki podano w skali wzrastającej od 1 do 5, gdzie 5 oznacza czynnik najważniejszy

Źródło: Badania własne.

Z badań wynika, że dalszy rozwój chowu strusi w Polsce napotyka na szereg różnorodnych barier. Zdaniem ponad co drugiego hodowcy strusi (52,9%) najważniejszą barierą w prowadzeniu fermy są problemy finansowe. Chodzi tu głównie o złożone procedury pozyskiwania kredytów oraz brak środków na inwestycje. Drugą poważną barierą jest brak popytu na produkty strusie (41,4% ferm). Szczególnie odczuwalny jest brak popytu na rynku polskim. Do ważnych barier 15,7% hodowców strusi zaliczyło również współpracę z kontrahentami.

3.2. Doradztwo w rozwoju chowu strusi

Jak wcześniej podkreślono w rozwoju produkcji strusiarskiej w Polsce jako nowej i niekonwencjonalnej działalności przedsiębiorczej istnieje wiele problemów. Problemy te przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6

Problemy hodowców strusi

Wyszczególnienie	n	% resp.
Problem ze zdobyciem kapitału	11	15,7
Brak rynku zbytu	47	67,1
Brak informacji o chowie strusi	16	22,9
Brak wiedzy weterynaryjnej	16	22,9
Brak fachowej porady	3	4,3
Brak ubojni z certyfikatem UE	10	14,3
Brak promocji i tradycji	14	20,0
Duże wymogi UE	1	1,4
Brak informacji dotyczących kredytów i dotacji Unijnych	1	1,4
Drogie pasze	5	7,1
Duże nakłady finansowe	8	11,4
Niebezpieczeństwo w hodowli	2	2,9
Spadek cen produktu ze strusia	1	1,4
Brak danych	3	4,3

Źródło: Badania własne.

Analiza tych problemów wskazuje, że w udzielaniu pomocy, w rozwiązywaniu wielu z nich, duża rola winna przypadać instytucjom i organizacjom doradczym oraz edukacyjnym. Najważniejszym problemem 67,1% hodowców strusi jest brak rynku zbytu. Poszukiwanie i kreowanie rynków zbytu wymaga głębokiej wiedzy o zasadach funkcjonowania rynków branżowych, pozyskiwania klientów i upowszechniania nowych produktów. Do innych problemów hodowców strusi, które przy rozwiązywaniu wymagają pomocy doradczej i edukacyjnej można zaliczyć:

- brak informacji o chowie strusi (22,9% ferm),
- brak wiedzy weterynaryjnej (22,9%),

- brak promocji i tradycji (20,0%),
- problem ze zdobyciem kapitału (15,7%),
- brak ubojni z certyfikatem UE (14,3%),
- duże nakłady finansowe (11,4%),
- drogie pasze (7,1%).

Zdecydowaną większość wymienionych problemów można zakwalifikować jako potrzeby doradcze i edukacyjne hodowców strusi.

Wobec ogromu problemów nurtujących hodowców strusi ważne było poznanie z jakich usług korzystali badani właściciele ferm. Z badań wynika, że zaledwie co trzeci hodowca (31,5%) korzystał z usług różnych instytucji, w tym także doradczo-konsultingowych (tabela 7). Najwięcej hodowców strusi (28,5%) korzystało z instytucji doradczych i konsultingowych. Stosunkowo mało, bo tylko 11,4% hodowców korzystało z usług Polskiego Związku Hodowców Strusi. Natomiast z niepokojem należy odnotować fakt, że aż 21,4% hodowców strusi nie korzystało z żadnych usług, a 47,1% uchyliło się od odpowiedzi na to pytanie.

W badaniach szczególnie ważne było poznanie opinii hodowców strusi dotyczących kwalifikacji potrzebnych w prowadzeniu ferm (tabela 8). Wynika to głównie z faktu, że funkcjonujące fermy strusi w Polsce borykają się z wieloma problemami, które często wiążą się z poziomem kwalifikacji hodowców. Z wypowiedzi 71,4% właścicieli ferm strusich wynika, że w rozwoju chowu szczególnie ważna jest umiejętność kalkulowania kosztów i opłacalności produkcji. Na podkreślenie zasługuje fakt, że 62,9% hodowców na pytanie o niezbędne kwalifikacje w rozwoju biznesu strusiego odpowiedziało, że potrzebna jest „intuicja”. W tym miejscu należy podkreślić, że produkcja strusi żeby była opłacalna musi być oparta na głębokiej wiedzy, a nie intuicji. Do innych, niezbędnych kwalifikacji hodowcy strusi zaliczyli:

- umiejętność planowania (51,4% hodowców),
- wiedzę technologiczną (42,9%),
- znajomość technik organizacyjnych (22,9%),
- umiejętność kierowania ludźmi (11,4%),
- wiedzę prawniczą (8,6%),
- wiedzę o chowie ptaków (8,6%).

Hodowcy strusi wymienili również dziedziny w których jest im potrzebne uzupełnienie doświadczeń praktycznych (tabela 9). Najwięcej hodowców wymieniło weterynarię (25,7%) oraz wylęg i chów strusi (25,7%). Na dalszych miejscach hodowcy strusi wymienili:

- marketing i sprzedaż produktów (17,1%),
- przepisy prawne (7,1%),
- wyrób wędlin (4,3%),
- układanie dawek pokarmowych (4,3%).

Natomiast niepokojącym może być fakt, że prawie co drugi hodowca strusi (47,1%) uchylił się od odpowiedzi na to pytanie.

Tabela 7

Korzystanie właścicieli ferm strusich z usług

Wyszczególnienie	n	% resp.
Prawno-finansowych	1	1,4
Doradczych (konsultingowych)	15	21,4
Doradztwo rolnicze	5	7,1
W ramach KSHS	1	1,4
Dolfos - obliczanie porcji pasz	1	1,4
ARiMR	2	2,9
Weterynaryjnych	4	5,7
PZHS	8	11,4
AR Szczecin - doradztwo	2	2,9
Wymiana doświadczeń między hodowcami	1	1,4
Nie korzysta z usług	15	21,4
Brak danych	33	47,1

Źródło: badania własne.

Tabela 8

Kwalifikacje potrzebne w prowadzeniu ferm strusi w opinii ich właścicieli

Wyszczególnienie	n	% resp.
Wiedza prawnicza	6	8,6
Umiejętność kalkulowania kosztów i opłacalności	50	71,4
Znajomość księgowości	2	2,9
Wiedza technologiczna	30	42,9
Umiejętność kierowania ludźmi	8	11,4
Znajomość technik organizacyjnych	16	22,9
Umiejętność planowania	36	51,4
Intuicja	44	62,9
Pracowitość	1	1,4
Wytrwałość	2	2,9
Dostęp do internetu	1	1,4
Wiedza o chowie ptaków	6	8,6
Sympatia do zwierząt	2	2,9

Źródło: badania własne.

Tabela 9

Dziedziny w których jest potrzebne uzupełnienie doświadczeń praktycznych

Wyszczególnienie	n	% resp.
Weterynaryjna	18	25,7
Wylęg i hodowla strusi	18	25,7
Marketing i sprzedaż	12	17,1
Wyrób wędlin	3	4,3
Wyprawa skór	2	2,9
Przepisy prawne	5	7,1
Genetyka	1	1,4
Mikro-makro ekonomia	2	2,9
Informacje dotyczące uboju w kraju klasy A	2	2,9
Produkcja roślinna i zwierzęca	1	1,4
Układanie dawek pokarmowych	3	4,3
Brak danych	33	47,1

Źródło: Badania własne.

Badanym właścicielom ferm postawiono również pytanie – co jest dla nich źródłem wiedzy o chowie strusi (tabela 10). W odpowiedzi najczęściej hodowców strusi wymieniło literaturę fachową (68,6%), specjalistyczne szkolenia (50,0%) i obserwacje innych hodowców (40,0%). Do innych źródeł wiedzy hodowcy zaliczyli:

- prasę fachową (32,9%),
- internet (12,9%),
- własne doświadczenia i obserwacje (12,9%),
- wymianę informacji między hodowcami (8,6%),
- sympozja organizowane przez PZHS (7,1%).

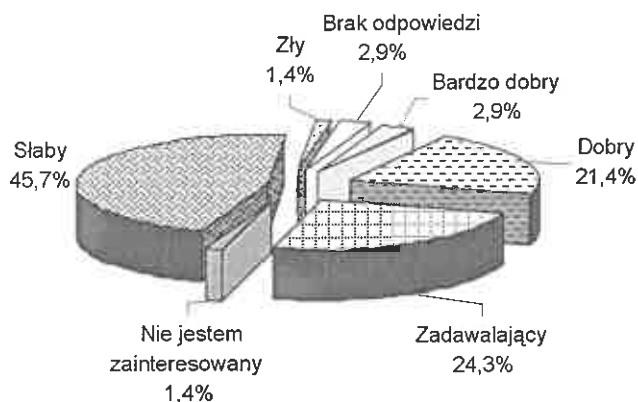
Tabela 10

Źródła wiedzy dla właścicieli ferm o chowie strusi

Wyszczególnienie	n	% resp.
Prasa	23	32,9
Specjalistyczne szkolenia	35	50,0
Obserwacja innych hodowców	28	40,0
Literatura fachowa	48	68,6
Internet	9	12,9
Praca na fermie w Belgii	3	4,3
Wymiana informacji między hodowcami	6	8,6
Własne doświadczenia i obserwacje	9	12,9
Sympozja organizowane przez PZHS	5	7,1
Brak danych	3	4,3

Źródło: Badania własne.

Właściciele ferm poproszono również o dokonanie oceny dostępu do informacji na temat chowu strusi (rysunek 4). W odpowiedzi prawie połowa badanych hodowców strusi słabo lub źle oceniło dostęp do informacji na temat chowu strusi. Ocena bardzo dobrą wystawiło 2,9% hodowców, dobrą – 21,4%, zaś zadowalającą – 24,3%. Wynika stąd wniosek, że istnieje pilna potrzeba doskonalenia systemu informacji o możliwościach rozwoju produkcji strusiarskiej w Polsce. Zagadnieniem tym winien zainteresować się bardziej Polski Związek Hodowców Strusi oraz instytucje doradcze, a szczególnie ośrodki doradztwa rolniczego.

Rys. 4. Ocena dostępu właścicieli ferm do informacji na temat chowu strusi

Źródło: Badania własne.

Tabela 11

Źródła informacji na temat nowości, które można wykorzystać w chowie strusi

Wyszczególnienie	n	% resp.
Prasa, radio, telewizja	40	57,1
Sąsiedzi i inne osoby	7	10,0
Fermy prowadzące podobną działalność	30	42,9
Służba doradcza	22	31,4
PZHS	16	22,8
SGGW	1	4,5
PAN	1	4,5
Firma Żywniowa Dolfos	1	4,5
ARIMR	1	4,5
ODR	2	9,1
Fachowa literatura	5	7,1
Internet	7	10,0
Własne doświadczenia i obserwacje	5	7,1
Wykłady AR - Szczecin	1	1,4
Brak danych	8	11,4

Źródło: Badania własne.

Prawidłowe funkcjonowanie ferm strusich, a zwłaszcza zwiększenie ich opłacalności i konkurencyjności, szczególnie na rynkach zagranicznych wymaga systematycznego śledzenia innowacji i ich wdrażania do praktyki hodowlanej. Mając to na uwadze postawiono pytanie właścicielom ferm dotyczące źródeł informacji o nowościach, które można wykorzystać w rozwoju chowu strusi (tabela 11). Z wypowiedzi hodowców strusi wynika, że najważniejszym źródłem informacji o innowacjach była prasa, radio i telewizja (57,1%) oraz fermy prowadzące podobną działalność (42,9%). Służba doradcza była źródłem informacji dla niemal co trzeciego hodowcy strusi (31,4%), w tym zwłaszcza Polski Związek Hodowców Strusi (22,8%). Małą rolę jako źródło informacji o innowacjach odgrywają ośrodki doradztwa rolniczego (9,1%). Źródłem informacji o innowacjach był również internet (10,0%) oraz sąsiedzi – hodowcy strusi (10,0%).

W procesie przyswajania innowacji ważną rolę odgrywają różne instytucje i organizacje, które udzielają pomocy przy rozwiązywaniu problemów z tym związanych. Źródła poszukiwania pomocy przy rozwiązywaniu problemów związanych z chowem strusi przedstawiono w tabeli 12. Z danych wynika, że aż 51,4% właścicieli ferm szukało pomocy przy rozwiązywaniu swoich problemów u innych hodowców strusi. Właściciele ferm wymienili również inne źródła pomocy, a mianowicie:

- Polski Związek Hodowców Strusi (20,0%),
- literatura fachowa (15,7%),
- lekarz weterynarii (12,9%),
- internet (8,6%),
- hodowcy zagraniczni (4,3%).

Tabela 12

Źródła poszukiwania pomocy przy rozwiązywaniu problemów związanych z chowem strusi

Wyszczególnienie	n	% resp.
U innych hodowców	36	51,4
Lekarz weterynarii	9	12,9
Internet	6	8,6
Hodowcy zagraniczni	3	4,3
Fachowa literatura	11	15,7
PZHS	14	20,0
PAN	1	1,4
AR Szczecin	3	4,3
Własne doświadczenia i obserwacje	1	1,4
Doradca firmy Dolfos	1	1,4
Nie szukam	1	1,4
Brak danych	12	17,1

Źródło: Badania własne.

Oprócz źródeł poszukiwania pomocy przy rozwiązywaniu problemów przez właścicieli ferm interesujące było również poznanie instytucji i organizacji, które pomagają w rozwoju chowu strusi (tabela 13). Właściciele ferm na pierwszym miejscu wymienili Polski Związek Hodowców Strusi (22,9%), ośrodki doradztwa rolniczego (10,0%) oraz Spółkę Struś Polski i Akademię Rolniczą (po 4,3%). Pozostałe wymienione instytucje i organizacje miały minimalne znaczenie w udzielaniu pomocy w rozwoju chowu strusi (mniej niż 3,0% każda). Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że aż 20,0% hodowców strusi stwierdziło, że żadna instytucja i organizacja nie udziela im pomocy.

Tabela 13

Instytucje, które pomagają w rozwoju chowu strusi

Wyszczególnienie	n	% resp.
Żadna	14	20,0
Kontakt z fermą w Belgii	1	1,4
Spółka Struś Polski	3	4,3
PZHS	16	22,9
Fachowa literatura	1	1,4
ODR	6	10,0
PAN	4	5,8
Państwowy Inspektor Weterynarii	1	1,4
MRIRW	2	2,9
Akademia Rolnicza	3	4,3
ARIMR	2	2,8
Brak danych	26	37,1

Źródło: Badania własne.

Omawiając problematykę roli doradztwa i edukacji w rozwoju chowu strusi ważne było poznanie nowoczesnych technologii i rozwiązań innowacyjnych, które są już stosowane lub planowane do wprowadzenia w badanych fermach. Z danych wynika, że postęp w omawianej dziedzinie jest minimalny. Tylko niewielu hodowców wymieniło unowocześnianie produkcji paszy (10,0%), zwiększenie wybiegów (5,7%) i wprowadzenie nowoczesnego inkubatora (4,3%). Z kolei 5,7% właścicieli ferm stwierdziło, że nie wprowadziło żadnych nowoczesnych technologii i rozwiązań innowacyjnych. Szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że aż 64,3% hodowców strusi uchyliło się od odpowiedzi na to pytanie.

4. Wnioski

1. Stwierdzono, że tylko 48,0% badanych ferm strusich osiągnęło opłacalność produkcji w ostatnich latach. Z wypowiedzi właścicieli ferm strusich wynika, że 50,8% ogółu dochodu w ich gospodarstwie domowym pochodzi

z chowu strusi. Dochód ten był jednak bardzo zróżnicowany i wahał się od 5% do 100%. Jednocześnie prawie co trzeci właściciel fermy (32,9%) stwierdził, że dochody z chowu strusi tylko w niewielkim stopniu zaspokajają potrzeby rodziny. Ponadto 42,8% właścicieli ferm stwierdziło, że dochody z chowu strusi są bardzo skromne i nie wystarczające na utrzymanie rodziny lub zapewniają poziom tylko dostateczny. Tylko 7,1% właścicieli ferm stwierdziło, że dochody z chowu strusi pozwalają na średni poziom utrzymania rodziny. Z wypowiedzi 57,1% właścicieli ferm strusich wynika, że istnieją możliwości zwiększenia ich dochodów w ramach obecnie prowadzonej działalności.

2. Z badań wynika, że poziom dochodów uzyskiwanych przez właścicieli ferm strusich w aspekcie zaspokajania podstawowych potrzeb ich rodzin nie napawa optymizmem. Wynika to z faktu, że dalszy rozwój chowu strusi w Polsce napotyka na szereg różnorodnych barier. W opinii ponad co drugiego hodowcy (52,9%) najważniejszą barierą w prowadzeniu fermy są problemy finansowe, szczególnie brak środków na inwestycje. Inną poważną barierą jest brak popytu na produkty strusie (41,4% ferm), szczególnie na rynku polskim. Ponadto ważną barierą w opinii 15,7% hodowców strusi jest współpraca z kontrahentami. Hodowcy strusi wymienili również szereg barier o charakterze wewnętrznym. Wynika stąd, że rolą instytucji doradczych i edukacyjnych oraz administracji rządowej, władz regionalnych i lokalnych winno być wspieranie rozwoju chowu strusi, jako ważnego źródła pozyskiwania alternatywnych lub dodatkowych źródeł dochodu mieszkańców wsi.
3. Analiza problemów powstawania, funkcjonowania i rozwoju ferm strusi w Polsce wskazuje, że istnieje pilna potrzeba zaangażowania się instytucji doradczych i edukacyjnych w ich rozwiązywanie. Stwierdzono, że najważniejszym problemem 67,1% hodowców strusi jest brak rynku zbytu. Rozwiązywanie tego problemu, a więc poszukiwanie i kreowanie rynków zbytu wymaga głębokiej wiedzy o zasadach funkcjonowania rynków branżowych, pozyskiwania klientów i upowszechniania nowych, niekonwencjonalnych produktów. Potrzeby i oczekiwania doradczycy hodowców dotyczą również problematyki wiedzy technologicznej i weterynaryjnej w dziedzinie hodowli strusi, form promocji, pozyskiwania funduszy na inwestycje, budowy ubojni, wylęgarni i wychowalni tych ptaków. Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że tylko zaledwie co trzeci hodowca strusi (31,5%) korzystał w rozwiązywaniu tych problemów z instytucji doradczych i konsultingowych. Bardzo mało, bo tylko 11,4% hodowców strusi korzystało z usług Polskiego Związku Hodowców Strusi. Istnieje więc pilna potrzeba większego zaangażowania instytucji doradczych i konsultingowych, a także związków branżowych w rozwój nowych i niekonwencjonalnych kierunków przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

4. Sukces w rozwoju opłacalności chowu strusi w Polsce zależy w dużej mierze od samych hodowców, a głównie ich kwalifikacji i przedsiębiorczości. W opinii 71,4% badanych właścicieli ferm strusich szczególnie ważna jest umiejętność kalkulowania kosztów i analiza opłacalności produkcji. Do niezbędnych kwalifikacji hodowcy strusi zaliczyli również umiejętność planowania (51,4%), wiedzę technologiczną (42,9%) oraz znajomość technik organizacyjnych (22,9%) i umiejętność kierowania ludźmi (11,4%). Natomiast jako niepokojące zjawisko można uznać fakt, że aż 62,9% hodowców strusi na pytanie o niezbędne kwalifikacje w rozwoju biznesu strusiego odpowiedziało, że potrzebna jest „intuicja”. Instytucje doradcze i edukacyjne oraz PZHS muszą uświadomić hodowcom, że hodowla i chów strusi żeby była opłacalna musi być oparta na głębokiej wiedzy z wielu dziedzin, a nie na „intuicji”.
5. Zwiększenie opłacalności hodowli i chowu strusi, a zwłaszcza konkurencyjności na rynkach zagranicznych wymaga bieżącego śledzenia innowacji w tej dziedzinie i wdrażanie ich do praktyki. Stwierdzono, że najważniejszym źródłem informacji o innowacjach w produkcji strusiarstwie była prasa, radio i telewizja (57,1% hodowców), firmy prowadzące podobną działalność (42,9%), służby doradcze (31,4%) i PZHS (22,8%). Szczególnie małą rolę jako źródło informacji o innowacjach odgrywają ośrodki doradztwa rolniczego (9,1%). Być może dlatego aż 51,4% właścicieli ferm szuka pomocy w rozwiązywaniu swoich problemów u innych hodowców strusi. Z kolei co piąty hodowca strusi szuka pomocy w Polskim Związku Hodowców Strusi. Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że aż 20,0% hodowców strusi stwierdziło, że żadna instytucja i organizacja nie udziela im pomocy. Być może dlatego postęp w omawianej dziedzinie jest minimalny.

LITERATURA

1. Dobrowolski W. (2004): Hodowla strusi. Wiadomości rolnicze, Nr 10, s. 17.
2. Gotkiewicz W., Brodziński Z., Szalkiewicz W. (2000): Dodatkowe i alternatywne źródła dochodów na obszarach wiejskich. Wyd. CROW-UWM Olsztyn, ss. 297.
3. Horbańczuk I.O. (2003): Struś afrykański. Wyd. „Auto-Graf”, Warszawa, ss. 302.
4. Krysztofiak E. (1998): Strusie: egzotyczne ptaki w polskich gospodarstwach. Top Agrar Polska, Nr 4, s. 174-178.
5. Lewczuk A. (red.) (2002): Przedsiębiorczość w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Wyd. CROW-UWM Olsztyn, T. 1, ss. 347.
6. Makarski S. (2001): Kreatywna rola przedsiębiorcy w procesie rozwoju przedsiębiorczości. [w:] Gutkowska K. (red.) Ozimek I.: Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w perspektywie integracji z Unią Europejską. SGGW, Kraków, s. 310-312.

ALEKSANDER LEWCZUK, ALINA LEWCZUK

UWARUNKOWANIA ROZWOJU CHOWU STRUSI W POLSCE

STRESZCZENIE

Chów strusi jest nowym, niekonwencjonalnym kierunkiem rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce. Ten kierunek przedsiębiorczości jest bardzo obiecującym źródłem dochodu, gdyż chów i hodowla strusi rozwija się dość dobrze w wielu krajach Europy i świata. W pracy przedstawiono ważniejsze problemy rozwoju chowu strusi na obszarach wiejskich w Polsce i rolę doradztwa w udzielaniu pomocy intelektualnej w ich rozwiązywaniu.

Badaniami objęto 70 losowo wybranych ferm strusi na obszarach wiejskich w całym kraju. Właścicielami 51 ferm strusich byli rolnicy indywidualni. Natomiast właścicielami 19 ferm była ludność pozarolnicza wsi i miast. Badania przeprowadzono w 2004 roku.

Stwierdzono, że najważniejszym problemem 67,1% hodowców strusi jest brak rynku zbytu. W opinii co drugiego hodowcy (52,9%) ważnym problemem w prowadzeniu fermy są bariery finansowe, szczególnie brak środków na inwestycje. Inną ważną barierą jest brak popytu na produkty strusie (41,4% ferm), szczególnie na polskim rynku. Hodowcy strusi wymienili również szereg barier o charakterze wewnętrznym.

Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że tylko zaledwie co trzeci hodowca strusi (31,5%) korzystał w rozwiązywaniu tych problemów z instytucji doradczych i konsultingowych. Bardzo mało, bo tylko 11,4% hodowców strusi korzystało z usług Polskiego Związku Hodowców Strusi. Istnieje więc pilna potrzeba aktywizacji instytucji doradczych i konsultingowych, a także związków branżowych w rozwój nowych i niekonwencjonalnych kierunków przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

ALEKSANDER LEWCZUK, ALINA LEWCZUK

CONDITIONS FOR DEVELOPMENT OF OSTRICHES KEEPING

SUMMARY

The keeping of ostriches is a new and non-conventional direction of enterprise development on rural areas. This direction of enterprise is a very promising source of income, because keeping of ostriches is developing very well in many countries of Europe and in the world. The paper presents important problems of keeping ostriches on rural areas in Poland and the role of advisory service helping intellectually in solving them.

The survey included 70 selected ostrich farms on rural areas in the country. Individual farmers were the owners of 51 ostrich farms. But, the owners of 19 ostrich farms were non-agricultural people from towns and villages. The survey were conducted in 2004 year.

It was discovered that the most important problem for 67,1% of breeders is the lack of markets. In opinion of every second breeder financial barriers were very important pro-

blems in running farms, especially the lack of money for investment. The other important barrier is the lack of demand for ostrich products especially on Polish markets. Ostrich keeper pointed out many internal barriers.

It seems that a very alarming is the fact, that only every third keeper of ostrich (31,5%) was helped by these institutions in solving those problems. Very few ostrich keepers (11,4%) were helped by Polish Association of Ostrich Breeders. There is an urgent need to activate advisory and consultancy institutions and trade unions in small and non-conventional directions of enterprise on rural areas.

ZOFIA DIETL
Uniwersytet Warszawski

TURYSTYKA KULTUROWA JAKO ELEMENT TURYSTYKI WIEJSKIEJ NA PRZYKŁADZIE POGÓRZA CIĘŻKOWICKIEGO

1. Wstęp

Od czasów transformacji, która zapoczątkowała silne przemiany społeczno-gospodarcze na wsi, szuka się alternatywnych do rolnictwa źródeł dochodu dla mieszkańców obszarów wiejskich. Jedną z możliwości zarobkowania na wsi jest turystyka, która przynosi dodatkowy dochód, a jednocześnie może współistnieć z tradycyjnymi funkcjami wsi [Nowak, Sanetra 1998]. Turystyka ta może przybierać różne formy w zależności od posiadanych walorów turystycznych, rodzaju przygotowanej oferty turystycznej i aktywności zainteresowanych w jej doskonaleniu. Jedną form turystyki, związanej z obszarami wiejskimi, jest turystyka kulturowa, biorąca pod uwagę walory antropogeniczne, takie jak zabytki kultury, budynki i budowlę odzwierciedlające architekturę danego obszaru z poprzednich lat, zwyczaje i folklor, lokalne produkty, wydarzenia historyczne itp. Wymienione walory istotnie wpływają na rodzaj przygotowanej oferty turystycznej, w tym jej unikalności, przeznaczonej dla osób zainteresowanych przeszłością, kulturą materialną i niematerialną itp. Biorąc pod uwagę wymienione uwarunkowania oraz rolę i specyfikę walorów kulturowych w przygotowaniu oferty turystycznej przeprowadziłam badania ankietowe na Pogórzu Ciężkowickim, leżącym we wschodniej Małopolsce, którymi najbliższymi większymi miastami są: Tarnów, Nowy Sącz, Gorlice. Badaniami objęto sześć gmin powiatu tarnowskiego, które tworzą Pogórze Ciężkowickie i obejmowały one mieszkańców tych gmin i przebywających turystów. Ponadto zebrano materiały o tym terenie, także w rozmowach z mieszkańcami Pogórza. Zebrany materiał oraz obserwacje poczynione podczas pobytów były podstawą analizy i syntezy, a następnie przygotowania pracy magisterskiej [Dietl 2004], której część stanowi prezentowany artykuł.

2. Turystyka wiejska i turystyka kulturowa

Formą turystyki kojarzoną z obszarami wiejskimi jest na ogół turystyka wiejska. Z definicji ten rodzaj turystyki, odbywający się na obszarach wiejskich, musi być dostosowany do istniejących tam warunków i wykorzystywać naturalne zasoby miejscowe [Dębniowska i Tkaczuk 1997]. Z tak sformułowanej definicji wynika, że turystyka wiejska może przybierać bardzo różne formy, a jej kształt jest ściśle uzależniony od charakterystyki obszaru, na którym się odbywa. Nie oznacza to jednak, że turystyka wiejska może zaistnieć wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z obszarami wiejskimi, rozumianymi jako tereny, na których żadna z miejscowości nie przekracza 2,5 tys. mieszkańców [Gaworecki 2003]. Kryteria oceny „wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej” pomagają odpowiedzieć sobie na pytanie, czy rozwój turystyki wiejskiej na danym obszarze jest możliwy. Atrakcyjność taką wyznacza gęstość zaludnienia, która nie powinna przekraczać 80 osób na 1 km², duży odsetek łąk i pastwisk (30%) oraz lasów (30-60% powierzchni). Kolejnymi kryteriami jest duży udział rolnictwa indywidualnego, rozproszone osadnictwo i nie większy niż 60% udział osób utrzymujących się z pozarolniczych źródeł dochodu [Sikora 1999]: Takie ujęcie atrakcyjności danego obszaru pokazuje, że turystyka wiejska może się rozwijać na obszarach słabo zaludnionych, z dużymi powierzchniami lasów, łąk i rozproszonym osadnictwem. Na pewno tak wyglądające tereny są atrakcyjne krajobrazowo i stwarzają możliwości wypoczynku na łonie natury. Rodzi się jednak pytanie, czy nie jest możliwy rozwój turystyki na obszarach wiejskich gęsto zaludnionych, które charakteryzują się skupionym osadnictwem i mniejszą powierzchnią lasów, co jest wynikiem dużego popytu na ziemię rolniczą na tak gęsto zaludnionych terenach. Czy jest jakaś forma turystyki, która może się dobrze rozwijać na tego typu terenach? Na terenach, które są funkcjonalnie wiejskie, ale ich przestrzeń nie jest klasycznym przykładem wiejskich osad, gdzie przyroda jest bardziej widoczna od działalności ludzkiej. Gęste zaludnienie tego typu obszarów i silne ich przekształcenie przez człowieka oznacza, że to właśnie człowiek i jego działalność musi być na tyle atrakcyjna, aby zrekompensowało to mniejszą atrakcyjność przyrodniczą terenu. Kluczem do rozwoju turystyki na tego typu obszarach jest połączenie turystyki wiejskiej z turystyką kulturową.

Turystyka kulturowa ujmowana szeroko – jako nie tylko zwiedzanie, ale i przeżywanie kultury [Gaworecki 2003, s. 81], może być bardzo dobrze realizowana na wsi. Wieś stwarza bowiem możliwości nie tylko przyglądania się wymiarowi materialnemu kultury, ale pozwala na poznanie jej wymiaru duchowego i społecznego, poprzez bliski kontakt z miejscową ludnością. Warunkiem jest tu odpowiednio długi czas spędzany na wsi i chęć do nawiązywania kontaktu z ludnością miejscową. Połączenie turystyki wiejskiej z turystyką kulturową daje efekt syner-

giczny; turystyka kulturowa na obszarach wiejskich jest pełniejsza gdy łączy się z dłuższym przebywaniem na wsi, a z kolei turystyka wiejska może być bardziej atrakcyjna, gdy jednym z jej elementów będzie turystyka kulturowa. Wynika to z prostej zasady, że im szerszy wachlarz elementów produktu, tym staje się on bardziej atrakcyjny [Kuzniar, Woźniak 1999]. Oznacza to, że warto czerpać z pomysłów, jakie daje turystyka kulturowa na obszarach wiejskich. Za połączeniem tych dwóch form turystyki przemawia również fakt, że turystyka wiejska w naturalny sposób eksponuje elementy kultury ludowej, zahaczając w ten sposób o turystykę kulturową [Karczewska 2002].

3. Charakterystyka Pogórza Ciężkowickiego

Pogórze Ciężkowickie jest częścią Pogórza Karpackiego, leży we wschodniej Małopolsce, przepływają przez nie rzeki: Dunaj i Biała Dunajcowa. Najbliższymi większymi miastami są: Tarnów, Nowy Sącz, Gorlice. Wzniesienia Pogórza osiągną 500 m n.p.m., a wysokości względne mają od 100 do 300 metrów. Stoki nie są strome, pokryte na ogół polami uprawnymi, rzadziej lasami. Klimat jest łagodny, dzięki czemu w opisywanych gminach dość duży obszar zajmują plantacje owoców miękkich. Ponadprzeciętny (w porównaniu ze średnią dla Polski i dla województwa małopolskiego) udział gruntów ornych i sadów ma odzwierciedlenie w małej powierzchni lasów – około 20% powierzchni. Gminy Pogórza charakteryzuje duża gęstość zaludnienia – 135 osób na 1 km² i wysoki wskaźnik przyrostu naturalnego – 3,85, podczas gdy średnia dla Małopolski wynosi 1,61. Tak wysoki wskaźnik przyrostu naturalnego równoważy ujemną migrację – 0,61 na 1000 osób, przez co liczba mieszkańców wsi Pogórza wciąż się powiększa. Pogórze Ciężkowickie jest więc terenem rolniczym o dużej gęstości zaludnienia. Wskazuje to na raczej tradycyjny charakter tych ziem. Należy dodać, że tradycja podtrzymywana jest również przez silną religijność. To właśnie na ziemi tarnowskiej jest najwięcej powołań, a jedynym bezpłatnym magisterskim kierunkiem studiów w Tarnowie jest teologia.

Pagórkowaty krajobraz i tradycyjne indywidualne rolnictwo może sprzyjać rozwojowi turystyki wiejskiej na Pogórzu Ciężkowickim. Natomiast duża gęstość zaludnienia i co za tym idzie mniejszy niż przeciętnie w Polsce udział powierzchni lasów oraz łąk przy większym odsetku użytków rolnych, mogą zniechęcać turystów, szukających miejsc „dzikich” i wypoczynku na łonie natury. Dlatego oferta turystyczna dla tego typu regionów, w których w ładny krajobraz wpisują się bardzo widoczni tam ludzie, z ich tradycjami i zwyczajami, musi być skierowana do tych, którzy zainteresowani są jednocześnie naturą i kulturą. Do tych, którzy chcą odpocząć w ładnym miejscu, ale mieć jednocześnie możliwość poznania

miejscowej kultury, obcowania z ludźmi ją tworzącymi. Dlatego korzystne wydaje się takie konstruowanie oferty, która łączyłaby naturę i kulturę regionu. Badania jakościowe przeprowadzone przeze mnie na Pogórzu wśród turystów, osób prowadzących działalność turystyczną i odpowiedzialnych ze strony gminy za rozwój turystyki potwierdziły te przypuszczenie. Powodami wyboru właśnie tych okolic był z jednej strony ładny krajobraz, z drugiej chęć zwiedzania i kontaktu z miejscową ludnością. Jest to zgodne z opinią, że coraz częściej wypoczynek na świeżym powietrzu wśród przyrody, łączy się z poznawaniem tradycji i historii regionu [Karczevska 2002, s. 11]. Potwierdzają to także dane metryczkowe turystów, z którymi przeprowadzałam wywiady. Wyższe wykształcenie cechujące wszystkich moich rozmówców oraz co najmniej średnie dochody oznaczają, że jest to grupa, którą potencjalnie interesuje nie tylko wypoczynek bierny, ale też turystyka kulturowa. Turyści zainteresowani dziedzictwem kulturowym charakteryzują się bowiem wyższym poziomem wykształcenia i wyższymi dochodami [Majewski 2002, s. 23]. Dodatkowo moi rozmówcy uważali, że łączenie opisywanych dwóch form turystyki jest idealnym rozwiązaniem dla rodzin z dziećmi. Przebywanie w gospodarstwach agroturystycznych umożliwia bowiem nawet pozostawienie w nich starszych dzieci, które znajdują tam wiele atrakcji. W tym czasie dorośli mogą zwiedzać – miasto nie daje takich możliwości. Wyniki badań wskazały, że turyści przyjeżdżający na Pogórze są zainteresowani ofertą, która umożliwia łączenie poznawania kultury z ładnym otoczeniem. Oto kilka możliwych przykładów oferty „kultura w naturze”.

4. Turystyka kulturowa na Pogórzu Ciężkowickim

Pogórze Ciężkowickie jest terenem, przez który przez dwa lata 1914-1915 przechodził front austriacko-rosyjski. W powiecie tarnowskim jest aż 106 cmentarzy wojennych. Na cmentarzach tych spoczywają żołnierze różnych narodowości: Austriacy, Niemcy, Polacy, Włosi, Węgrzy, Rosjanie. Cmentarze te zostały w ostatnich latach odremontowane, wybudowano na nich kaplice. Każdy cmentarz ma inny charakter nagrobków, inną kaplicę. Na niektórych z nich udało się zachować okopy, leje po pociskach, które to pomagają wyobrazić sobie, jak wyglądało pole walki. Cmentarze są porozrzucane po całym Pogórzu, rzadko kiedy leżą przy szosach. Na ogół ukryte są w lasach, na łąkach. Dotrzeć można do nich piechotą, rowerem lub konno. Oznacza to, że oglądanie cmentarzy może być właśnie naturalnym połączeniem zwiedzania, poznawania historii regionu z wycieczką po wzgórzach. Cmentarze są już oznaczone i opisane, choć nie zostały ujęte w spójną trasę. Podobnie jest w przypadku pomników z drugiej wojny światowej. Pagórkowaty, zalesiony obszar sprzyjał działaniom partyzanckim. Podobno nie

było domu, z którego nikt by nie poszedł walczyć. W lasach Pogórza znajdują się teraz groby – pomniki upamiętniające śmierć partyzantów lub ludności cywilnej. Najtragiczniejszym „pomnikiem” jest wieś Jamna spalona przez hitlerowców w odwecie za udaną akcję partyzancką. Zginęło 57 osób. Dziś jest tam miejsce pamięci – drewniane rzeźby ludzi, którzy zginęli w tym pogromie. Żółty szlak, poprowadzony przez miejsca walk partyzanckich z okupantem, nazywany jest często „szlakiem batalionu AK Barbara”, który walczył na tych ziemiach. Prowadzi on przez ładne wzgórza, daje możliwość podziwiania widoków, a jednocześnie poznanie historii walk partyzanckich na tym terenie. Jest to kolejna możliwość połączenie wypoczynku aktywnego z turystyką kulturową.

Zobrazowaniem „kultury w naturze” i połączenia turystyki wiejskiej z turystyką kulturową jest cała sfera sakralna tych ziem. Jej materialnym wyrazem są małe drewniane kościoły, tworzące Małopolski Szlak Architektury Drewnianej. Pochodzą na ogół z XIV/XV wieku, jednonawowe, budowane techniką zrębową. Zwracają uwagę dorodne drzewa otaczające kościoły. Jednak religijność ziem Pogórza jest bardziej widoczna w obcowaniu z mieszkańcami i w przeżywaniu odpustu tuchowskiego. W Tuchowie – małym miasteczku Pogórza Ciężkowickiego jest barokowy klasztor i kościół redemptorystów, w którym znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej Tuchowskiej. Coroczny lipcowy tygodniowy odpust ściąga około 150 000 pielgrzymów. Jednak nie jest on znany na całą Polskę, dzięki czemu utrzymuje autentyczny lokalny charakter. Pielgrzymowanie przez turystów do klasztoru daje z jednej strony możliwość doświadczenia lokalnej religijności, a także stwarza interesujący cel wędrowki przez pogórzańskie wzgórza. Uczestnictwo w odpuscie jest naprawdę istotnym elementem poznania specyfiki tych ziem. Pielgrzymują wszyscy, nawet pracownicy urzędów gminnych idą z pielgrzymką i często prywatnie przez cały lipiec jeżdżą do Tuchowa, pomodlić się przed pracą. Turystyka wiejska musi zatem w tym wypadku czerpać z turystyki kulturowej, jeśli chce zachować autentyczność i prawdziwe obcowanie z miejscową ludnością.

Wyjątkowym przykładem elementu turystyki kulturowej obszarów wiejskich Pogórza Ciężkowickiego jest dworek Paderewskiego w Kąsnej Dolnej. Obiekt ten, z całą jego działalnością, ma bardzo duże znaczenie dla kulturowego rozwoju regionu. Dworek, położony na granicy Pogórza Ciężkowickiego i Rożnowskiego, jest jedyną zachowaną posiadłością Jana Ignacego Paderewskiego na świecie. W dworku jest muzeum, gromadzące pamiątki po Paderewskim. Ale przede wszystkim jest to instytucja kultury, której celem jest upowszechnianie muzyki poważnej. Z cyklicznych imprez odbywają się tam letnie koncerty „muzyczne spotkania u Paderewskiego”, co dwa lata ma miejsce festiwal muzyki kameralnej „Bravo Maestro”, pod patronatem Krzysztofa Pendereckiego, Mistrzowskie Wieczory w Kąsnej i Ogólnopolski Festiwal „Tydzień Talentów”. Działającemu od 1991 roku Centrum Paderewskiego, udało się uzyskać już dużą renomę – do Ką-

śnej przyjeżdżają artyści o znaczeniu ogólnopolskim, koncerty są na wysokim poziomie. Ważne jest, że jest to jedyny tego typu ośrodek w regionie. Ani w Tarnowie ani w Nowym Sączu nie ma filharmonii. Miłą specyfiką Centrum Paderewskiego jest jego otoczenie. Dworek położony jest w pięknym parku, a dookoła są zalesione wzgórza. W miejscu tym widać, jak kultura współgra z naturą, szczególnie gdy uświadomimy sobie, że część parkowych drzew była zasadzona przez samego Paderewskiego.

Pogórzańskie regionalne muzea są ciekawe, choć żadne z nich nie stanie się raczej samodzielnym celem podróży turystów. Dlatego szczególnie ważne jest umieszczenie ich w szerszym kontekście, tak aby zwiedzanie ich umożliwiała całościowe poznanie miejscowej kultury, a nie dostarczało wiedzy jedynie o zgromadzonych przedmiotach. Dochodzimy tu do ważnego zagadnienia interpretacji dziedzictwa, która poprzez identyfikację i wyjaśnianie tego, co można zobaczyć lub wyobrazić sobie w danym miejscu umożliwia prawdziwe zrozumienie i pełniejsze przeżycie oglądanych miejsc [Nowacki 2000]. Poza muzeami, także inne opisane wcześniej elementy pogórzańskiego dziedzictwa wymagają dobrej interpretacji. Cmentarze, pomniki wojenne, kościoły są prawdziwymi atrakcjami, gdy przekazywane są ciekawe informacje o ich historii. Myślę, że tutaj mieszkańcy Pogorza mają dużą przewagę nad wieloma regionami Polski, gdyż na ogół są świadomi i dumni ze swojej historii i tradycji. Spotkałam wiele osób umiejących opowiadać historie i legendy, związane z Pogorzem. Jednak żadnych z tych opowieści nie usłyszałam od „formalnych” przewodników. Zawsze pochodziły one od osób, u których mieszkałam, z którymi się zaprzyjaźniłam lub w czasie rozmów prowadzonych przy okazji badań. Warto wymienić kilka przykładowych osób – źródła, od których można było się najwięcej dowiedzieć: od instruktora jazdy konnej, którego obaj dziadkowie byli ułanami i walczyli na tych terenach, od działacza lokalnej tajnej organizacji w czasach stalinowskich, który pięć lat spędził we Wronkach, od kobiety, która jeszcze dokładnie pamięta, co z którego gospodarstwa ukradli zbóje podający się za partyzantów, od właściciela prywatnego muzeum, który cały czas znajduje pozostałości po walkach z I wojny i skrzętnie je gromadzi. Wszystkie te osoby dużo wiedzą, dużo pamiętają i na szczęście przekazują opowieści swoim dzieciom. Ale nie sposób się z nimi zetknąć nie mieszkając choć przez pewien czas w okolicy. Potwierdza to tezę, że przeżywanie kultury może być bardziej autentyczne i głębsze, gdy połączone jest z dłuższym przebywaniem wśród miejscowych – gdy staje się elementem turystyki wiejskiej, czy wręcz agroturystyki.

Niewątpliwie naturalnym przykładem połączenia turystyki kulturowej i wiejskiej są wszelkiego rodzaju festiwale i wydarzenia związane z kulturą ludową. Wieś pogórzańska obfitowała w liczne wierzenia i obrzędy, wyrosłe oczywiście z czasów pogańskich. Niektóre z nich się zachowały, ale wiążą się one ze świętami,

czy ślubami, czyli uroczystościami rodzinnymi, w których postronny turysta nie uczestniczy. W tym wypadku konieczne jest więc znowu przebywanie w domu miejscowej ludności, aby poznać tę część kultury ludowej. Inaczej jest z obrzędami związanymi z pracą na roli. Oprócz dożynek, specyficzne dla tego regionu jest święto owoców, na którym prezentowane są głównie owoce miękkie, z których słyną te tereny. Oczywiście takiej imprezie zawsze towarzyszą pokazy regionalnych zespołów pieśni i tańca. Oprócz świąt związanych z pracą na roli, na pewno warto poznać w ogóle kulturę rolną Pogórza. Indywidualne, małe gospodarstwa, tradycyjne uprawy i charakterystyczne niesformalizowane formy spółdzielczości, są na pewno coraz bardziej unikalnym elementem dziedzictwa. Jest to ważna część kultury, którą można poznać tylko wchodząc w bliższy kontakt z miejscową ludnością.

5. Zakończenie

Z charakterystyki wybranych elementów dziedzictwa kulturowego Pogórza wynika, że jest ono silnie związane z pogórzańskim dziedzictwem przyrodniczym. Widać także, że ocena atrakcyjności kulturowej schedy tych ziem jest zależna od intensywności zaangażowania turysty w kontakt z ludnością miejscową. Bowiem obiekty kultury, które same za siebie nie mówią, zdecydowanie zyskują przy osadzeniu ich w całym kontekście kulturowym i przyrodniczym. Takie osadzenie jest możliwe właśnie przy wpleceniu elementów turystyki kulturowej w turystykę wiejską.

Umiejętne połączenie tych dwóch form turystyki skutkuje z jednej strony większą atrakcyjnością oferty, przez co może przyciągnąć więcej turystów, a tym samym zwiększyć dochody z turystyki. Z drugiej strony rozwój turystyki kulturowej ma też znaczenie dla rozwoju lokalnego, bo motywuje do działania, służy lepszemu poznaniu własnej historii i tradycji, a także – jak ma to miejsce w przypadku dworku Paderewskiego, z jego ofertą koncertową – rozwija funkcje, które wcześniej nie były dostępne dla lokalnej społeczności.

LITERATURA

1. Dębniwska M., Tkaczuk M. (1997): *Agroturystyka. Koszty, ceny, efekty*. Wyd. Poltext, Warszawa.
2. Dietl Z. (2004): *Turystyka jako element wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie Pogórza Ciężkowickiego*. Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa (maszynopis pracy magisterskiej).
3. Gaworecki W. (2003): *Turystyka*. Wydanie IV zmienione. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

4. Karczevska M. (2002): Udział społeczności lokalnych w ochronie i popularyzacji dziedzictwa kulturowego wsi jako elementu rozwoju turystyki. „Problemy Turystyki i Hotelarstwa” nr 4, Wydawnictwo Akademii Morskiej, Gdynia
5. Kuźniar W., Woźniak M. (1999): Dziedzictwo kulturowe Bieszczadów jako element jakości produktu turystycznego. [w:] „Dziedzictwo kulturowe polskiej wsi a turystyka wiejska”. VII Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie, Kraków.
6. Majewski J. (2002): Interpretacja dziedzictwa kulturowego turystyki wiejskiej. „Problemy Turystyki i Hotelarstwa” nr 4, Wydawnictwo Akademii Morskiej, Gdynia.
7. Nowak A., Sanetra A. (1998): Rola zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego w wielofunkcyjnym rozwoju przestrzeni wiejskiej. „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie” nr 335, Kraków.
8. Nowacki W. (2000): Atrakcje turystyczne: dziedzictwo i jego interpretacja. „Turyzm” Nr 1, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
9. Sikora J. (1999): „Organizacja ruchu turystycznego na wsi”. Podręcznik dla technikum rolniczego. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Spółka Akcyjna, Warszawa.

ZOFIA DIETL

TURYSTYKA KULTUROWA JAKO ELEMENT TURYSTYKI WIEJSKIEJ NA PRZYKŁADZIE POGÓRZA CIĘŻKOWICKIEGO

STRESZCZENIE

Szczególnie dla obszarów wiejskich gęsto zaludnionych, które nie mogą zaoferować dzikiej natury i szerokich otwartych przestrzeni, turystyka kulturowa może stać się istotnym elementem oferty turystycznej. W przypadku takich terenów, połączenie turystyki kulturowej i wiejskiej może przynieść efekty synergiczne. Przykładem obrazującym tę tezę jest Pogórze Ciężkowickie, leżące we wschodniej Małopolsce.

ZOFIA DIETL

CULTURE TOURSIM AS ELEMENT OF RURAL TOURISM ON THE EXAMPLE CIĘŻKOWICKIE FOOTHILLS

SUMMARY

Especially for rural densely populated regions, which offer neither wild nature nor wide open space areas, cultural tourism can become an important element of the tourism offer. In that kind of regions, synergy effects can result from combining both cultural and rural tourism. As an example for this thesis I consider Pogórze Ciężkowickie – a hilly region in eastern Malopolska.

INFORMACJE

ZOFIA WYSZKOWSKA
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

BARIERY ROZWOJOWE SPOŁECZNOŚCI POPEGEEROWSKICH

1. Wstęp

Podczas konferencji organizowanej przez Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, z okazji dziesięciu lat (w 2002 roku) doświadczeń w przekształceniach własnościowych w rolnictwie, prezes Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, dzisiejszej Agencji Nieruchomości Rolnych¹ w swojej wypowiedzi zaproponował, by przy ocenie procesu transformacji w rolnictwie uwzględniać co najmniej następujące cztery kryteria: efektywność przekształceń, z punktu widzenia makroekonomicznego (budżetu państwa) i mikroekonomicznego (przedsiębiorstwa), skutki społeczne i ekonomiczne, wybór kierunków przekształceń, problem oddłużania [Tański 2002].

Z wszystkich wymienianych kryteriów tego procesu, dla społeczności dawnych państwowych gospodarstw rolnych, jako pracowników i mieszkańców osiedli, najważniejsze są skutki społeczne i ekonomiczne.

W wyniku przekształceń własnościowych, w strukturach państwowych gospodarstw rolnych, zostały ujawnione ukryte nadwyżki siły roboczej. Utrzymywanie dawnych struktur organizacyjnych, dla zachowania miejsc pracy wymagałoby dotacji, co ze strony budżetu państwa w ówczesnym czasie nie było możliwe. W szczytowym okresie ujawniona nadwyżka siły roboczej, dla której ostatnim miejscem zatrudnienia było państwowe gospodarstwo rolne, liczyła 100 tys. bezrobotnych. Dla łagodzenia tego problemu i aktywizacji bezrobotnych, Agencja ustawowo została wprowadzona w działalność społeczno-socjalną.

Do zadań Agencji Nieruchomości Rolnych, określonych w art. 6 ust. 1 pkt 8 i 9

¹ Do dnia 16 lipca 2003 roku obowiązywała nazwa Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

ustawy z dnia 19 października 1991 r. „o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa” (Dz. U. z 2004 r. Nr 208, poz. 2128), do dnia 5 maja 2004 r. należało:

- tworzenie miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej;
- wspieranie działań mających na celu udzielanie pomocy byłym pracownikom państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej i członkom ich rodzin w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych, w szczególności przyznawanie stypendiów dzieciom byłych pracowników, uczącym się w szkołach ponadgimnazjalnych lub kształcącym się w szkołach wyższych oraz finansowanie dożywiania tych dzieci w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych.

2. Cel, źródło danych, metoda

Celem opracowania było przedstawienie niektórych problemów społecznych związanych z transformacją własnościową w rolnictwie, wskazanie barier rozwojowych społeczności popegeerowskich oraz przekazanie informacji o działaniach Agencji Nieruchomości Rolnych w zakresie pomocy socjalnej. Korzystano z informacji publikowanych w raportach z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz Agencji Nieruchomości Rolnych w Warszawie i w Bydgoszczy. Analiza merytoryczna udostępnionych danych pozwoliła na przedstawienie uwarunkowań obecnego stanu oraz barier i możliwości rozwoju społeczności popegeerowskich.

3. Uwarunkowania obecnego stanu

Jako genezę obecnego stanu społecznego na osiedlach popegeerowskich wskazuje się konsekwencje systemu gospodarki centralnie sterowanej, z wszystkimi aspektami prowadzonej etatyzacji oraz w procesie urynkowienia gospodarki. Najczęściej wymieniane uwarunkowania obecnej sytuacji pracowników państwowych gospodarstw rolnych są następujące:

- systemowo ukształtowane zasady funkcjonowania państwowych gospodarstw rolnych;
- organizacja załóg oraz osiedli mieszkaniowych dla pracowników i ich rodzin;
- ukształtowanie struktur społeczno-przestrzennych, z cechami izolowanych enklaw;
- patronacki system, określający dla tego systemu odpowiednie relacje pomiędzy pracodawcą i pracownikiem;
- zbiorowości rodzin typu konsumpcyjnego, bez poczucia wspólnotowości;
- brak wspólnej kultury przodków i poczucia tożsamości przestrzennej;

- świadomość własności wspólnej, jako społecznej, a więc niczyjej;
- stosunek do pracy, majątku, środków produkcji, miejsca zamieszkania;
- traktowanie miejsca pracy jako instytucji zabezpieczającej wszelkie podstawowe potrzeby rodziny;
- wyłączenie osiedli ze struktur administracji terenowej;
- brak nawyków samodzielności i odpowiedzialności za siebie i innych;
- brak umiejętności zarządzania własnym losem;
- oczekiwanie na sterowanie z zewnątrz.

4. Działania Agencji Nieruchomości Rolnych w zakresie pomocy społecznej w kraju

W zakresie pomocy społecznej oddziały terenowe Agencji Nieruchomości Rolnych realizowały następujące działania:

- preferowanie nabywców i dzierżawców tworzących stanowiska pracy,
- refundowanie pracodawcom części kosztów wynagrodzeń nowozatrudnionych,
- lokalne programy aktywizacji zawodowej,
- program „Pierwsza Praca” i „Zielone Miejsca Pracy”,
- poręczenia kredytowe na tworzenie nowych miejsc pracy,
- mikropożyczki dla bezrobotnych byłych pracowników pgr,
- stypendia dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych,
- stypendia dla studentów,
- dożywianie i dowożenie dzieci do szkół,
- kolonie letnie i zimowe dla dzieci,
- leczenie, sanatoria dla rencistów i emerytów.

Wymienione wcześniej przepisy określały dwa zasadnicze kierunki działań, poprzez które Agencja wspierała byłych pracowników pgr i ich rodziny. Wskazano i uruchomiono mechanizmy niosące pomoc społeczną i wspierające aktywizację zawodową. Na realizowanie tych zadań wydzielono środki finansowe.

Wprowadzone działania w latach 2001-2003 były następujące:

1. W procesie przekształceń własnościowych Agencja wspierała nabywców i dzierżawców tworzących lub utrzymujących miejsca pracy. W procesie prywatyzacji mienia rolnego Skarbu Państwa oferty nabywców i dzierżawców tworzących nowe stanowiska pracy i zobowiązujących się do utrzymania zatrudnienia na określony czas były preferowane.
2. Refundowanie pracodawcom prowadzącym działalność pozarolniczą części kosztów wynagrodzeń nowozatrudnionych pracowników. Refundacja obejmowała od 50% do 100% ustalonego ustawowo najniższego wynagrodzenia za pracę. Do końca 2003 roku, w ramach tego działania, podpisano

- ponad 2 300 umów o refundację oraz zatrudniono ponad 11 tysięcy bezrobotnych, wywodzących się z byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych lub ich rodzin.
3. Oddziały terenowe Agencji uczestniczyły w realizacji wielu lokalnych programów aktywizacji zawodowej. W ramach tego działania w około 200 gminach wykonywano następujące prace: konserwacja urządzeń melioracyjnych, remonty dróg, zalesianie, konserwacja zabytków, usuwanie nielegalnych wysypisk śmieci, sprzątanie lasów, porządki w miastach i na osiedlach mieszkalnych. Te działania w latach 2001-2003 pozwoliły na zatrudnienie około 5,6 tys. bezrobotnych, refundację części wynagrodzeń i wykonanie niektórych wymienionych prac na mieniu zasobów Własności Rolnych Skarbu Państwa.
 4. W 2002 roku Agencja z Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS) w ramach bloku programowego „Pierwsza Praca” podpisała umowę dotyczącą programu „Zielone Miejsca Pracy”. Ta umowa zobowiązała Agencję do sfinansowania, w wysokości najniższego wynagrodzenia, do 1000 miejsc pracy dla absolwentów wywodzących się z środowisk popegeerowskich, zatrudnionych w ramach robót publicznych. Z tego programu w okresie od października 2002 roku do sierpnia 2003 roku skorzystało 971 osób.
 5. Od 1995 roku w środowisku wiejskim Agencja zwalczała bezrobocie poprzez udział w organizowaniu lokalnych funduszy poręczeń kredytowych. Kwota poręczeń kredytowych dotyczyła 7,7 mln zł i obejmowała 13 różnych funduszy. Udzielone poręczenia, na obszarach objętych restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej, zaowocowały utworzeniem 1800 nowych miejsc pracy.
 6. Od kwietnia 2000 roku do końca 2003 roku, w ramach realizowanego z Fundacją Wspomagania Wsi programu mikropożyczek dla mieszkańców obszarów wiejskich, w tym dla bezrobotnych byłych pracowników popegeerowskich i członków ich rodzin, udzielono 540 pożyczek na kwotę 3,2 mln zł.
 7. Powszechną formą aktywizacji zawodowej dla bezrobotnych, byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych, było organizowanie kursów i szkoleń. Celem tej formy pomocy było zdobywanie nowych kwalifikacji, a w przypadku kursów z zakresu tzw. „małej przedsiębiorczości” – przygotowanie bezrobotnych do podjęcia działalności na własny rachunek. W szkoleniach organizowanych przez Agencję, samodzielnie lub we współpracy z organizacjami pozarządowymi, uczestniczyło corocznie ponad 4 tys. osób.
 8. Od 1998 roku Agencja, dla młodzieży z ubogich rodzin popegeerowskich, realizowała i wspierała programy stypendialne. Były to stypendia dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz stypendia dla studentów. Program stypendialny Agencji dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych kończących się maturą, adresowany jest do dzieci byłych pracowników państwowych

przedsiębiorstw gospodarki rolnej, mieszkających na terenach wiejskich lub w miastach do 20 tys. mieszkańców, pochodzących z rodzin, w których miesięczny dochód na osobę nie przekracza określonej kwoty. W 2002 roku była to kwota 532 zł. Stanowiła ona w 2002 roku 70% ustawowo określonego najniższego wynagrodzenia za pracę. Stypendium ustalono w wysokości 200 zł na każdy miesiąc. W pierwszym roku funkcjonowania tej formy pomocy sfinansowano 650 stypendiów, w 1999 roku wypłacono 2 260 stypendiów, w 2000 roku – 5 660, w 2001 roku – 9 500. W roku szkolnym 2002/2003 wypłacono 40 200 stypendiów, a w roku szkolnym 2003/2004 ponad 48 000. Program stypendiów dla studentów realizowany jest od 2002 roku we współpracy z Fundacją Edukacyjną Przedsiębiorczości z Łodzi, Polsko-Amerykańską Fundacją Wolności, Narodowym Bankiem Polskim i Bankiem Gospodarstwa Krajowego. O stypendia mogli ubiegać się maturzyści podejmujący dzienne studia magisterskie w państwowych uczelniach wyższych. Stypendium wypłacane jest tylko na pierwszym roku studiów, w wysokości 380 zł miesięcznie przez okres 10 miesięcy. W roku akademickim 2002/2003 przyznano 943 stypendia, w 2003/2004 – 1 417, w roku 2004/2005 - 1 178 stypendiów.

9. W ramach realizowania zadań statutowych Agencji w zakresie pomocy byłym pracownikom ppgr i członkom ich rodzin, dofinansowywano akcje dożywiania i dowożenia dzieci do szkół, subwencjonowano leczenie sanatoryjne oraz kolonie letnie i zimowe dla dzieci. W 2003 roku Agencja zorganizowała wypoczynek dla ponad 29 tys. dzieci na kwotę ponad 18 mln zł. Na program dożywiania i dowożenia uczniów do szkół Agencja wydaje corocznie około 9 mln zł.
10. Agencja udzielała wiele indywidualnych zapomóg, stosowała także pomoc w sytuacjach losowych.

Ustawa z dnia 4 marca 2004 roku o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. z 20 kwietnia 2004 roku Nr 69, poz. 624), uchyliła w art. 6 ust. 1 punkty 8 i 9, stanowiące podstawę prawną działań niosących pomoc pracownikom dawnych ppgr. Oznacza to zakończenie świadczeń na rzecz środowiska popegeerowskiego i przekazanie tych obowiązków innym podmiotom. Jednocześnie ustawa przewiduje realizację umów zawartych przed wejściem w życie noweli ustawy „do dnia ich wygaśnięcia lub rozwiązania”, co oznacza działanie programów dotyczących mikropożyczek i funduszy poręczeń kredytowych tylko do ich zakończenia.

Do 31 grudnia 2004 roku Agencja Nieruchomości Rolnych, zgodnie z ustawą z dnia 4 marca 2004 roku, przyznawała i wypłacała stypendia dzieciom byłych pracowników ppgr, uczącym się w szkołach ponadgimnazjalnych lub kształcącym się w szkołach wyższych oraz finansowała dożywianie tych dzieci na dotychczasowych zasadach. Dokonano nabór stypendystów na rok szkolny 2004/2005 i obej-

muje on 46,3 tys. uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Jeszcze tylko w tym roku w szkołach finansuje się dożywianie dzieci, na ten cel przeznaczono 9 mln zł. Od roku 2005 Agencja nie może prowadzić działań związanych z pomocą materialną byłych pracowników pgr i członków ich rodzin, z wyjątkiem wygaszania umów wcześniej zawartych .

5. Działania oddziału terenowego w Bydgoszczy

Pomoc socjalna świadczona przez Agencję Nieruchomości Rolnych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2001–2003 została zaprezentowana w zestawieniach tabelach 1, 2 i 3.

Tabela 1

Działania realizowane w 2001 roku

Nr	Działanie	Liczba osób	Wartość w złotych
1.	Refundacja części kosztów wynagrodzenia	186 pracowników	491 419
2.	Szkolenia: „Minimum sanitarne”, sprzedawca-magazynier, szlifierz bursztynu, obsługa kas fiskalnych i komputera, wikliniarstwo, brukarz, obsługa urządzeń biurowych, księga przychodów i rozchodów, kucharz, kelner	188 bezrobotnych	102 948
3.	Stypendia: 114 szkół, 250 zł miesięcznie	497 stypendystów	929 397
4.	Wypoczynek letni dla dzieci: kolonie, 875 zł na dziecko, stroje sportowe, obuwie, półkolonie po 140 zł na dziecko	1575 dzieci	1 300 000
5.	Pomoc medyczna: – mammografia – „Biała Niedziela” – wypoczynek dla emerytów	600 kobiet 580 osób 20 emerytów	108 519
6.	Dożywianie, przybory szkolne, komputery dla szkół	1635 uczniów	401 555
Razem			3 333 838

Źródło: Opracowano na podstawie danych Agencji Nieruchomości Rolnych.

Tabela 2

Działania realizowane w 2002 roku

Nr	Działanie	Liczba osób	Wartość w złotych
1.	Refundacja części kosztów wynagrodzenia	379 osób	1 053 884
2.	Szkolenia: – obsługa komputera i kas fiskalnych – wikliniarz – obsługa wózków widłowych	18 bezrobotnych 6 bezrobotnych 16 bezrobotnych	9 000 6 000 5 120
3.	Stypendia, 161 szkół, 250 zł miesięcznie	2 518 stypendystów	3 736 724
4.	Wypoczynek letni dla dzieci: kolonie, 870 zł na dziecko, stroje sportowe, obuwie	1511 dzieci	1 300 000
5.	Pomoc medyczna: – badanie wzroku dzieci, 7 gmin – badanie wad postawy – mammografia – „Biała Niedziela” – wypoczynek dla emerytów	802 dzieci 423 dzieci 1133 kobiet 850 osób 30 emerytów	150 518
6.	Dożywianie, przybory szkolne, komputery dla szkół	2731 uczniów	1 101 682
Razem			7 362 928

Źródło: Opracowano na podstawie danych Agencji Nieruchomości Rolnych.

Tabela 3

Działania realizowane w 2003 roku

Nr	Działanie	Liczba osób	Wartość w złotych
1.	Refundacja części kosztów wynagrodzenia	291 pracowników	1 100 000
2.	Fundusz poręczeń kredytowych - udzielono 18 poręczeń	26 nowych miejsc pracy	714 000
3.	Szkolenia: – obsługa komputera i kas fiskalnych – wikliniarz – obsługa wózków widłowych	15 bezrobotnych 10 bezrobotnych 10 bezrobotnych	8 999 15 240 4 095
4.	Stypendia, 162 szkoły, 200 zł miesięcznie	3159 stypendystów	6 378 239
5.	Wypoczynek letni dla dzieci: – kolonie, 700 zł na dziecko, stroje sportowe – wycieczki	1 458 dzieci 120 dzieci	1 070 000
6.	Pomoc medyczna: – badanie wzroku, 10 gmin – mammografia	763 dzieci 1 633 kobiety	91 464
7.	Dożywianie, paczki świąteczne, przybory szkolne	6 610 dzieci	651 943
Razem			10 033 980

Źródło: Opracowano na podstawie danych Agencji Nieruchomości Rolnych.

W roku 2004 zakres działań pomocowych został ograniczony do programu stypendialnego i dożywiania. W 161 szkołach dla młodzieży przyznano 3 044 stypendia średnio w wysokości 200 zł na miesiąc, na łączną kwotę 5 503 155 zł. Z dożywiania w szkołach podstawowych i gimnazjalnych skorzystało 6 569 dzieci. Na ten cel przeznaczono 461 332 zł.

6. Bariery i możliwości rozwoju społeczności popegeerowskich

Wszelkie próby łagodzenia i eliminowania negatywnych zjawisk społecznych, będących konsekwencją przekształceń własnościowych państwowego sektora rolnego, muszą uwzględniać bariery, do których możemy zaliczyć:

- lokalizację osiedli na obszarach o małym stopniu urbanizacji, co powoduje słabe skomunikowanie z innymi miejscowościami;
- skoncentrowanie przestrzenne i grupowe jednej kategorii zawodowej i społecznej oraz izolację społeczno-przestrzenną osiedli;
- bezrobocie długotrwałe i rotacyjne oraz niewielkie możliwości zatrudnienia na tych obszarach poza rolnictwem;
- ekonomiczne bariery podwyższania poziomu edukacji, szczególnie niepokojące wśród dzieci i młodzieży;

- zachowawcze postawy, małą aktywność ludności w poszukiwaniu pracy, niechęć do przekwalifikowań i podejmowania działalności pozarolniczej;
- oddalenie osiedli od dużych miast, co ogranicza atrakcyjność obszarów dla przedsiębiorczości i tworzenia miejsc pracy;
- małe tendencje do emigracji z danego obszaru;
- istniejące zasoby siły roboczej o niskich kwalifikacjach, wymagające kształcenia i przekwalifikowań i brak systemu kształcenia i przekwalifikowania dorosłych.

Możliwości rozwiązywania tych trudnych dla mieszkańców społeczności popegeerowskich problemów społecznych i ekonomicznych można upatrywać w:

- rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego głównie surowców lokalnych, w tym w przemyśle zbożowym, tłuszczowym, owocowo-warzywnym, zwiększeniu przedsiębiorczości, rozwoju usług;
- poszukiwaniu i utrzymywaniu tożsamości kulturowej i tradycji,
- taniej sile roboczej w najbliższych latach oraz w rozwoju prac sezonowych, w tym głównie poza rolnictwem;
- zwiększeniu znaczenia gospodarki leśnej;
- wykreowaniu regionów i większym korzystaniu z ich zasobów przyrodniczych, rozwoju agroturystyki;
- integracji z Unią Europejską oraz przyjęciu zasad działania wspólnych rynków i swobodnego przepływu kapitału i pracy;
- większych możliwościach dopływu kapitału zewnętrznego;
- wzroście zapotrzebowania na żywność wysoko przetworzoną;
- programach i funduszach wspierających ochronę środowiska przyrodniczego i rozwój regionalny.

7. Podsumowanie

Wprowadzone do ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa zmiany spowodowały zakończenie działań świadczących pomoc rodzinom zaliczanym do społeczności popegeerowskich. Agencja Nieruchomości Rolnych dla realizowania pomocy byłym pracownikom pgr i członkom ich rodzin wypracowała wymienione kierunki działań, które w praktyce sprawdziły się. Nie określono, jakie podmioty i w jakim zakresie tę lukę wypełnią.

Obserwuje się wśród społeczności popegeerowskich działania w kierunku podejmowania prób samodzielnego radzenia sobie z własnymi problemami, jednak takie działania nie występują zbyt często. Dominuje bierność i oczekiwanie na rozwiązania przychodzące z zewnątrz. Jest to skutek systemu pracy w dawnych państwowych gospodarstwach rolnych.

Wśród mieszkańców osiedli i wsi popegeerowskich nadal dominuje poczucie zagrożenia i tymczasowości, co uruchamia i warunkuje postawy niechęci, a nawet wrogości wobec procesu prywatyzacji pgr.

Duże i narastające bezrobocie przy braku pozarolniczych miejsc pracy powoduje wzrost skali ubóstwa oraz powstawanie stylu życia bez pracy i przekazywanie tego stylu kolejnym pokoleniom.

LITERATURA

1. Tański A. (2002): Przekształcenia własnościowe w rolnictwie – 10 lat doświadczeń. SGGW, Warszawa. s. 9.
2. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2001 roku.
3. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2002 roku.
4. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2003 roku.

*IRENA KROPSZ
Akademia Rolnicza we Wrocławiu*

DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA W WYBRANYCH GMINACH DOLNEGO ŚLĄSKA

I. Wprowadzenie

Rozwój ekonomiczny wsi to nie tylko rozwój rolnictwa. Siłą napędową przemian zachodzących na obszarach wiejskich może być przedsiębiorczość pozarolnicza [Kisiel 2001]. Aktywność ludności pozarolniczej musi być połączona z aktywnością rolników, co będzie sprzyjać wielofunkcyjnemu rozwojowi danego terenu. Taki rozwój spowoduje zmiany w strukturze społeczno-ekonomicznej ludności oraz wpłynie na poprawę efektywności gospodarowania [Kisiel, Białobrzaska, Marks 2000].

Zaradność, odwaga, zdolność do podejmowania ryzyka i umiejętność wykorzystywania pojawiających się możliwości, to cechy ludzi przedsiębiorczych. Oni będą głównymi inicjatorami przemian na wsi. Nawet najlepsza polityka państwa, bez zaangażowania ludzi przedsiębiorczych nie udźwignie polskiej wsi z zapaści [Krzyminiewska 2001].

Można więc stwierdzić, że u podstaw zainteresowania się przedsiębiorczością leży przede wszystkim pogarszająca się sytuacja dochodowa właścicieli gospodarstw rolnych, ale również pozostałych członków lokalnych społeczności wiejskich. Wieś nie musi się kojarzyć wyłącznie z produkcją rolniczą, przecież tereny wiejskie mogą pełnić wiele innych funkcji, np.: turystyczne, przyrodniczo-kulturowe, produkcyjne lub usługowe. Przedsiębiorczość polegająca na poszukiwaniu nowych możliwości działalności gospodarczej powinna opierać się na zasobach i walorach potencjału lokalnego.

2. Cel, zakres i metodyka

Mając na uwadze wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich celem opracowania było określenie stanu infrastruktury ekonomicznej, takiej jak: zakłady rzemieślnicze, placówki sprzedaży detalicznej oraz punkty gastronomiczne, które są alternatywnymi źródłami dochodów mieszkańców wsi. Określenie stanu infrastruktury w wybranych gminach nie jest bezpodstawne, gdyż wiąże się z naturalnymi warunkami tych terenów oraz pełnionymi przez badane gminy funkcjami turystyczno-wypoczynkowymi.

Dla zrealizowania celów przeprowadzono, w 2003 roku, badania na obszarze trzech gmin Dolnego Śląska (Janowice Wielkie, Podgórzyn i Radków) [Pacholec 2004], usytuowanych w III Regionie funkcjonalnym (przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym), który wyodrębniono w Strategii Rozwoju Dolnego Śląska. Przedmiot badań stanowiły podstawowe jednostki administracyjne – gminy oraz wsie wchodzące w ich skład. Do zbierania materiałów pierwotnych wykorzystano metodę ankietową [Stachak i Woźniak 1981, Pytkowski 1985]. Narzędziem badawczym była ankieta szczegółowa, sporządzona w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Akademii Rolniczej we Wrocławiu, określająca poziom infrastruktury obszarów wiejskich, na terenie 28 wsi w obrębie gminy Janowice Wielkie, Podgórzyn i Radków.

Zakres badań obejmował analizę wyposażenia gmin w wybrane elementy infrastruktury z zakresu turystyki, zakładów rzemieślniczych oraz punktów gastronomicznych i placówek sprzedaży detalicznej. Dobór obiektów do badań (gmin) był celowy, a kryterium celu było ich położenie na Dolnym Śląsku oraz położenie gminy na terenie III Regionu funkcjonalnego wyodrębnionego w Strategii Rozwoju Dolnego Śląska. Zebrane dane liczbowe przeliczono: na 100 km² oraz określając liczbę mieszkańców przypadających na 1 zakład lub placówkę. Do opracowania materiałów źródłowych wykorzystano metodę opisową oraz porównawczą, natomiast do prezentacji wyników wykorzystano technikę tabelaryczną [Kopeć 1983].

3. Wyniki badań

Analizę stanu wyposażenia wybranych gmin w określone elementy infrastruktury rozpoczęto od zakładów rzemieślniczych, które zostały przedstawione w tabeli 1. Najwięcej zakładów rzemieślniczych znajduje się na terenie gminy Janowice Wielkie, natomiast najmniej na obszarze gminy Radków. Z pośród analizowanych zakładów we wszystkich gminach dominują zakłady remontowo-budowlane, najwięcej jest ich w Janowicach Wielkich, a najmniej w Radkowie. We wszystkich gminach brak jest zakładów radiowo-telewizyjnych, a w Radkowie i Podgórzynie

nie odnotowano zakładów krawieckich i szewskich oraz w Janowicach Wielkich kowalско-slusarskich.

Oprócz zakładów rzemieślniczych na uwagę zasługują placówki sprzedaży detalicznej oraz punkty gastronomiczne, które zostały przedstawione w tabeli 2. Te elementy infrastruktury mają na tym terenie duże znaczenie ze względu na pełnione funkcje turystyczno-rekreacyjne. Walory przyrodnicze przyciągają rzesze turystów, co wiąże się z potrzebą rozwoju placówek gastronomicznych i sklepów. Najwięcej sklepów żywnościowych, ponad 48 placówek przypadających na 100 km² znajduje się na terenie gminy Janowice Wielkie natomiast najmniej, bo 26 placówek na 100 km² znajduje się na terenie gminy Radków. W gminie Radków z kolei znajduje się najwięcej kiosków, sklepów nieżywnościowych oraz placówek gastronomicznych. W przypadku tych placówek istotna jest również liczba mieszkańców przypadająca na 1 placówkę. Na 1 placówkę najwięcej mieszkańców przypada w Podgórzynie, od około 300 osób na 1 sklep żywnościowy, prawie 4 050 na sklep nieżywnościowy, 2 025 na kiosk oraz ponad 736 osób na placówkę gastronomiczną. Najmniej mieszkańców na placówkę przypada w Radkowie.

Niezbędnym elementem sieci infrastrukturalnej jest baza noclegowa oraz biura informacji turystycznej. W tabeli 3 przedstawiono wyposażenie w hotele, kempingi, schroniska i gospodarstwa agroturystyczne oraz biura informacji turystycznej na terenie badanych gmin. Jak wynika z badań w każdej gminie znajduje się biuro informacji turystycznej, przy czym na 100 km² najwięcej jest ich w Janowicach Wielkich, a najmniej w Radkowie. We wszystkich gminach znajdują się hotele, schroniska i kempingi, a najwięcej tych placówek jest w Janowicach Wielkich, najmniej w Radkowie. W ostatnich latach popularność zdobyły sobie gospodarstwa agroturystyczne, które chętnie wybierane są przez turystów. 24 gospodarstwa na 100 km² znajdują się w gminie Janowice Wielkie, około 17 w Radkowie i ponad 6 w Podgórzynie. Gospodarstwa agroturystyczne stanowią największy udział w ogólnej populacji gospodarstw również w Janowicach Wielkich - 8,4%, najmniej jest ich w strukturze gospodarstw w Podgórzynie - 1,4%, natomiast w Radkowie stanowią one około 2,7% ogółu gospodarstw.

4. Podsumowanie i wnioski

Pokonywanie barier w rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców wsi – rolników i ludności nierolniczej jest i będzie procesem długotrwałym, trudnym, a także kosztownym. Dlatego też istnieje potrzeba podjęcia działań nad opracowaniem nowoczesnego systemu kreowania i wdrażania przedsiębiorczości mieszkańców obszarów wiejskich Dolnego Śląska. System ten powinien służyć przemianom strukturalnym przez rozwój inicjatyw lokalnych z zakresu działań przedsiębiorczych oraz promocję i wdrażanie nowych technologii [Lewczuk 1996]. Jednak

warto zauważyć, że nawet najlepsza polityka państwa, bez zaangażowania ludzi przedsiębiorczych, nie udźwignie polskiej wsi z zapaści [Krzymieniewska 2001].

Tabela 1

Zakłady rzemieślnicze

Wyszczególnienie	Gminy					
	Janowice Wielkie		Podgórzyn		Radków	
	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład
kowańsko-ślusarskie	0,0	0,0	1,2	8 098,0	1,6	3 706,5
motoryzacyjne	3,4	2 157,5	18,2	539,9	0,8	7 413,0
naprawy maszyn	0,0	0,0	1,2	8 098,0	0,0	0,0
stolarskie	3,4	2 157,5	13,3	736,2	5,6	1 059,0
remontowo-budowlane	43,1	172,6	18,2	539,9	7,2	823,7
krawieckie	10,3	719,2	0,0	0,0	0,0	0,0
szewskie	6,9	1 078,8	0,0	0,0	0,0	0,0
fryzjerskie	3,4	2 157,5	1,2	8 098,0	1,6	3 706,5
radiowo-telewizyjne	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 2

Placówki sprzedaży detalicznej oraz punkty gastronomiczne

Wyszczególnienie	Gminy					
	Janowice Wielkie		Podgórzyn		Radków	
	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład
sklepy żywnościowe	48,3	154,1	32,7	299,9	25,7	231,7
sklepy nieżywnościowe	8,6	863,0	2,4	4049,0	15,2	390,2
kioski	5,2	1438,3	4,9	2024,5	14,4	411,8
placówki gastronomiczne	13,8	539,4	13,3	736,2	21,7	274,6

Źródło: Badania własne.

Tabela 3

Placówki z zakresu turystyki

Wyszczególnienie	Gminy					
	Janowice Wielkie		Podgórzyn		Radków	
	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład	na 100 km ²	liczba mieszkańców na 1 zakład
biura informacji turystycznej	1,7	4 315,0	1,2	8 098,0	0,8	7 413,0
hotele	5,2	1 438,3	8,5	1 156,9	5,6	1 059,0
schroniska	3,4	2 157,5	4,9	2 024,5	2,4	2 471,0
kempingi	5,2	1 438,3	3,6	2 699,3	0,8	7 413,0
gospodarstwa agroturystyczne	24,1	308,2	6,1	1 619,6	17,6	337,0
% gospodarstw agroturystycznych w gospodarstwach ogółem	8,4		1,4		2,7	

Źródło: Badania własne.

Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

1. Najwięcej zakładów rzemieślniczych znajduje się w gminie Janowice Wielkie, natomiast najmniej jest ich w Radkowie.
2. We wszystkich gminach dominują zakłady remontowo-budowlane, brak jest natomiast zakładów radiowo telewizyjnych, a w Radkowie i Podgórzynie nie odnotowano zakładów krawieckich i szewskich oraz w Janowicach Wielkich kowalsko-ślusarskich.
3. Liczba sklepów żywnościowych jest najwyższa, ponad 48 placówek przypadających na 100 km² w gminie Janowice Wielkie, natomiast najmniej, bo 26 placówek na 100 km² znajduje się w Radkowie.
4. W Radkowie znajduje się najwięcej kiosków, sklepów nieżywnościowych oraz placówek gastronomicznych, w porównaniu do pozostałych gmin.
5. W przeliczeniu na 1 placówkę, najwięcej mieszkańców przypada w Podgórzynie, około 300 osób na 1 sklep żywnościowy, prawie 4 050 osób na sklep nieżywnościowy, 2 025 osób na kiosk oraz ponad 736 osób na placówkę gastronomiczną. Najmniej mieszkańców na każdą z placówek przypada w Radkowie.
6. W każdej gminie znajduje się biuro informacji turystycznej, przy czym na 100 km² najwięcej tych placówek jest w Janowicach Wielkich, a najmniej w Radkowie.
7. Wszystkie analizowane gminy wyposażone są w hotele, schroniska i kam-

- pingi, a najwięcej tych placówek jest w Janowicach Wielkich, najmniej w Radkowie.
8. Na 100 km² w Janowicach Wielkich przypadają 24 gospodarstwa agroturystyczne, a ponad 17 gospodarstw agroturystycznych w Radkowie i około 6 w Podgórzynie.
 9. Gospodarstwa agroturystyczne w ogólnej populacji gospodarstw stanowią największy udział w Janowicach Wielkich - 8,4%, najmniej jest ich w strukturze gospodarstw w Podgórzynie - 1,4%, natomiast w Radkowie stanowią około 2,7% ogółu gospodarstw.

LITERATURA

1. Kisiel R. (2001): Obszary wiejskie i rolnictwo wobec wyzwań XXI wieku. *Rocz. Nauk. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnych i Agrobiznesu*, T. III, Z-1, 41-45.
2. Kisiel R., Białobrzeska R., Marks R. (2000): Polityka regionalna a konkurencyjność obszarów wiejskich. [w:] *Problemy regionalizacji rolnictwa w procesie kształtowania obszarów wiejskich*. ATR Bydgoszcz, 63-74.
3. Kopeć B. (1983): *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych*. Skrypt AR Wrocław, 166-199.
4. Krzyminiewska G. (2001): *Przedsiębiorczość pozarolnicza na wsi na podstawie bazy danych Agrinpol – Analiza jakościowa*. [w:] *Przykłady przedsięwzięć pozarolniczych na obszarach wiejskich*. Poznań, Fundusz Współpracy – Agrolinia 2000.
5. Lewczuk A. (1996): *Wprowadzenie w problematykę badań nad przedsiębiorczością kobiet na obszarach wiejskich*. *Wieś i Rolnictwo*, nr 4.
6. Pacholec A. (2004): *Praca magisterska nt.: „Poziom infrastruktury obszarów wiejskich Dolnego Śląska na przykładzie wybranych gmin”*. Promotor dr inż. Irena Kropisz.
7. Pytkowski W. (1985): *Organizacja badań i ocena prac naukowych*. PWN, Warszawa, 86-88.
8. Stachak St., Woźniak Z. (1981): *Elementy metodologii nauk agroeconomicznych*. AR Szczecin, 99-104.

AGATA BALIŃSKA

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ TURYSTYKI WIEJSKIEJ – ISTOTA I WYBRANE DZIAŁANIA

1. Wstęp

Od kilkunastu lat obserwujemy zmiany zachodzące na polskiej wsi, które m.in. prowadzą do dywersyfikacji zagospodarowania tych obszarów. Tereny wiejskie poza funkcją produkcyjno-rolniczą pełnią też funkcje usługowe, np. w zakresie turystyki wiejskiej, rozumianej jako „forma rekreacji, która wykorzystuje specyficzne walory i zasoby „prawdziwej” wsi” [Drzewiecki 2001]. Pod pojęciem „prawdziwej wsi”, w której dominuje funkcja rolnicza, określa się także zachowane regionalne budownictwo i kulturę.

Turystyka wiejska może odbywać się w gospodarstwie rolnym i mówimy wówczas o agroturystyce lub wsi „letniskowej”, czy „zimowiskowej”. W tym drugim przypadku wypoczynek może odbywać się w „drugich domach” lub obiektach turystycznych typu: pensjonaty, kempingi, motele, zajazdy. Zdaniem Drzewieckiego 66% powierzchni kraju może być polem rozwoju turystyki wiejskiej [Drzewiecki 2001].

2. Cele i metodyka badań

Celem opracowania jest przedstawienie znaczenia zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej, przede wszystkim poprzez pryzmat czynników wpływających na ten rozwój. Dla zobrazowania wybranego zagadnienia posłużono się przykładem „wzorcowej wsi agroturystycznej” Śladków Mały, która (jak sugeruje określenie „wzorcowe”) powinna realizować zasadę zrównoważonego rozwoju. Przykład ten został wybrany nieco przewrotnie, ponieważ przeprowadzone przy współudziale autorki badania empiryczne poddają w wątpliwość zasadność stosowania takiego określenia.

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się następujące techniki: wywiad według kwestionariusza (przeprowadzony wśród właścicieli gospodarstwa agroturystycznych), wywiad swobodny (z mieszkańcami wsi i przedstawicielami samorządu lokalnego), analiza materiałów źródłowych, obserwacja uczestnicząca (autorka przez kilka dni mieszkała w jednym z gospodarstw). Badania przeprowadzono w sierpniu 2003 r.

3. Turystyka wiejska a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju) sięga początku lat 70., a sam termin „ekorozwój” został wprowadzony na konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 r. Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało dokładnie sformułowane w 1975 roku, jako „taki przebieg nieuchronnego rozwoju gospodarczego, który nie naruszałby w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadziłby do degradacji biosfery, który godziłby prawa przyrody, ekonomiki i kultury” [Kozłowski 1997]. Termin ten doczekał się jeszcze kilku wyjaśnień [Jankowska-Dymet 2003, 2004], jednakże dla potrzeb niniejszego opracowania jako obowiązującą przyjmujemy powyższą definicję.

Pomijając szczegółową analizę zasad, koncepcji i historii rozwoju zrównoważonego (nie jest to głównym przedmiotem naszego zainteresowania), należy niewątpliwie wspomnieć o dokumencie Agenda 21, czyli ekologicznym planie działania przyjętym przez 182 kraje (w tym Polskę), na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. Według Agendy 21 „przemysł turystyczny tworzy jedną z ważnych gałęzi gospodarki, która jest w stanie przyczynić się do podwyższenia jakości życia na naszej planecie. Turystyka stwarza bowiem ekonomiczne bodźce do ochrony dóbr, których finansowa wartość jest trudna do oszacowania...” [Majewski, Lane 2003].

W literaturze funkcjonują też terminy turystyka zrównoważona i ekoturystyka. „Turystyka zrównoważona dotyczy szeroko pojętej koncepcji rozwoju turystycznego przyjaznego środowisku, w regionach wiejskich oraz miastach, w małych ośrodkach turystycznych oraz wielkich centrach rozrywkowych i wypoczynkowych itp., koncepcji, która dotyczy wszystkich znanych rodzajów turystyki po dokonaniu stosownej ich *ekologizacji*” [Zaręba 2000]. Ekoturystyka to najczystsza forma turystyki zrównoważonej, „to podróżowanie w celu studiowania, podziwiania i czerpania zadowolenia z piękna krajobrazów, obserwacji dzikich roślin i zwierząt, jak również podziwiania miejscowych obyczajów i kultury” [Kamieniecka 1998].

Czy turystyka wiejska może być turystyką zrównoważoną? Odpowiedź wydaje się być twierdząca, pod warunkiem, iż zachowane są zasady zrównoważone-

go rozwoju. Nie jest to zadanie proste, co wynika z faktu, iż sama idea rozwoju zrównoważonego jest trudna do realizacji (w danym środowisku mamy bowiem do czynienia z różnymi, często sprzecznymi grupami interesów) i wymaga instrumentów prawnych, finansowych, organizacyjnych oraz akceptacji społecznej.

Jest jednak kilka powodów, które - zdaniem autorki - decydują o tym, iż turystyka wiejska powinna być wbudowana w koncepcję zrównoważonego rozwoju i sama też powinna realizować zawarte w niej założenia. I tak:

- Wieś jako kategoria przestrzenno-produkcyjna jest „surowcem” dla rozwoju turystyki wiejskiej. Wieś jest również nośnikiem wartości kulturowych wykorzystywanych w turystyce.
- Turystyka jest jednym z alternatywnych sposobów zagospodarowania obszarów wiejskich (baza noclegowa i gastronomiczna, miejsca wypoczynkowe i rekreacyjne, szlaki turystyczne, itp.) oraz alternatywnym źródłem zatrudnienia ludności autochtonicznej.
- Ludność miejscowa ma wpływ na zakres i kształt rozwoju turystyki (w jej interesie jest analiza wariantów rozwoju danego obszaru, wybór i realizacja najlepszego).¹
- Gospodarcze skutki rozwoju agroturystyki mogą mieć charakter pozytywny:
 - aktywizacja przedsiębiorczości ludności wiejskiej,
 - stworzenie dodatkowego dochodu w gospodarstwie,
 - zachęcenie do podtrzymania i rozwoju rzemiosła i twórczości ludowej,
 - stworzenie dodatkowych miejsc pracy poza gospodarstwem,
 - dywersyfikacja i ożywienie gospodarki lokalnej,
 - wspieranie lokalnych usług i przetwórstwa,
 - rozwój infrastruktury technicznej,lub negatywny:
 - zmiana struktury własności ziemi,
 - zmiana funkcji wsi z produkcyjnej lub produkcyjno-turystycznej na turystyczną m.in. poprzez niekontrolowany rozwój zabudowy lotniskowej.
- Społeczne skutki rozwoju turystyki możemy też pogrupować na pozytywne i negatywne. W tej pierwszej grupie należy niewątpliwie wymienić: rozwój zawodowy mieszkańców regionów turystycznych (powstawanie nowych zawodów, zdobywanie nowej wiedzy i umiejętności), poszerzanie wiedzy o regionie wśród turystów i o świecie wśród ludności autochtonicznej, nawiązywanie nowych znajomości, a często wieloletnich przyjaźni. Turystyka wiejska podobnie jak inne rodzaje turystyki może też powo-

¹ Jest to możliwe m.in. poprzez strategie rozwoju regionalnego i lokalnego, które podlegają konsultacji społecznej.

dować szkody w środowisku społeczno-kulturowym, np.: komercjalizacja kultury regionalnej; przejmowanie obyczajów, nawyków, sposobu bycia, a czasem nałogów od przyjezdnych; zanik autentycznej kultury regionalnej, niszczenie struktur społecznych i rozbijanie struktur lokalnych, wzrost postaw konsumpcyjnych wśród ludności miejscowej, niszczenie obiektów zabytkowych [Zaręba 2000].

- Mówiąc o wpływie turystyki na środowisko przyrodnicze podkreśla się najczęściej jej oddziaływanie negatywne. Przejawy negatywnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze to m.in.: zanieczyszczenie powietrza, ziemi i wody; zabór ziemi i wody; niszczenie roślinności; płoszenie dziko żyjących gatunków zwierząt. Jako pozytywny wpływ turystyki na środowisko przyrodnicze należy niewątpliwie wymienić ochronę obszarów cennych przyrodniczo dla potrzeb rozwoju turystyki. Często działaniom organizacji turystycznych zawdzięcza się objęcie danego obszaru ochroną prawną.
- W aspekcie przestrzennym, możemy zauważyć dążenie do uporządkowanego zagospodarowania danego obszaru, a z drugiej, np. nieuporządkowaną zabudowę lotniskową.

4. Czynniki wpływające na rozwój turystyki wiejskiej

Turystyka wiejska podobnie, jak inne rodzaje turystyki uzależniona jest od wielu czynników, tj.: czas wolny, siła nabywcza, urbanizacja, walory turystyczne (przyrodnicze i kulturowe), polityka państwa w dziedzinie turystyki oraz rozwoju obszarów wiejskich [Gaworecki 2000, Alejski 1999]. Do tej listy należałoby dodać: proekologiczne zmiany w świadomości turystów, zmiany zachodzące na polskiej wsi w kierunku dywersyfikacji gospodarki, zaangażowanie (lub jego barak) samorządów lokalnych i całych społeczności w rozwój usług turystycznych.

Znaczenie czasu wolnego i siły nabywczej w rozwoju turystyki jest bezdyskusyjne. Jednakże nad zależnością dochód-popyt turystyczny, należałoby się chwilę zatrzymać. Turystyka wiejska, a szczególnie agroturystyka postrzegane są w Polsce wciąż jako wypoczynek tani, co potwierdzają wyniki badań wielu ośrodków akademickich. Nie jest to zjawisko korzystne dla przyszłości polskiej agroturystyki i wzorem Austrii czy Irlandii należy podjąć starania nad wyeksponowaniem innych, pozacenowych jej atutów (wypromowanie tej formy turystyki jako atrakcyjnej, ciekawej, „zdrowej” itp.). Tym nie mniej recesja w gospodarce i relatywnie niskie dochody znacznej części naszego społeczeństwa powodują, iż turyści rezygnują z droższego pensjonatu, czy ośrodka wypoczynkowego na rzecz kwatery agroturystycznej.

Zależność pomiędzy urbanizacją ekonomiczną i demograficzną, a rozwojem turystyki jest wprost proporcjonalna. W niektórych regionach naszego kraju ob-

serwujemy zainteresowanie mieszkańców miast opuszczonymi zabudowaniami gospodarskimi, które wykorzystywane zostają dla organizacji tzw. drugich domów. Nowymi właścicielami są często emigranci z tej wsi czy okolicy lub ich potomkowie. Czasem w „jesieni życia” osiedlają się na wsi na stałe. Jako przykład mogą tu służyć nadbużańskie Mierzvice, gdzie obecnie na około 50 zagród, niemal połowa należy do „letników”.

Związek między urbanizacją społeczną i techniczną, a turystyką wiejską wydaje się być bardziej złożony. Z jednej strony mamy do czynienia z uciążliwością mieszkania w zatłoczonym, hałaśliwym mieście, w którym człowiek jest jednostką mającą poczucie swobody (bez ograniczeń społecznych), ale anonimową. Nic więc dziwnego, iż w tymże człowieku powstaje potrzeba ucieczki kompensacyjnej. Z badań przeprowadzonych przez autorkę wśród turystów wypoczywających w gospodarstwach nadbużańskich wynika, iż głównym powodem wyboru takiej właśnie oferty był „kontakt z przyrodą, cisza i spokój, ucieczka od tłoku”². Jeżeli pod pojęciem urbanizacji technicznej i społecznej rozumiemy też przyjmowanie miejskich wzorców, sposobu życia, architektury, to należy zadać sobie pytanie: *Czy zawsze jest to korzystne dla rozwoju turystyki wiejskiej?*

Z badań, przeprowadzonych przez Zakład Dziedzictwa Kulturowego i Turystyki Katedry Nauk Humanistycznych SGGW, wynika, iż turyści wybierający wypoczynek na wsi kierują się często zasadą „twoja codzienność – moja egzotyka”. Poszukiwane są oferty atrakcyjne, nawiązujące do kultury, obyczajów i tradycji regionów³. Nieuporządkowany przez wiele lat rozwój architektury wiejskiej w Polsce doprowadził do znacznego zubożenia, a w niektórych regionach zniszczenia regionalnego budownictwa wiejskiego. Tymczasem obiekty te poza wartością historyczną mają też wartość ekonomiczną. Mogą być wykorzystywane dla celów poznawczych lub jako obiekty noclegowe i gastronomiczne. Nie ulega jednak wątpliwości, iż rozwój infrastruktury technicznej w postaci wodociągów, kanalizacji czy społecznej w zakresie oświaty, kultury czy zdrowia sprzyja podnoszeniu atrakcyjności turystycznej terenów wiejskich.

Walory turystyczne, zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe są podstawowym składnikiem produktu turystycznego. W przypadku obszarów wiejskich możemy mówić o szczególnych walorach przyrodniczych, w tym: krajobrazie naturalnym (parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody), krajobrazie rolniczym (cenny dla turystyki tam, gdzie mamy rolnictwo ekstensywne i rozdrobnioną

² Badania przeprowadzone zostały w 1998 r., w 50 gospodarstwach agroturystycznych położonych w gminach nadbużańskich. Ogółem badaniami objęto 124 turystów. W badaniach zastosowano technikę wywiady według kwestionariusza. Na taki motyw wyboru oferty turystycznej wskazało 59 osób, co stanowi 46,8% badanych.

³ W odpowiedzi na popyt na tego produkty powstają też ośrodki wypoczynkowe, pensjonaty, a nawet gospodarstwa agroturystyczne stylizowane na dawną czasem szlachecka wieś.

strukturę agrarną). Walory kulturowe mogą mieć charakter zarówno materialny (pałace, kapliczki, dworki, umocnienia militarne), jak i niematerialny (zwyczaje obrzędy, tradycje).

Kolejnym czynnikiem rozwoju turystyki jest polityka państwa, a idąc dalej polityka UE w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i turystyki. Przyjęcie przez Polskę polityki zrównoważonego rozwoju, o czym była mowa wcześniej, narzuciło konieczność wielokierunkowego rozwoju obszarów wiejskich. Działania przedakcesyjne i akcesja Polski do UE podniosły znów problem wsi i obszarów wiejskich. W krajach UE dominuje bowiem zasada wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, o której słyszymy w Polsce od kilkunastu lat⁴. Turystyka traktowana jest jako element wielofunkcyjnego rozwoju wsi i podobnie, jak inne działania pozarolnicze wspierana jest z Funduszy Strukturalnych. W Polsce wsparcie dla przedsięwzięć w zakresie turystyki wiejskiej było możliwe w okresie przedakcesyjnym w ramach programu Phare Tourin i Sapard.

Program Phare Tourin miał trzy edycje: Tourin I (1992-1996); Tourin II (1994-1996); Tourin III (od 1998 roku). Z punktu widzenia turystyki wiejskiej na podkreślenie zasługuje edycja druga, w ramach której turystyka wiejska uznana została za jeden z priorytetów. Na działanie: „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych” przekazano 3,3 mln EUR. Ze środków tych sfinansowano m.in. kilka projektów pilotażowych (w tym projekt pt.: „Plan ogólny turystyki wiejskiej – Rozwój i promocja”, który w ramach zadania 10 objął wieś Śladków Mały).

W Programie SAPARD przewidziano dwa działania sprzyjające rozwojowi turystyki wiejskiej, tj. Działanie 3: Rozwój infrastruktury obszarów wiejskich i Działanie 4: Zróżnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. W przypadku pierwszego z wymienionych działań nie przyznawano środków na działalność stricte turystyczną. Inaczej było w przypadku Działania 4, gdzie przewidziano do finansowania projekty typowo turystyczne na obszarach wiejskich i w miastach do 7 tys. mieszkańców. Na finansowanie inicjatyw w ramach tego działania przewidziano kwotę w wysokości niemal 331 mln zł.

W ramach Działania 4 zaplanowano następujące obszary wsparcia:

Schemat 4.1.: Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych – beneficjentami mogły być osoby fizyczne;

Schemat 4.3.: Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich – pomoc skierowana do przedsiębiorców działających na wsi;

Schemat 4.3.: Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich – pomoc skierowana do gmin, związków międzygminnych, organizacji pozarządowych.

⁴ Między innymi w publikacjach IRWiR PAN.

Z danych ARiMR⁵ wynika, iż w ramach działania 4 złożono łącznie 7 503 wnioski, z czego:

- 2 693 wnioski złożyli rolnicy i domownicy w ramach Schematu 4.1.;
- 4 132 wnioski złożyli przedsiębiorcy w ramach Schematu 4.2.;
- 678 wniosków złożyli gminy i powiaty w ramach Schematu 4.3.

Najwięcej wniosków wpłynęło z województwa małopolskiego (785) i wielkopolskiego (726), najmniej z opolskiego (191) i lubuskiego (235). Pozytywną ocenę końcowa uzyskało 3 736 wniosków, tj. 49,8% ogółu złożonych.

Finansowanie przedsięwzięć turystycznych było możliwe również w ramach Programu Phare Spójność Społeczno-Gospodarcza, czy Programu Współpracy Przygranicznej Phare CROSSBORDER CBC.

Obecnie wsparcie działalności turystycznej na wsi możliwe jest z funduszy strukturalnych Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, czy Sektorowego Programu Operacyjnego-Restrukturyzacji i Modernizacji Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich, gdzie zaplanowano działania skierowane do rolników, firm z sektora MSP, jednostek samorządu terytorialnego oraz związków i stowarzyszeń.

Istotnym czynnikiem wspierającym rozwój turystyki wiejskiej jest zaangażowanie samorządów lokalnych i całych społeczności w rozwój tej formy przedsiębiorczości. Badania przeprowadzone w Zakładzie Dziedzictwa Kulturowego KNH SGGW, dowodzą, iż w regionach, gdzie klimat dla rozwoju turystyki wiejskiej jest przyjazny, rozwija się ona prężnie, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Czynnione są wówczas działania w zakresie poprawy stanu infrastruktury, estetyki gminy czy regionu oraz jego promocji. Turystyka wiejska staje się często kołem zamachowym lokalnej gospodarki, prowadzi do przełamania bariery popytu wewnętrznego i dywersyfikacji funkcji danego obszaru.

5. Śladków Mały – wzorcowa wieś agroturystyczna?

Śladków Mały to licząca 480 mieszkańców wieś położona w gminie Chmielnik w woj. świętokrzyskim. Układ osadniczy nawiązuje do biegu rzeki Sanicy. We wsi i okolicy znajdują się stawy wykorzystywane dla celów hodowlanych i rekreacyjnych, których powierzchnia wynosi ok. 35 ha lustra wody. Wieś przecina droga międzynarodowa nr 73.

Pierwsze gospodarstwa agroturystyczne powstawały tu w 1995 r. Rok później zawiązało się Śladkowskie Stowarzyszenie Agroturystyczne, ściśle współpracujące z Turystycznym Związkiem Gmin Świętokrzyskich z siedzibą w Kielcach. Liczba

⁵ Według raportu (z dnia 30.06.2004 r.) Sekcji Informacji Zarządczej i Raportowania w Dep. Analiz Działalności i Rozwoju, ARiMR zamieszczonego na www.arimr.gov.pl

gospodarstw agroturystycznych, która wynosiła początkowo sześć, rosła z roku na rok. W 1997 roku wieś została włączona do programu Pilotażowe Centrum Turystyki Wiejskiej, w ramach zadania „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych”, realizowanego w ramach programu Phare Tourin II. Oprócz Śladkowa Małego równolegle zadanie to było realizowane w gminie Nagłowice. Na program ten przeznaczono środki w wysokości 150 tys. euro⁶. Opracowany został zakres działań do realizacji. Część z nich zrealizowano inne niestety poszły w zapomnienie⁷.

Łączna liczba gospodarstw agroturystycznych w Śladkowie Małym deklarowana w materiałach informacyjno-reklamowych (2003 r.) wynosiła 28. Dla porządku należy wyjaśnić, iż większość gospodarstw agroturystycznych nie przystaje do definicji agroturystyki. Są to mini pensjonaty czy kwatery na wsi, a więc obiekty mieszczące się w kategorii „turystyka wiejska”. Badania wykazały, iż czynną działalność prowadzą 22 gospodarstwa (w tym dwa reklamujące się jako samodzielne, w rzeczywistości umiejscowione były w tych samych budynkach mieszkalnych, co inne gospodarstwa agroturystyczne). Przyczyna dalszych rozbieżności wynika z faktu, iż rolnicy zrezygnowali z prowadzenia działalności agroturystycznej, nie wycofując przy tym oferty z katalogu lub nigdy jej nie prowadzili. Badaniami objęto więc 15 właścicieli gospodarstw agroturystycznych, z których większość (11 osób) prowadziła działalność nie dłużej niż 5 lat. We wszystkich gospodarstwach podstawowe elementy produktu turystycznego są: nocleg, wyżywienie oraz walory przyrodnicze w postaci stawów rybnych i rekreacyjnych.

Aby odpowiedzieć na pytanie: czy rozwój turystyki wiejskiej w Śladkowie Małym przebiega zgodnie z koncepcją rozwoju zrównoważonego, prześledźmy skutki turystyki w aspekcie gospodarczym, społecznym, przyrodniczym i przestrzennym w opinii badanych rolników.

Wśród ogólnych korzyści, jakich dostarcza działalność agroturystyczna (*płatyczna ekonomiczna*), badani uznali za najważniejszą wzrost bezpieczeństwa ekonomicznego rodziny. W badanych gospodarstwach nastąpił wzrost dochodów (dochody z świadczenia usług dla turystów stanowiły 20-80% dochodu gospodarstw domowych). Dzięki rozwojowi turystyki funkcjonuje też sklep spożywczy i kwitnie handel obwoźny.

Na *płatczyźnie przyrodniczej* skutki rozwoju turystyki, zdaniem ankietowanych są następujące:

- większa dbałość o czystość wsi – 7 wskazań,
- zbudowanie sieci kanalizacyjnej (głównie ze środków unijnych) – 4 wskazania,

⁶ Dorobek Programu rozwoju turystyki Phare-Tourin, MGPIPS, Warszawa 2003.

⁷ W raporcie realizacji tego działania można znaleźć bogatą listę zadań, które zostały w Śladkowie Małym zrealizowane. Niestety rzeczywistość znacznie odbiega od raportu, co autorka osobiście zweryfikowała.

- polecenie segregowania śmieci przez władze gminy – 2 wskazania,
- wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców – 1 wskazanie,
- zaśmiecanie lasów – 6 wskazań,
- mycie samochodów w pobliżu stawów i nad rzeką – 1 wskazanie.

Skutki te mają charakter zarówno pozytywny, jak i negatywny. Do tej listy zdaniem autorki należy niewątpliwie dołączyć brak kontenerów na śmieci i odbiór segregowanych odpadów zaledwie dwa razy w roku (śmieci należy magazynować na terenie posesji, a to nie służy zdrowiu i estetyce).

Skutki na *płaszczyźnie społecznej*:

- zróżnicowanie społeczności na tych którzy przyjmują i nie przyjmują turystów – 8 wskazań,
- łączenie wysiłków w celu realizacji wspólnych zamierzeń – Śladkowskie Stowarzyszenie Agroturystyki i Turystyki „Dolina Sanicy” - 7 wskazań,
- antagonizmy pomiędzy kwaterodawcami,
- poznawanie ciekawych ludzi (spośród turystów), z którymi utrzymuje się często długoletnie kontakty – 7 wskazań.

Do listy tej należy dopisać brak zaangażowania władz gminy Chmielnik w rozwój turystyki, czego przykładem jest strategia rozwoju gminy, gdzie turystyka potraktowana została marginalnie, jako zadanie do realizacji kilku celów.

Na *płaszczyźnie przestrzennej* wymieniano:

- wytyczenie miejsc rekreacyjnych - 10 wskazań,
- zmian struktury użytkowania gruntów - 9 wskazań.

Wywiady swobodne i obserwacje poczynione w badanej wsi nasuwają przypuszczenie, iż podstawowym czynnikiem rozwoju turystyki był program realizowany z funduszu Phare Tourin. Zdaniem badanych mieszkańców wsi, czynnikiem stymulującym nie były władze lokalne, co zdaje się potwierdzać marginalne potraktowanie turystyki w Strategii Rozwoju Gminy Chmielnik. Tak małe zaangażowanie zarówno władz lokalnych jak i społeczności w zarządzaniu turystyką i jej zasobami (np. przyrodniczymi) może być powodem rozbieżności rozwoju turystyki wiejskiej w Śladkowie Małym od zasad zrównoważonego rozwoju.

6. Podsumowanie

Na rozwój turystyki wiejskiej wpływa wiele czynników natury ekonomicznej, społecznej i przyrodniczej. Cechą tego rodzaju turystyki jest jej bliski kontakt nie tylko z walorami turystycznymi, ale również społecznością lokalną. Zdaniem autorki to właśnie zaangażowanie i konsolidacja działań władz i mieszkańców danego obszaru jest podstawowym warunkiem wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju, co zdaje się obrazować wieś Śladków Mały.

LITERATURA

1. Alejziak W. (1999): Turystyka w obliczu wyzwań XXI w. Wyd. Albis, Kraków.
2. Dorobek Programu rozwoju turystyki Phare-Tourin. MGPIPS, Warszawa 2003.
3. Drzewiecki M. (2001): Podstawy agroturystyki. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz.
4. Gaworecki W.W. (2000): Turystyka. PWN, Warszawa.
5. Jankowska-Dymet A. (2003): Formy i znaczenie turystyki wiejskiej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr ½.
6. Jankowska-Dymet A. (2004): Ekoturystyka w aspekcie zrównoważonego rozwoju. [w:] Zawisza S. (red.): Zarządzanie zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. Wyd. ATR w Bydgoszczy.
7. Kamieniecka J. (1998): Ekopolityka w turystyce. Raport 2. InE, Warszawa.
8. Kozłowski S. (1997): W drodze do ekorozwoju. PWN, Warszawa.
9. Majewski J., Lane B. (2003): Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Wyd. Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa.
10. www.arimr.gov.pl
11. Zaręba D. (2000): Ekoturystyka, wyzwania i nadzieje. PWN, Warszawa.
12. Zawisza S., Jankowska-Dymet A. (2004): Turystyka i agroturystyka jako forma zrównoważonego rozwoju w Polsce. [w:] Problemy rozwoju turystyki wiejskiej na Wiślańszczyźnie i Podlasiu. Tom VI, Roczniki Katedry Nauk Humanistycznych SGGW. Wyd. SGGW, Warszawa.

JOLANTA KOWALSKA
Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu

WYMAGANIA DLA ŚRODKÓW OCHRONY ROŚLIN STOSOWANYCH W ROLNICTWIE EKOLOGICZNYM W EUROPIE

1. Wstęp

Produkcja w gospodarstwie ekologicznym powinna aktywizować mechanizmy przyrody poprzez stosowanie naturalnych środków produkcji oraz zapewnić trwałą żyzność gleby i zdrowotność roślin i zwierząt, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Przy zwalczaniu szkodników, chorób oraz chwastów generalnie obowiązującą zasadą jest stosowanie pewnych kombinacji zabiegów polegających na doborze gatunków i odmian, prowadzeniu właściwego płodozmianu, zachowaniu zasad mechanicznej uprawy (m.in. zakaz orki głębokiej) oraz utrzymaniu i ochronie naturalnych wrogów szkodników. Stosowanie środków ochrony roślin dopuszcza się jedynie w momencie bezpośredniego zagrożenia uprawy. Należy dążyć, aby gospodarstwo ekologiczne było samoregulującym się systemem biologicznym. W ten sposób przy prowadzonej produkcji żywności jednocześnie będzie chronione środowisko naturalne.

2. Podstawy prawne dla środków ochrony roślin w Unii Europejskiej

Środek ochrony roślin jest zakwalifikowany do stosowania w rolnictwie ekologicznym, jeżeli został dopuszczony do obrotu i stosowania w rolnictwie zgodnie z Ustawą o ochronie roślin z dnia 18.12. 2003 (Dz. U. z 2004 r. Nr 11, poz. 94). oraz zawiera w swoim składzie wyłącznie substancje biologicznie czynne i mikroorganizmy wymienione w załączniku II B do Rozporządzenia Rady nr 2092/91/EWG [Ustawa 2004]. Oczywiście wymienione substancje czynne powinny być dopuszczone do stosowania również przez Dyrektywę WE 91/414. W przypadku wypełniaczy, ich stosowanie nie jest regulowane, ani w kontekście rolnictwa

ekologicznego, ani w kontekście Dyrektywy WE 91/414. Ich zastosowanie dla potrzeb rolnictwa ekologicznego można rozważać jedynie na „poziomie krajowym” w trakcie rejestracji danego produktu przeznaczonego do ochrony upraw. Jednak w pewnych przypadkach występują czasami trudności w rozstrzygnięciu, czy działanie ochronne produktu zależy jedynie od substancji czynnej, czy też jest związane z tzw. wspomagaczem znajdującym się w składzie produktu. Obecnie na forum europejskim trwa dyskusja nad uregulowaniem tego zagadnienia. Wiele organizacji współpracujących z producentami rolnictwa ekologicznego jest zdania, że wypełniacze i wspomagacze środków ochrony roślin również powinny podlegać restrykcjom stosowanym w rolnictwie ekologicznym. Nie jest to jednak ogólnie akceptowany pogląd, ponieważ niektóre instytucje zajmujące się rejestracją takich środków nie przeprowadza wglądu w skład produktu, koncentrując się jedynie na jego substancji biologicznie czynnej. Droga legislacji środków ochrony roślin w różnych krajach również jest różnaita, część z nich wprowadziła drogę szybszej legislacji (np. Włochy – uproszczona procedura dla produktów handlowych zawierających składniki stosowane w rolnictwie ekologicznym, Portugalia – zwolnienie z rejestrowania produktów stosowanych tylko w rolnictwie ekologicznym, Dania – związki kondycjonujące rośliny oraz produkty z „self-cooking list” są wyłączone z rejestracji). Zgodnie z obowiązującą w Danii interpretacją prawną, substancje uznawane jako związki kondycjonujące (ang. „plants strengtheners”) nie są traktowane w Danii ani jako produkty ochrony roślin (ang. „PPP”) ani nawozy i w związku z tym nie jest wymagana ich obecność na listach Załączników II A i II B 2092/91/EWG. [Speiser i Schmid 2004a; Speiser i Schmid 2004b].

Produkty do zwalczania szkodników i chorób mogą zostać uznane jako dopuszczone do stosowania w uprawach ekologicznych, jeśli spełnią następujące kryteria:

1. Są istotne przy zwalczaniu szkodliwego organizmu lub określonej choroby dla której nie ma innych dostępnych środków alternatywnych.
2. Warunki ich zastosowanie wykluczają bezpośredni kontakt z nasionami, rośliną lub produktami roślinnymi (ang. „non-contact clause”), w przypadku bylin może zaistnieć taki kontakt, ale poza sezonem uprawy jadalnych części, a zastosowanie to nie spowoduje obecności pozostałości produktu ochrony w częściach jadalnych.
3. Muszą być obojętne dla środowiska [Rozporządzenie Rady EWG 1991].

Wymienione klauzule nie dotyczą produktów, które były powszechnie stosowane w ekologicznej uprawie bylin przed rokiem 1991 r. (ang. „traditional use clause”) [Speiser i Schmid 2004]. Brak ujednoczenia zasad rejestracji środków ochrony roślin w poszczególnych krajach powoduje, że producenci ekologiczni czują się czasami dyskryminowani, ponieważ część z nich nie ma dostępu do produktów, które są zarejestrowane i dostępne w innych krajach europejskich.

Organizacją reprezentującą około 700 organizacji zajmujących się problemami rolnictwa ekologicznego w ponad 100 krajach jest International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), która koordynuje oraz ujednocza działania tych organizacji na poziomie międzynarodowym w celu promowania ekologicznego systemu uprawy. Jednym z zadań IFOAM jest opracowanie standardów służących za podstawę dla opracowywanych przez poszczególne organizacje krajowe ich własnych standardów nie dotyczących jednak zasad certyfikacji. Główne standardy IFOAM związane są z:

1. Zasadami uprawy, szczególnie dotyczących zabiegów ochronnych przed szkodnikami i chorobami oraz nawożeniem gleby.
2. Przygotowaniem wstępnej listy substancji spełniających wymogi ograniczeń w rolnictwie ekologicznym (utrzymywanie i podwyższanie biologicznej aktywności i żyzności gleby w Załączniku 1 i naturalne regulatory wzrostu oraz produkty ochrony w Załączniku 2) oraz
3. Opracowaniem procedur i kryteriów jakie muszą spełniać produkty, aby mogły być dopuszczone do rolnictwa ekologicznego. Przykładowo w Załączniku 2 znajdują się m.in. takie substancje, jak przetwory z alg, produkty mleczarskie, wyciąg wodny z tytoniu, ekstrakty z roślin tropikalnych (*Ryania* sp., *Schoenocaulon officinale*), organizmy żywe, soda, preparaty homeopatyczne, wyciągi roślinne, sól morską, siatki, tablice barwne [Blake 2004].

3. Substancje stosowane w różnych krajach europejskich

W bieżącym roku ukazał się raport opracowany przez Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), który prezentuje stosowane procedury dla środków ochrony roślin rolnictwa ekologicznego w wybranych krajach Wspólnoty Europejskiej (WE), tj. w Austrii, Danii, Francji, Niemczech, Holandii, Portugalii, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i Włoszech. Kraje, które przystąpiły do WE 1 maja 2004 zostały opracowane jedynie fragmentarycznie. Poniżej zamieszczono krótki przegląd produktów i ich stosowanie w krajach WE:

1. Produkty o pochodzeniu roślinnym, zwierzęcym lub innym naturalnym:
 - Azadirachtyna (ekstrakt z *Miodli indyjskiej*) może być stosowana w razie konieczności, po wcześniejszym zaakceptowaniu przez organ kontrolny, w Austrii, Włoszech, Holandii, Hiszpanii, Szwajcarii i Wielkiej Brytanii. Nie można jej stosować w Danii, Portugalii oraz Słowacji.
 - Pyretryny (ekstrakt ze złozenia dalmatyńskiego) mogą być stosowane jeśli zachodzi taka konieczność we wszystkich krajach, których dotyczy raport, po rozpoznaniu przez organ kontrolny. Jedynie w Holandii ich zastosowanie nie jest dopuszczone w sadach jabłoniowych oraz owoców pestkowych.

- *Quassia* (ekstrakt z *Gorzekli właściwej*) jest dopuszczona w Austrii, Włoszech, Hiszpanii, Szwajcarii oraz W. Brytanii (w pewnych przypadkach jej użycie jest czasami regulowane przez organ nadzorujący). Zakazana natomiast jest w Danii, Holandii, Portugalii i Słowenii.
- Rotenony (ekstrakt z *Derysa trującego*) mogą być stosowane w razie konieczności, po wcześniejszym zaakceptowaniu przez organ nadzorujący w Austrii, Włoszech, Hiszpanii, Szwajcarii oraz W. Brytanii. Zakazane natomiast są w Danii, Holandii, Portugalii i Słowenii.
- Lecytyna jest dopuszczona we wszystkich krajach wymienionych w raporcie z wyjątkiem Danii i Słowenii.
- Olejki roślinne są dopuszczone wszędzie z wyjątkiem Danii.
- Szare mydło jest dopuszczone wszędzie z wyjątkiem Portugalii.

2. Produkty o pochodzeniu mineralnym:

- Afun potasowo-glinowy (kalinit) dopuszczony jedynie do hamowania dojrzewania bananów.
- Oleje mineralne można stosować jedynie do ochrony drzew owocowych, oliwnych i winnic w Austrii, Włoszech, Holandii, Portugalii, Słowenii, Hiszpanii, oraz Szwajcarii.
- Piasek kwarcowy jest dozwolony we wszystkich krajach wymienionych w raporcie z wyjątkiem Portugalii i Szwajcarii.
- Siarka jest dozwolona we wszystkich krajach wymienionych w raporcie.
- Inne substancje takie jak mączka skalna i krzemiany są dozwolone w Holandii, glinki mineralne w Szwajcarii. W Danii glinki mineralne są uznane jako związki kondycjonujące rośliny i ich stosowanie jest dopuszczone.

3. Produkty zawierające czynniki mikrobiologiczne:

- *Bacillus thuringiensis* jest dozwolony we wszystkich krajach.
- Wirus granulozy jest dozwolony z wyjątkiem Danii i Portugalii.
- Inne organizmy zgodnie z Rozporządzeniem 2092/91 EC są dozwolone jeśli nie zostały genetycznie zmodyfikowane. W różnych krajach rejestracja mikroorganizmów jest stosowana w przypadku konkretnych chorób i szkodników. W Szwajcarii dozwolone są również mikrobialne produkty fermentacji (spinosad).

4. Produkty o innym pochodzeniu:

- Fosforan dwuamonowy jest dozwolony jedynie do stosowania w pułapkach w Austrii, Włoszech, Słowenii i W. Brytanii.
- Metalaldehyd jest dozwolony jedynie do stosowania do 2006 roku w pułapkach w Austrii, Włoszech, Holandii, Portugalii, Słowenii, Hiszpanii i W. Brytanii.
- Feromony są dozwolone do stosowania w pułapkach we wszystkich krajach wymienionych w raporcie, z wyjątkiem Danii.

- Pyretryny syntetyczne - jedynie deltametryna i lambda-cyhalotryna są dozwolone do stosowania w pułapkach przeciwko *Batrocera* sp. i *Ceratitidis* sp. w Austrii, Włoszech, Słowenii, Hiszpanii i W. Brytanii.
- Ortofosforan żelaza (III) moluscocyd w formie trójjonowej jest akceptowany w Austrii, Niemczech, Włoszech, Holandii, Słowenii oraz Hiszpanii, ale nie jest umieszczony jako produkt handlowy na liście IFOAM i dlatego w Szwajcarii nie może go stosować większość organizacji skupiających rolników ekologicznych.
- Miedź może być stosowana jako fungicyd jeśli zachodzi taka konieczność w postaci wodorotlenku miedzi, tlenochlorku miedzi, siarczanu miedzi i tlenku miedziawego. Jej stosowanie jest limitowane do 8 kg/ha/rok jedynie do 2006 roku i 6 kg/ha/rok po roku 2006. w przypadku upraw zbożowych jej stosowanie jest bardziej skomplikowane. Na obecnych zasadach miedź jest stosowana w Austrii, Niemczech, Francji, Włoszech, Portugalii, Hiszpanii i W. Brytanii. W Szwajcarii jest użycie jest ograniczone do 4 kg/ha/rok, natomiast w Słowenii jedynie do 3 kg/ha/rok. W Danii i Holandii nie można stosować fungicydów miedzianych.
- Wielosiarczek wapniowy może być stosowany w razie konieczności, po wcześniejszym zaakceptowaniu przez organizację nadzorującą w Austrii, Włoszech, Słowenii, Hiszpanii i W. Brytanii. W Holandii wyjątkowo zastosowano go w roku 2003 do ochrony plantacji jabłoni i brzoskwiń.
- Oleje parafinowe są dozwolone we wszystkich krajach wymienionych w raporcie z wyjątkiem Portugalii.
- Nadmanganian potasu może być stosowany do ochrony jedynie drzew owocowych, oliwnych i winnic w Austrii, Włoszech, Słowenii, Hiszpanii i W. Brytanii.

4. Podstawy prawne produkcji ekologicznej w Polsce

Zgodnie z Ustawą o rolnictwie ekologicznym środek ochrony roślin może zostać zakwalifikowany do stosowania w rolnictwie ekologicznym w Polsce, jeżeli znajduje się w rejestrze środków ochrony roślin dopuszczonych do obrotu oraz zawiera w swoim składzie wyłącznie substancje biologicznie czynne i mikroorganizmy wymienione w załączniku II B do Rozporządzenia Rady nr 2092/91/EWG. Podstawę prawną produkcji ekologicznej w Polsce stanowią od 1 maja 2004 r. następujące akty prawne:

- Ustawa z 20.04.2004 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. Nr 93, poz. 898), uwzględniająca dotychczasowe przepisy Wspólnoty Europejskiej, tj. Rozporządzenie Rady nr 2092/91/ EWG z 24.06.1991 w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych

- i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L 198, 22.07.1991 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Komisji nr 94/92/EWG z 14.01.1992 r., dotyczące zasad przywozu z państw trzecich, przewidzianych w rozporządzeniu EWG 2092/91 w sprawie produkcji ekologicznej, produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L 011, 17.01.1992 r. z późn. zm.);
 - Rozporządzenie Komisji nr 1788/2001/WE z dnia 07. 09 2001 r. w sprawie wykonania przepisów dotyczących świadectwa kontroli, w odniesieniu do przywozu z państw trzecich, na podstawie art.11 rozporządzenia Rady (EWG) nr 2092/91/ EWG z 24.06.1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L 243, 13.09.2001 r. z późn. zm.) oraz
 - Rozporządzenie Komisji nr 1452/2003/WE z 14.08.2003 r utrzymujące odstępstwo przewidziane w art. 6 ust. 3 lit. a rozporządzenia Rady (EWG) nr 2092/91, w odniesieniu do niektórych gatunków nasion i roślinnego materiału rozmnożeniowego oraz ustanawiającym zasady proceduralne i kryteria dotyczące tego odstępstwa (Dz. Urz. WE L 206, 15.08.2003 r.). Ponadto, przy doborze środków ochrony roślin obok przepisów dotyczących rolnictwa ekologicznego muszą zostać uwzględnione obowiązujące przepisy dotyczące ochrony roślin:
 - Ustawa o ochronie roślin dnia 18.12. 2003 (Dz. U. z 2004 r. Nr 11, poz. 94).

Na podstawie Rozporządzenia z dnia 1 lipca 2004 (Dz. U. nr 164, poz. 1719) jednostką kwalifikującą środki ochrony roślin do stosowania w rolnictwie ekologicznym oraz prowadzącą wykaz tych środków jest Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu. Na dzień 1 czerwca 2005 roku w wykazie umieszczono 15 produktów (lista środków dostępna jest w internecie: www.ior.poznan.pl i jest aktualizowana na bieżąco). Aktualnie zarejestrowany środek ochrony roślin może zostać umieszczony na tej liście, jeśli jego producent lub osoba przez niego upoważniona wystąpi o zakwalifikowanie poprzez wypełnienie stosownego wniosku (wzór znajduje się na stronie internetowej Instytutu Ochrony Roślin). Do dnia obecnego nie było oficjalnego wykazu środków ochrony roślin do stosowania w rolnictwie ekologicznym. W licznych publikacjach ukazało się wiele takich propozycji, ale były to jedynie propozycje, a nie zalecenia.

Obecnie zgodnie z Ustawą o ochronie roślin z dnia 18.12. 2003 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 11, poz. 94) żywe organizmy, tj. owady, nicienie i drapieżne roztocza nie podlegają obowiązkowi rejestracji.

5. Podsumowanie

O rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce zdecydowano już około 20 lat temu, ale jego szersze upowszechnianie rozpoczęło się dopiero w latach 80-tych

w wyniku zaktywizowania działań organizacji ekologicznych. W tym czasie koncentrowano się głównie na porównaniu rolnictwa ekologicznego z konwencjonalnym. Jednak do dnia obecnego napotyka ono wiele trudności. Brak badań dotyczących nawożenia, uprawy gleby oraz ochrony przed chorobami i szkodnikami w rolnictwie ekologicznym spowodował na świecie powołanie jednostek naukowych i fundacji zrzeszających badaczy z różnych dziedzin i koncentrujących swoje wysiłki wokół doskonalenia rolnictwa ekologicznego. W Polsce problematyka rolnictwa ekologicznego nie była poparta przez ośrodki dysponujące finansami na badania naukowe oraz z uwagi na niewielkie powierzchnie zajmowane przez te gospodarstwa, nie było dużego zainteresowania tym zagadnieniem. Dopiero intensyfikacja prac w ostatnim dziesięcioleciu spowodowała, że podjęto badania dotyczące, bezpośrednio lub pośrednio, produkcji ekologicznej. Część z tych wyników można wykorzystać w rolnictwie ekologicznym pomimo, że w swoich pierwotnych założeniach nie dotyczyły one jego bezpośrednio. Miejscem omawiania aktualnie prowadzonych badań jest m.in. coroczna Sesja Ochrony Roślin IOR, a ich wyniki są publikowane w *Progress in Plant Protection/Postępy w Ochronie Roślin* [Tomalak 2005].

LITERATURA

1. Blake F. (2004): IFOAM policies concerning inputs evaluation. [w:] Current evaluation procedure for plant protection products used in organic agriculture. (ed. by Speiser B. & Schmid O.) FiBL. Proceedings of a workshop in Frick. 25-26 September, Switzerland, 74-79.
2. Rozporządzenie Rady EWG 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 w sprawie produkcji ekologicznych produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych. (Dz. Urz. WE L 198, 22.07.1991 z późn. zm.).
3. Speiser B. & Schmid O. (2004a): Current evaluation procedure for plant protection products used in organic agriculture - Summary. (ed. by Speiser B. & Schmid O.) FiBL. Proceedings of a workshop in Frick, 25-26 September, Switzerland, 8-13.
4. Speiser B. & Schmid O. (2004b): Overview of EU regulations for plant protection products in organic farming. [w:] Current evaluation procedure for plant protection products used in organic agriculture. (ed. by Speiser B. & Schmid O.) FiBL. Proceedings of a workshop in Frick, 25-26 September, Switzerland, 94-97.
5. Tomalak M. (2004): Wkład nauki w rozwój ochrony roślin w rolnictwie ekologicznym w Polsce. [w:] Wkład nauk rolniczych w rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce. Ekofestyn, Puławy 1-2 października 2004, 19-29.
6. Ustawa z 20.04.2004 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. Nr 93, poz. 898).

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Polska w Unii Europejskiej – doświadczenia pierwszego roku członkostwa. Pod redakcją Rafała Hykawego. Wyd.: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa, ss. 326.

W pierwszą rocznicę przystąpienia Polski do UE, autorzy opracowania poczynili próbę dokonania bilansu doświadczeń pierwszych miesięcy członkostwa. Opracowanie jest fotografia rejestrującą najważniejsze elementy, zjawiska i tendencje, które wystąpiły po 1 maja 2004 r., albo zaczęły przynosić określone skutki po tej właśnie dacie.

Bilans korzyści i kosztów przystąpienia Polski do UE oparto na weryfikacji prognoz i przeglądzie wniosków z raportów sektorowych dotyczących: wzrostu gospodarczego, inwestycji i giełdy, wymiany handlowej, małych i średnich przedsiębiorstw, rynku pracy, w tym migracji zarobkowej, rolnictwa i ochrony środowiska, a także przepływów finansowych.

Część opracowania poświęcono wybranym aspektom społecznym. Ostatnia część pracy dotyczy ocen udziału Polski w procesach decyzyjnych w UE, priorytetów polityki europejskiej i postrzegania Polski po akcesji.

Próba oceny skutków integracji Polski z UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich została przeprowadzona przez prof. dr hab. Walentego Poczotę i mgr Łukasza Hardta w zakresie oceny ekonomicznej skutków w produkcji rolniczej (także dla wybranych typów gospodarstw rolnych), przygotowania wsi do absorpcji funduszy ze Wspólnej Polityki Rolnej, jak i społecznych skutków akcesji w społeczności wiejskiej.

Rolnictwo w 2004 r. Seria: Studia i analizy statystyczne. Wyd.: GUS Departament Statystyki Rolnictwa i Środowiska. Warszawa 2005.

Opracowanie „Rolnictwo w 2004 r.” jest kolejną edycją publikacji zbiorczej z zakresu statystyki rolnictwa, ujmującą podstawowe informacje zarówno o wynikach produkcyjnych rolnictwa, jak też o warunkach produkcyjno-ekonomicznych i zużyciu środków produkcji. Może stanowić doskonałe uzupełnienie informacji zawartych w publikacji przedstawionej powyżej, a dotyczących pierwszej oceny skutków integracji z UE dla polskiego rolnictwa.

Publikacja zawiera informacje o produkcji roślinnej (plony i zbiory) i zwierzęcej (produkcja żywca, mleka) oraz o wynikach produkcyjnych rolnictwa w ujęciu wartościowym (produkcja globalna, końcowa, towarowa, wartość i skup produktów rolnych). Podano także informacje dotyczące warunków produkcyjno-ekonomicznych produkcji rolniczej, w tym m.in.: użytkowania gruntów, warunków agrometeorologicznych w 2004 r., cen ziemi i produktów rolnych, opłacalności produkcji w ocenie rolników, zaopatrzenia i zużycia środków produkcji w rolnictwie. W publikacji przedstawiono podsumowanie wyników produkcyjnych rolnictwa w 2004 r. na tle lat 1995-2003 oraz sytuację produkcyjno-rynkową w rolnictwie w 2004 r., w ujęciu kwartalnym, miesięcznym i w zakresie podstawowym w przekroju wojewódzkim.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CoreIDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;

- jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu, 61-659 Poznań,
ul. Winogrody 63 Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl